XI
A-18033

VÄIKELAPSE KASVATAMINE

KOOSTANUD
Ella Kirsipuu ja Eva Lootsar

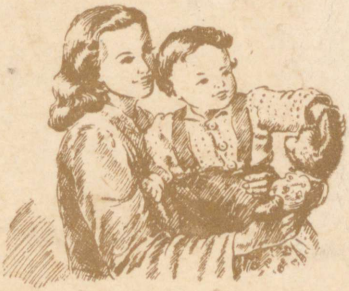

RK
„Pedagoogiline Kirjandus"

EESTI NSV TERVISHOIU MINISTEERIUM
VABARIIKLIK LASTE RAVI-PROFÜLAKTILISE ABI METOODILINE KABINET

VÄIKELAPSE KASVATAMINE

KOOSTANUD
E. KIRSIPUU JA E. LOOTSAR

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS"
TALLINN 1949

Bibliotheca
Universitatis
Tartuensis
1949: ouss
18384
A-18033

EESSÕNA.

Käesolev raamat on esimene eestikeelne teos väikelaste kasvatamise alal. Seni ilmunud kirjandus emade- ja lastekaitse alal käsitleb peamiselt imikute ja väikelaste tervishoiulisi probleeme.

Hoolt imikute ja väikelaste eest, vastavalt emade- ja lastekaitse korraldusele, teostavad väikelaste ravi-profülaktilised asutised (lastenõuandlad, lastesõimed, väikelastekodud jne.), mille personaal sageli alahindab kasvatusliku momendi tähtsust imiku- ja väikelapse-eas, ning piirdub lapse eest hoolitsemise korraldamisel peamiselt tervishoiuliste küsimuste lahendamisega.

NSV Liidus paneb nii pedagoogika kui ka meditsiin suurt rõhku väikelaste kasvatusküsimustele, sidudes neid lahutamatult tervishoiuga, mis ei ole jätnud avaldamata oma osatähtsust rahvastiku tervishoiulise olukorra järsus paranemises.

Käesolev raamat näitab kasvatuse korraldamise tähtsust ja vajadust alates lapse esimestest elupäevadest. Ta annab metoodilisi juhtnööre väikelapse kasvatamise korraldamisel nõukogude materialistliku teaduse seisukohast. Sellega tahab ta abistada nii väikelasteasutiste personaali kui ka laste vanemaid ühe tähtsama ning vastutusrikkama riikliku ülesande täitmisel — noorte nõukogude kodanikkude kasvatamisel — ja anda oma osa emade- ja lastekaitse edaspidisele arengule.

Tallinnas, 31. mail 1949. a.

Vastutav toimetaja.

SISSEJUHATUS.

Eesti NSV Tervishoiu Ministeeriumi juures töötava Vabariikliku Laste Ravi-Profülaktilise Abi Metoodilise Kabineti ülesandel on raamatu autorid koostanud lühikese ülevaate kuni kolme aasta vanuste laste arengu iseärasustest ja nende kasvatamisest.

Raamatus esitatud seisukohad on rajatud NSV Liidu 0—3 aasta vanuste laste kasvatusala autoriteetide — professor N. M. Štšelovanovi, kasvatusteadlase N. M. Aksarina ja teiste nõukogude väikelaste kasvatusala eriteadlaste põhimõtetele.

NSV Liidu konstitutsiooni § 122 (ENSV konstitutsiooni § 94) alusel antakse naisele mehega võrdsed õigused kõigil majandusliku, riikliku, kultuurilise ja ühiskondlik-poliitilise elu aladel. Nende õiguste kasutamise võimaluse kindlustab naisele peale muude hüvede laialdane lastesõimede ja lasteaedade võrk. Konstitutsioonis antud õigusi kasutab nõukogude naine-ema laialdaselt, et omalt poolt kaasa aidata sotsialistliku ühiskonna ülesehitamisele.

Ema on lapse esimeseks kasvatajaks. Perekond on lapse esimeseks kasvatuskohaks. Last üles kasvatada — see tähendab kasvatada teda armastusega.

Ema armastab oma last mitte ainult sellepärast, et ta on lapsega seotud lahutamatute veresidemetega, vaid ka sellepärast, et ta kannatlikult on aidanud kasvatada lapses suuri inimtundeid ja püüdeid, on kaasa aidanud ta moraalse isiksuse kujundamisele.

Mõned emad arvavad, et lastekasvatamisel on peaasi — mitte sammugi lahkuda lastest, pühendada kogu elu ainult neile. Kuid emaarmastus ja tähelepanu lapsele, tema eest hoolitsemine ei tähenda sugugi seda, et ema peaks oma kutsest loobuma, töölt ära tulema ja ühiskondlikust elust eemale jääma.

Elu näitab, et hästi arenenud, jaatava iseloomuga (töökad, energilised, ausad, õiglased, julged, algatusvõimelised) lapsed tavaliselt kasvavad üles töötavate vanemate perekondades, saades eeskuju oma vanemailt.

Nõukogude riigis on kasvatus, vastandina kapitalistlikele riikidele, tähtis riiklik ülesanne ja on suunatud sotsialistliku riigi kindlustamisele. N. K. Krupskaja ütles: „Meie tahame kasvatada oma lastest uue vahetuse, kes viiks lõpule suure töö, mille alustas Lenin ja mida viib edasi meie partei Stalini juhtimisel... Meie peame kasvatama niisuguseid lapsi, kes võiksid rõõmsalt elada, kes samal ajal oleksid kogenud, tõsised, teadust edasiviivad inimesed, kes oskaksid teadust rakendada kommunistliku ühiskonna ülesehitamiseks."

Nõukogude riigis on kasvatamisel perekonnale abiks lasteasutised — lastenõuandla, lastesõim, lasteaed ja hiljem kool. Seepärast on väga tähtis, et vanemad tähelepanelikult arvestaksid lasteasutiste kasvatusliku ja meditsiinilise personaali arvamusi ja soovitusi ning vajaduse korral peaksid nendega nõu kasvatuslikes ja tervishoiulistes küsimustes.

Pole õige ega küllaldane juhinduda laste kasvatamisel ainult instinktiivse armastuse tundest lapse vastu, vaid ema peab omama sellealaseid teadmisi ja neid pidevalt täiendama, et osata teadlikult ja õieti juhtida lapse kasvamist. Samuti on vaja teada, kuidas talitada kasvatuslike raskuste puhul.

Raamatus kasutatava sõna „kasvataja" all tuleb mõista nii ema kui ka lasteasutise kasvatajat.

Hea kasvataja-ema ei häbene kunagi lastekasvatuses juurde õppida ega ütle: „Tean ise paremini, kuidas pean toimima oma lastega."

Õige kasvatus algab juba imiku-eas. N. A. Dobroljubov ütles: „Mõistlik kasvatus nõuab, et juba kõige varasemas eas, juba enne kui lapsed saavad teadlikuks, sisendataks neisse püüd kõige hea, tõelise, ilusa ja õilsa poole, nad nagu vaistlikult peavad juba sel ajal harjuma kõlbla eluga."

Raamatu koostajad.

I peatükk.

0—9 KUU VANUSTE LASTE ARENG JA SELLE ISEÄRASUSED.

Mitusada aastat kehtinud vale teooria, et lapse neuropsüühiline arenemine, eriti liigutuste arenemine esimesel eluaastal, oleneb üksnes kesknärvisüsteemi valmimisest ja üldisest somaatilisest lapse seisundist, kõrvaldas küsimuse lapse kasvatamise vajaduse kohta esimestest nädalatest alates.

Prof. N. M. Štšelovanov näitab oma töödes vastuvaidlematult, et ehkki lapse meeleelundite ja vaimne arenemine oleneb kesknärvisüsteemi küpsemisest ja lapse organismi üldisest olukorrast, kujuneb meeleelundite ja vaimne arenemine peamiselt väliste mõjude tõttu, mis mõjutavad last tema meelte kaudu (nägemine, kuulmine jne.).

Edukaks kasvatamiseks on vaja teada nii lapse meeleelundite ja vaimse arenemise järgsust ja arenemisetappide tähtaegu kui ka selleks vajalikke soodsaid tingimusi ning iga etappi iseloomustavaid asjaolusid.

Esimene eluaasta on lapse kiireima arenemise periood. Kahekuine normaalselt arenenud imik erineb kolme kuu vanusest, kolmekuine neljakuisest jne. Lapse normaalset arenemist võivad pidurdada haigused, mistõttu näiteks raskeid haigusi põdenud 6 kuu vanuse imiku arenemine vastab 3—4-kuise imiku arenemisele jne.

Lapse arenemise ajajärk 0—9—10 kuuni jaotatakse järgmistesse perioodidesse:

I 0—3—5 nädalani — vastsündinu periood.

II 3—5 nädalast kuni 3—$3^1/_2$ kuuni — positiivsete tundmuste tekkimise ja arenemise periood.

III 3—$3^1/_2$ kuust kuni 6—7 kuuni — haaramise arenemise ja täiustumise periood.

IV 6—7 kuust kuni 9—10 kuuni — roomamise ja kõnelusest arusaamise alguse periood.

Varieeruvad ajad (3—5 nädalat või 6—7 kuud) lapse arenemise tähtaegades olenevad lapse väljakande ajast ja lapse arenemise tempo kiirusest. Suure mahajäämise normaalse lapse arenemises põhjustavad aga: mitteküllaldane kasvatuslik mõju lapsele, ümbruse mõju, haigused, ebaõige toitlustamine, halb hügieeniline režiim (värske õhu, valguse, päikese jne. puudus) ja muud.

0—9 kuu vanuste laste meeleelundite ja vaimse arenemise iseloomustus.

I periood.

Esimesed 3—5 nädalat pärast sündi laps peaaegu kogu aja magab, lühikestel virgeaegadel liigutab end elavalt, viriseb, karjub ja on väga harva vagusi.

Vastsündinu pilgutab ja pilutab silmi heleda valguse käes, võpatab järskude häälte puhul, kuid ta ei ole veel võimeline vaatama asju, kuulatama hääli ega avaldama oma rõõmu. Laps on selles eas niivõrd saamatu, et ta ei saa tõsta ega hoida pead, ega pole võimeline tegema keerukaid liigutusi.

Sel perioodil lapse kasvatustöö seisab peamiselt heas tervishoiulises hoolitsuses. Õigeaegselt mähkida, toita,

lahkelt lapsega kõnelda, hoolitseda puhtuse eest, hoida last virgeajal veidi kätel — see on põhiliselt kõik, mis täiskasvanu peab tegema imikuga tema esimesel elukuul.

II periood.

Teise perioodi kestel areneb 3—5 nädala vanusel lapsel nägemis- ja kuulmismeel, tekivad ning arenevad kiiresti positiivsete tundmuste reaktsioonid ja kujunevad välja mõned liigutused.

1. Nägemis- ja kuulmismeele arenemine.

Psühholoogid, arstid ja pedagoogid osutavad suurt tähtsust lapse meelte arenemisele. Nägemismeele algeid võib imiku juures märgata juba esimesel elukuul, kui imiku silmad liiguvad tema silmade ees aeglaselt liigutatava läikiva või ereda asja suunas. Esimese elukuu lõpul võib ta lühikest aega jälgida oma nägemispiirkonnas aeglaselt liikuvat eset. Silmade koondumisvõime muudab ka virgeaja iseloomu. Esimese kuu lõpul tekivad imikul virgeajal lühikesed vaiksed perioodid, mil ta peatab pilgu asjadel või nägudel. Kuid pilgu peatumine on väga lühiaegne, sest impulsiivsed liigutused, eriti pea liigutused, segavad pilgu koondumist pikemaks ajaks. Kahekolmekuised imikud on suurema osa virgeajast tegevuses täiskasvanute jälgimisega silmadega ja nende tähelepanu paeluvate asjade ning oma sõrmede liigutuste vaatlemisega.

Optilistel (nägemismeele) ärritustel on suur tähtsus imiku tundmuste arenemisele. Ehkki imiku esimesed rõõmuavaldused tekivad täiskasvanu lahke kõneluse puhul imikuga, aitavad siiski nägemismeele ärrituse mõjud omapoolselt kaasa positiivsete tundmuste arenemisele, mis kutsub esile rõõmuväljendusi liigutuste ja naeratuse näol.

Kuulmismeele algeid võib imiku juures tähele panna samuti esimesel elukuul: imik lakkab häälitsemast ja liigutamast pideva tugeva heli või hääle ja hiljem ka nõrgemate häälte puhul. Juba esimesel elukuul võib nutvat imikut vaikima panna käte plaksutamisega, ja kui ta pole liiga erutatud, kõva häälega kõnetamisega. Kahekolmekuistel imikutel tekib kuulmismeele koondumine ja liigutuste lakkamine mitmesuguste kestvate helide või häälte puhul. Imik jääb hääli kuulatama ja vaikib. Valjule mürale või järskudele häältele reageerib imik nutuga.

Esimestel elukuudel kujuneb imikul orienteerumisvõime, s. o. kuuldava hääle suunas teatud liigutuse tegemine peaga. Esimesel-teisel kuul imik sageli juba üheaegselt näeb täiskasvanut ja kuuleb tema häält. Kolmandal kuul, kuuldes häält, eriti inimese häält, ja mitte nähes täiskasvanut, hakkab imik silmi pöörama ja pead rahutult ühelt poolt teisele liigutama. Alles kolmanda kuu keskel või lõpul hakkab imik täpselt ning eksimatult pead pöörama hääle tekkimise suunas ja veidi hiljem, neljandal kuul, pöördub ta niisama täpselt hääle poole, mis on kuulda ta selja taga.

Sellest ajast peale laieneb imiku seos teda ümbritsevaga. Ta võib mitte üksi optiliselt tajuda kõike, mis on tema nägemise piirkonnas, vaid ka ise silmadega leida täiskasvanuid ja asju, mis tekitavad hääli. Kui täiskasvanud kõnelevad imiku läheduses, pöörab ta pea nende poole, vaatleb neid ja naeratab.

2. Positiivsete tundmuste arenemine.

Imikul tekib esimene teadlik naeratus harilikult esimese kuu lõpul (unes naeratab imik varem) või teise kuu algul vastuseks täiskasvanu lahkele kõnetamisele.

Kõik positiivsete tundmuste ilmekad reaktsioonid (rõõm, naeratus, erk ja lõbus meeleolu) tekivad ja kujunevad imiku juures täiskasvanu sagedase imikuga suhtlemise tagajärjel. Imiku rõõm, mis väljendub naeratuses, lällamises, elavates liigutustes ja naerus — kõik see on algusest peale rohkem seoses keeruka psüühilise tegevusega kui imiku orgaaniliste vajaduste rahuldamisega (toitmine, uni jne.).

Pärast esimest naeratust on edaspidi kerge imikul naeratust välja kutsuda — naeratus tekib ja püsib kauem. Ühes sellega muutub rõõmuväljendus mitmekesisemaks, naeratusele lisandub häälitsemine, käekeste tõstmine ja siis käte ning jalgade kiired korduvad liigutused, nn. elavnemise kompleks.

Täiskasvanu vahenditul mõjutusel väljakujunenud positiivsete tundmuste reaktsioon tekib sageli mitmesugustel muudelgi põhjustel: imik rõõmustab, nähes läikivat, värvilist eset, naeratab teisele lapsele, naeratab täiskasvanule, nähes teda kaugelt või ainult kuuldes ta häält.

Rõõmus olek on tähtis kõigi inim-igade juures niihästi subjektiivsete elamuste pärast, millega ta on seotud, kui ka põhjusel, et positiivsed tundmused mõjuvad soodustavalt organismi kõigile füsioloogilistele protsessidele, nagu hingamine, vereringvool, sisenõrenäärmete (ajuripats, kilpnääre, sugunäärmed, kõhunääre, neerupealised) tegevus jne.

Teadlane Behterev kirjutab: „Rahulolev ning rõõmus laps sööb paremini ja seedib kergemini toitu, ta on erk, ta on tugevam, tegevam ja rohkem huvitatud mängust ning tegevusest ja ülesannete täitmisest kui alati virisev, nuttev, rahulolematu ning kergesti erutatav laps."

Kolmekuiste imikute juures tekkivate ja arenevate positiivsete tundmuste reaktsioonid on tähtsad ka muil

põhjuseil. Kõigepealt peab märkima, et elavnemise kompleks on imiku aktiivsete liigutustega ümbrusele reageerimise esimene vorm. Kuni rõõmsate, elavate liigutuste tekkimiseni on imik väheliikuv. Elavnemise kompleksi kujunemise momendist alates imik peaaegu kogu virgeaja kestusel naeratab, häälitseb ja vaheipidamata sirutab välja käsi ning jalgu. Need kestvad intensiivsed liigutused on imikule väga kasulikud, kuna nad soodustavad jäsemete lihaste arenemist. Imiku käed ja jalad tugevnevad, nende liigutused muutuvad painduvaks, mis aitab kaasa motoorsete võimete edaspidisele arenemisele.

Rõõmustades laps mitte ainult liigutab end, vaid kogu aeg ka häälitseb, mis on tähtis hääle arenemisele ja heaks eelharjutuseks kõne arenemisele.

3. Pea tõstmise ja hoidmise liigutuste kujunemine 2—3-ndal kuul.

Selles vanuses imik, olles vertikaalses asendis täiskasvanu kätel, hoiab päris hästi pead. Samuti hästi tõstab ja hoiab ta pead, kui ta asetada kõhuli. Kui aga täiskasvanu võtab imiku virgeajal harva kätele ega aseta teda kõhuli, siis ei omanda imik õigeaegselt neid liigutusi.

Kolme kuu vanusel imikul tugevneb jalgadega hetkeliselt vastu kõva pinda toetumine niivõrd, et kui kolmekuist imikut hoida kaenla alt, toetub ta tugevasti jalgadele põlvi kõverdamata, kõverdades vaid puusaliigeseid (imiku tantsitamine). Hea jalgadele toetumine selles eas oleneb nii imiku üldisest füüsilisest olukorrast kui ka sellest, kas ta sageli ja kestvalt rõõmustab, on erksas meeleolus ning kas täiskasvanu harjutab teda toetuma jalgadele.

Seega õige kasvatuse juures on tervetel 3—$3^1/_2$ kuu vanustel imikutel ülekaalus positiivsete tundmuste sei-

sund, mis väljendub naeratuses, häälitsemises ja elavates liigutustes. Rõõmuväljendus tugevneb, kui täiskasvanu kõneleb imikuga. Lamades kõhuli, hoiab imik hästi pead püstasendis. Kui hoida imikut kaenla alt, toetub ta tugevasti jalgadele, hoides keha ettepoole.

III periood.

3—3½ kuu kuni 6—7 kuu vanusel imikul arenevad:

1) vahettegev suhtumine teda ümbritsevatesse nägudesse ja asjadesse,

2) haaramisliigutused ja esimene mänguasjade kätlemine,

3) ettevalmistavad liigutused roomamiseks,

4) ettevalmistavad liigutused istumiseks ja

5) märgatavalt tugevneb ning muutub täiuslikumaks jalgadele toetumise oskus.

1. Imiku vahettegev suhtumine ümbrusse ilmneb selles, et ta umbes kolme kuiselt hakkab eritlema ema ja 4½—5 kuiselt võõraid. Imik naeratab ja elavneb, nähes kaugelt tuttavat nägu. Kui imikule läheneb ja teda kõnetab võõras, siis imik ei naerata talle, vaid vaatleb teda kaua ning koondunult ja siis kas naeratab või pöördub ära, aga vahel hakkab nutma.

2. Haaramisliigutused arenevad aegamööda. Algul imik puudutab juhuslikult mänguasja või muud eset ja haarab neid. 3½—4-kuise imiku käte liigutused muutuvad koordineeritumaks: imik peatab sagedamini käe mänguasjal, kombib teda. Neljanda kuu lõpul ja viienda kuu algul tegeleb ta püsivalt kompimisega ja käest äralibistuvate asjade püüdmisega.

Esialgu satuvad asja vaatlemine ja katsumine juhuslikult ajaliselt kokku. Kuid aegamööda, tänu üheaegse

vaatlemise ja kompimise sagedasele kokkusattumisele, kujuneb välja nägemise-kompimise kineetiline seos, mille tagajärjel ainult nägemismeele ärritus, s. t. asja nägemine, sunnib imikut käe asja järele välja sirutama.

Tegeldes oma rinna kohal rippuvate mänguasjadega, on imik aktiivne: ta kas rõõmustab ja korduvalt kombib kätega mänguasju või koondunud ilmega näol näitab suurt järjekindlust, et kätt välja sirutada ja haarata tema tähelepanu paelunud mänguasja.

Selles mänguprotsessis omandab imik ettevalmistavaid liigutusi haaramiseks. Pealegi imikud, kes palju tegelevad mänguasjadega, ei ime näppu. Haaramisliigutuste lõplikuks väljakujundamiseks on vaja, et täiskasvanud aitaksid imikule kaasa selle oskuse omandamisel.

Haaramise väljakujunemine algab sellest hetkest, kui laps, nähes mänguasja, sirutab selle poole käed, katsetades asja võtta. Algul on imiku käeliigutused vähe koordineeritud, kuid aeg-ajalt toimuvad need suurema täpsusega ja tavaliselt 4—5 kuu vanuselt võtab imik vabalt rinna kohal rippuva mänguasja.

$4^1/_2$ — 6-kuine imik täiustub haaramises: ta hakkab võtma asju mitte kahe, vaid ühe käega ja suunab käe täpselt asja poole, ükskõik, kuspool asi temast ka ei asetseks. Ühtlasi imik hakkab võtma ja haarama asju, olles mitmes asendis — selili, kõhuli või külili.

Üheaegselt haaramisega areneb imikul oskus hoida asja käes. Esialgu imik oskab hoida ainult ühe käega ühte asja, kuid kuue kuiselt hoiab ta üheaegselt kummaski käes asja.

Haaramise väljakujunemise momendist peale tekib imikul nagu uus vajadus — kätte saada ja võtta asi, mis paelub ta tähelepanu. Ja kui see tal kohe ei õnnestu, näitab

ta suurt püsivust, kasutades ära kõik liigutused ja sageli lisades juurde veel uusi liigutusi.

Paljud imikud hakkavad asja kättesaamiseks esmakordselt asja juurde roomama, laskuma istukilolekust lamavasse, tõusma võre najale jne. sel juhul, kui nad püsivalt tahavad kätte saada veidi kaugemal asetsevat asja.

Peab märkima, et ka paljude teiste liigutuste tegemine peale haaramise on võimalik ainult käte abil. Nii näiteks ajal, kui imik hakkab ise istuma, tõusma jalgele, seisma ja toe najal käima, haarab ta kätega kinni voodi võrest, mängutara pulkadest jne. ja hoiab neist tugevasti kinni. Seega on haaramise väljakujunemisel suur tähtsus kõigi imiku liigutuste arenemisele.

Imikutel, kes oskavad võtta ja hoida käes mänguasja, areneb sellega tegeldes mänguoskus. Lamades selili, vehib imik mänguasjaga, pannes käest kätte, vaatleb seda. Lamades kõhuli, kopsib ta mänguasjaga vastu pinda. Selles eas imik, lamades selili ja pillanud juhuslikult mänguasja, hakhab käega tegema otsivaid liigutusi ja kehast kõverdunult pilguga otsima mänguasja. Kui mänguasi satub imikule kätte või näeb ta seda, võtab ta mänguasja üles ja jätkab sellega mängimist.

Juhtub, et pärast mitmeid ebaõnnestunud katseid mänguasja haaramiseks imik hakkab nutma, aga seda kätte saades ta rahuneb ja mängib edasi.

3. Roomamist ettevalmistavateks liigutusteks on: a) kõik liigutused kõhuli lamades ja b) ümberpöörde liigutus. 3—$3^1/_2$- kuni 6—7-kuisel imikul täieneb oskus lamada kõhuli ja hiljem võtab ta ise selle asendi. 3—$3^1/_2$-kuine imik võib hästi hoida pead ja mõne aja lamada kõhuli, toetudes õlavarrele. Imik jälgib teda ümbritsevaid esemeid või inimesi, pöörates selleks pead

ühelt poolt teisele, ta käänab end ja toetub kätele. Umbes 5-kuine imik lamab kõhuli sageli paindunud seljaga, toetudes peopesadele. Mitte harva 7—8-kuine imik asetub neljakäpukile, toetudes peopesadele ja põlvedele.

Ühes sellega omandab imik aegamööda liigutusi, mille varal ta muudab asendit ja liigub edasi. Umbes 4—4½-kuine imik keerab end seljalt küljele ja varsti ka kõhuli. Kord keeranud end kõhuli, kordab imik seda liigutust sageli ja täiustab seda kiiresti. Esialgu juhtub sageli, et keeranud end seljalt kõhuli, väsib imik selles asendis, hakkab virisema, aga ise ei suuda ta tagasi selili keerata. Selliste asendite muutmisega harjub imik pikkamööda ja kuue kuiselt oskab ta juba sujuvalt end pöörata mingi põhjuseta või selleks, et saada kätte mänguasi, või jälgida silmadega täiskasvanut. Omandades nimetatud liigutusi liigutavad imikud endid palju, mis on nende kehalisele ja vaimsele arenemisele väga oluline.

Kokkuvõttes — oskus käänata end kõhuli, kõhult seljale ja lamada kõhul — on need kõik eelharjutused roomamiseks. Seoses nende liigutuste kujundamisega omandavad imikud ka eelharjutusi istumiseks.

4. Esimesed istumisliigutused tekivad imikul 3-nda kuu lõpul. Need on selili lamava imiku pea ja õlgade tõmbed rinna poole. Need liigutused kujunevad välja umbes 4-kuise imiku juures sedavõrd, et kui imikul kätest kinni võttes neid aeglaselt enda poole sirutada, siis tõmbab ta end ise istuma. Kui last kohe aeglaselt tagasi selili lasta, hakkab ta vastu, tahtes istuliasendit säilitada. Kuuekuine imik sooritab need liigutused iseseisvalt, hoides kinni vaid täiskasvanu kahest sõrmest.

Viiekuine terve imik võib lühikest aega istuda, kui täiskasvanu toetab teda mõlemast käest. Pikkamööda oman-

dab imik oskuse alal hoida istuv asend vähese kõrvalise toetusega ja 6—7 kuiselt võib ta ise end istuma tõmmata, hoides kinni täiskasvanu sõrmedest.

Roomamist ja istumist ettevalmistavate liigutuste tähtsus on küllaltki suur imiku arenemises, et osutada sellele erilist tähelepanu. Nagu eeltoodust nähtus, on kõhuliasend nagu lähteasendiks reale teistele liigutustele. Mida sagedamini imik lamab kõhuli, seda kiiremini, peaaegu täiskasvanu kaasabita omandab ta hulga liigutusi, mis tõstavad tema aktiivsust ja laiendavad ta tegevusringi, mis omakorda mõjutab imiku vaimset arengut.

Roomamist ettevalmistavad liigutused on väga väärtuslikud. Nad omavad ka suurt tähtsust vajaliku eeldusena õigeaegse roomamise arenemisele.

Hoopis teistsugune on olukord ettevalmistavate liigutustega istumiseks. Oskus istuda mitte üksi ei soodusta liigutuste arenemist, vaid sageli on nende arenemise otseseks takistuseks. Neil juhtudel, kui oskus istuda on lapsel arenenud paremini teiste liigutuste oskusest, muutub see niivõrd domineerivaks, et igasugune katse panna imik teise asendisse, võetakse vastu valju vastuseisuga. Kui täiskasvanu, püüdes arendada sellisel imikul ettevalmistavaid liigutusi roomamiseks, asetab ta kõhuli, siis on sellele vastuseks nutt ja imik ei tee vähematki katset pea hoidmiseks. Püüdes imiku jalgu toetada, võtab täiskasvanu tal kaenla alt kinni, kuid laps painutab kangekaelselt jalad, istub maha jne. Imikud, kes oskavad istuda, kuid ei valda teisi nende vanusele omaseid liigutusi, muutuvad liikumatuteks „istujateks".

Selline liikumatu „istuja" on lapse tüüp, mis oli hästi tuntud omaaegsete väikelasteasutiste töötajaile, kuid võib esineda ka perekondades, kus puudub õieti organiseeritud

kasvatus. Alatine istumine mõjub kahjulikult nii imiku vaimsele kui ka kehalisele arenemisele, sest seetõttu esineb sageli selgroo kõverdusi, kokkusurutud rinnakorv, lihaste lõtvumine, üldine apaatsus ja tunnete nüridus.

Seepärast — sellest hoolimata, et istumisoskusel on rida jaatavaid külgi, nagu keeruka tasakaaluasendi hoidmine, mugav asend ümbruse vaatlemiseks, mõlema käe täielik vabadus, mis loob eeldusi imiku mängulise tegeluse arenemiseks — ei ole vaja mingil juhul kiirustada imiku istumisoskuse väljakujundamisega. Eriti tuleb rangelt võidelda võtete vastu — panna istuda oskavaid ja isegi mitteoskavaid imikuid patjade ja kottide vahele, istuma toolidele laudade juurde jne. Selliselt tugedega ümbritsetud imik jääb istuvasse asendisse täiesti passiivselt, kusjuures kogu imiku raskus lasub nõrgal luustikul, ja mis pole vähem tähtis, olles seesuguses pingutavas asendis, puudub imikul võimalus liigutamiseks ja mängimiseks.

Paljudel on harjumuseks arvata, et imik peab iseseisvalt istuma 6—7 kuiselt ja roomama 9—10 kuiselt. Tegelikult aga on kõigile imikuile palju kasulikum teine järjekord liigutuste arenemisel, ja nimelt: 6—7 kuiselt imik peaks hakkama roomama, iseseisvalt istuma võib ta hakata hiljem, kuni ta iseseisvalt õpib võtma istumisasendit, s. o. 9-ndaks elukuuks.

Kaasaegsete väikelapse kasvatusteadlaste seisukoht roomamise suhtes on järgmine. Kui imik on hakanud roomama õigeaegselt ja kui ta roomab väledasti ning palju, siis on üks tähtsamaid oskusi imiku kehaliseks arenemiseks saavutatud ja see paneb hea aluse nii tema edaspidisele kehalisele kui ka vaimsele arenemisele. Seepärast aktiviseerige imiku roomamist ja looge kõik võimalused, et ta saaks palju ja hästi roomata!

Seega 3—3½ kuni 6—7 kuu vanustel imikutel peab esimeses järjekorras hästi välja arendama roomamist ettevalmistavad liigutused. Hästi roomav imik hakkab istuma iseseisvalt.

5. Seismisoskuse arendamine.

Kui 8—10-kuine imik ei õpi ise püsti seisma, siis peab täiskasvanu aitama harjutada teda vastavate võimlemisharjutustega.

Neil juhtudel, kus imikute kasvatusele ei osutata küllaldast tähelepanu, ei oska isegi aastased imikud jalgadele toetuda. Sellist nähtust võib nimetada üheks iseloomustavamaks „hospidalismi" omaduseks, mis esineb kapitalistlike riikide lastevarjupaikades.

Võib tähele panna, et mitte üksi raskelt haigete, vaid ka kergemalt haigestunud imikute juures väheneb järsult nende üldine liikumise aktiivsus ja esimeses järjekorras — oskus toetuda või seista.

Ei esine harva juhte, et imikul, kes haigestumiseni kindlalt toetus jalgadele, tervenemisel jalgadele toetumine nõrgenes seetõttu, et tervenemise perioodil ega ka imiku tervekssaamisel ei osutatud küllaldast tähelepanu jalgade vajalike harjutuste väljakutsumisele.

Kokkuvõttes imikud 6—8 kuu vanuses on arenenud järgmiselt: nad võtavad vabalt mänguasju mitmest küljest, hoiavad neid hästi mõlemas käes ja oskavad neid lihtsalt kätelda — vaatlevad neid, asetavad ühest käest teise, vehivad, kopsivad nendega. Nad osutavad suurt püsivust, et saada kätte mänguasju, lällavad ja häälitsevad ja hakkavad esmakordselt välja ütlema üksikuid silpe. Imikud rõõmustavad erksalt, nähes neile lähedasi täiskasvanuid ja mõned kardavad võõraid. Imikul arenevad käte

ja jalgade korduvad liigutused, näiteks: istudes laua ääres, patsutab imik korduvalt käega lauda või lamamisasendis korduvalt tõukab või lööb jalgadega vastu kõva pinda. Imik muudab ise asendit: keerab kõhuli ja tagasi selili, vabalt lamab kõhuli, tõuseb kätele, tõuseb istukile ja istub kindlalt, kui täiskasvanu teda veidi toetab. 8-kuine imik ise ei tõuse jalgadele, aga kui teda panna võre juurde, haarab ta sellest kõvasti kinni, tõuseb jalgadele ja seisab kindlalt. Sellist püstipanekut võib läbi viia paar korda päevas mõneks hetkeks. Virgeajal on imik rõõmsas meeleolus, ta liigutab end palju ja tegeleb mänguasjadega.

IV periood.

6—8- kuni 9—10-kuisel imikul tekivad ja kujunevad täielikult välja: 1) roomamine, 2) oskus iseseisvalt istuda ja tõusta, millestki kinni hoides, 3) toe najal edasiastumine, 4) mängulise tegeluse mitmekesistumine, 5) huvitundev ümbruse vaatlemine, 6) lällamine ja kõnelusest arusaamise alged.

1. Roomamisliigutused tekivad suurel osal imikutel esmakordselt siis, kui nad kõhuli lamades püüavad kätte saada nende ees olevat mänguasja. Nähes tema tähelepanu paelunud mänguasja, mida ta ei küüni võtma, püüab imik seda igati kätte saada: ettepoole väljasirutunult, sirutab käe mänguasja suunas, toetudes kätele, upitab end või teeb mitmesuguseid teisi liigutusi. Algul ei suuda ta kõigi püüete peale vaatamata paigalt liikuda. Esimeste roomamisliigutuste puhul imik sageli liigub tahapoole, ja selle asemel et mänguasjale läheneda, eemaldub ta sellest. Ja alles mitmesuguste pingutuste tagajärjel roomama hakkav imik liigub lõpuks edasi.

Veidi roomama õppinud imik kasutab seda liigutust

mitte üksi mänguasja kättesaamiseks, vaid roomab siis juba ilma erilise sihita. Tagajärjeks on see, et sagedase roomamisharjutuse tõttu õpib imik 1—2 kuu jooksul täiuslikult roomama.

Alates 8 kuu vanusest oskab imik roomata siledal pinnal ja esimese eluaasta lõpuks hakkab ta asjadest üle ronima, sisse ronima, maha ronima väikeselt kõrguselt, selleks valmistatud taburetilt, diivanilt jne.

Roomamise arenemine 6—8-kuistel imikutel, kui kõige varajasem iseseisvalt edasiliikumise vorm, on kõigile imikutele väärtuslik, eriti aga lastesõimedes ja väikelastekodudes kasvavate imikute juures. Roomama õppinud imik liigub palju: ta saab ise kätte tema tähelepanu paelunud mänguasjad, ronib neile järele, kui nad eest ära veerevad. Imik on kogu aja liikvel, tegeleb palju mänguasjadega ja orienteerub kergesti pinnal, kus ta roomab. Roomaval lapsel arenevad hästi lihased, mis on vajalik edaspidisel käimahakkamisel.

2. Istukilolek selles eas muutub harilikuks. 8—9-kuised imikud katsetavad püstitõusmist, haarates kätega võrest või muust kinni. Maha laskuma harjub laps tavaliselt hiljem kui püsti tõusma. Kuid seegi liigutus kujuneb välja suuremal osal lastel üheksandaks elukuuks. Selles olukorras imik jälgib ümbritsevaid täiskasvanuid ja tegeleb kaua mänguasjadega.

Umbes 9-kuised imikud võivad seista, toetudes veidi mõlema käega või hoides toest kinni vaid ühe käega. 9—10 kuu vanuses mõned imikud püüavad seista juba täiesti iseseisvalt, toeta.

3. Kümne kuiselt imik katsetab astuda, hoides kinni võrest või mingist mööblist. Samal ajal imik võib astuda, lükates ratastooli või harilikku tooli.

Uus seisang ja kiired liigutused teevad imikule palju rõõmu. See nähtub sellest, et kui täiskasvanu paneb istuva imiku pikali või asetab seisva imiku istuma, siis avaldab laps rahulolematust ja püüab kohe tõusta istuli või püsti. Liikudes mööblist kinni hoides või roomates, häälitseb imik rõõmsalt, naeratab ja kilkab.

Mänguasjad paeluvad lapse tähelepanu ja kutsuvad esile liigutusi selleks, et mänguasja kätte saada. Kõigi mänguasjadega tegeleb ta ühtemoodi: võtab asja, vaatleb seda igast küljest, peatab sellel koondatud pilgu, paneb käest kätte, pistab suhu, vehib asjaga, kopsib sellega ümbritsevaid esemeid, teist mänguasja ja viskab siis ära. Mänguasjaga kopsimine muutub imikul iseloomustavamaks tegeluseks: ta kopsib üht asja teise vastu, mööblit ja muid esemeid, ronib kaugemate esemete ja mänguasjade juurde selleks, et neid kopsida.

4. 8—9-kuine imik eraldab mänguasjade omadusi sedavõrd, et hakkab mitut moodi tegelema igasuguste mänguasjade ja esemetega. Näiteks: ta veeretab kerasid, palle ja mune, kisub suka jalast, võtab välja ja paneb väiksemaid esemeid suuremate sisse jne. Need tegelused erinevad eelmistest selle poolest, et nad on nüüd sihikindlamad: ta kisub sukka jalast nii kaua, kui see jalast ära tuleb, lükkab või veeretab kera nii, et see veereks, ja kui see tal esialgu ei õnnestu, kordab ta tegevust mitu korda.

Imiku arenemisega muutub mänguasjadega tegelemine pikaajalisemaks ja tunneteavaldustest rikkamaks: 7—9-kuised imikud hakkavad sageli nutma, kui neilt mänguasi ära võtta, või virisema, kui nad ei saa kätte tähelepanu paeluvat mänguasja. Ja vastupidi — nutvat last võib vaigistada mänguasjadega.

Uus tegelus mänguasjadega selles eas seisab veel selles, et pillanud asja, otsib imik seda püsivalt, kuni ta selle leiab. Üheksa kuised imikud otsivad hästi üles täiskasvanu poolt peidetud mänguasja. Kui täiskasvanu, näidanud imikule mänguasja, katab selle rätiga kinni, siis imik kisub kiire liigutusega rätiku ära ja võtab peidetud asja rõõmuga kätte.

5. 6—8-kuistel imikutel areneb kiiresti huvi kõige ümbritseva vastu: nad jälgivad täiskasvanuid, lapsi ja kõike uut, mis nende nägemispiirkonnas sünnib. Selleealine imik võib kaua vaadelda mängivaid lapsi, jooksvat kassipoega, küdevat ahju jne. Raske on öelda, kuidas selline pidev jälgimine mõjub imiku teadvusele, kuid mõju tundmustele on vastuvaidlematu. Vaatlemise ajal muutub imiku näoilme: ta pilk on koondunud, ta naeratab, kilkab, on tusane jne.

Selleealistele ja noorematele imikutele pakub kõige rohkem rõõmu suhtlemine lähedaste täiskasvanutega, kuid nende tundmuste pingsus (emotsionaalne toonus) areneb ka mitmesuguste muljete kaudu, mida nad saavad huvitekitava eseme vaatlemisel.

6. Laste kõne ja üldise arenemise tõttu süveneb neil veel rohkem side täiskasvanutega. 8—9-kuised imikud vastavad suure rõõmuga täiskasvanu mänglemisele nendega. „Peituse" mängimisel imik tõmbab kiirete liigutustega rätiku enda, täiskasvanu või teise lapse näolt. Järgnevalt nad peidavad endid ise ära, kattes endid rätikuga.

Selleealised lapsed võtavad üksteiselt ära mänguasju, kuid ühes sellega tekib nende vahel rõõmus mänglemise vahekord. Suurelt osalt lapsed mängivad nüüd omavahel, nagu nad seni mängisid täiskasvanutega: suure naeruga roomavad üksteisele järele, mängivad ise „peitust", mängivad suure palliga jne.

Eeltoodut kokku võttes võime märkida, et 9—10-kuised imikud liiguvad palju ja elavalt. Nad roomavad vabalt, muudavad asendit, istuvad, heidavad selili, tõusevad jalgadele, laskuvad maha, astuvad edasi täiskasvanu abil võrest või mööblist kinni hoides ja hakkavad sammuma ratastooli taga. Selleks, et läheneda täiskasvanule või saada kätte mänguasi, kasutab imik keerukaid liigutusi: ta astub ümber eseme, sellest kinni hoides, laskub maha, ronib siis juurde, ja kui vaja, tõuseb jälle püsti. Imikud näitavad üles suurt püsivust, tahtes mänguasja kätte saada, kuid iga asjaga tegelevad nad ühesuguselt: vaatlevad, panevad käest kätte, vehivad asjaga, kopsivad ja viskavad ära. Ainult mõnda mänguasja hakkavad nad kasutama teatud eesmärgiga: palle veeretama, kerasid viskama, suurtest asjadest võtma välja väiksemaid jne.

Imik vaatleb suure huviga ümbrust, eriti temale lähedasi täiskasvanuid. Ta vastab kõva naeruga temaga mänglemisele, reageerib häälitsemisega, kui teda kõnetatakse, ja püüab rõõmuga täita temale arusaadavaid täiskasvanu soove. Imik kas liigub või tegeleb koondunult mänguasjadega, või üheaegselt roomab, viib mänguasja, vaatleb juuresolijaid ja seejuures lällab rõõmsalt, heledalt „a-ta-ta", „ma-ma-ma" või teeb teisi häälitsusi.

II peatükk.

3—5 NÄDALA KUNI 9—10 KUU VANUSTE LASTE KASVATAMINE.

Laste õigeaegse ja täisväärtusliku arenemise kindlustamiseks on vajalik, et imikud virgeajal elavalt endid liigutaksid, liiguksid ja mängiksid vastavalt nende eale.

Selle eelduseks on:

1) eale vastav režiim (päevakord),
2) virgeajal sellise olukorra loomine, mis kutsub esile ja soodustab liigutusi ning mängu,
3) täiskasvanu poolt imikuga mängude ja tegeluste läbiviimine, mis soodustab positiivsete tundmuste pingsuse (toonuse) arenemist ja imiku edaspidist vaimset ning kehalist arenemist.

1. Režiim.

Õige režiim on esimene ja põhiline tingimus väikelapse õigeks kasvatamiseks, mistõttu sellele küsimusele tuleb kõigil imikute ja väikelaste kasvatajatel osutada erilist tähelepanu.

Selleks et kindlustada lastele õige režiim, on vajalik:

a) Õige une jaotus öö-päeva jooksul. Päevane uni peab olema küllaldase kestusega, vastavalt lapse eale ja füüsilisele seisundile. Selleks tuleb luua soodsad tingimused kiireks uinumiseks ja sügavaks uneks, mis saavutatakse, kui päevane uinak viiakse läbi värskes õhus.

b) Õiged virgeajad, vastavalt lapse eale ja füüsilisele seisundile. Ühtlasi tuleb kindlustada maksimaalselt soodsad tingimused laste aktiivseks ning erksaks tegeluseks virgeajal — näiteks imikud panna virgeajaks mängutarasse, mitte jätta voodisse; riietada nad soojalt, kuid lii-

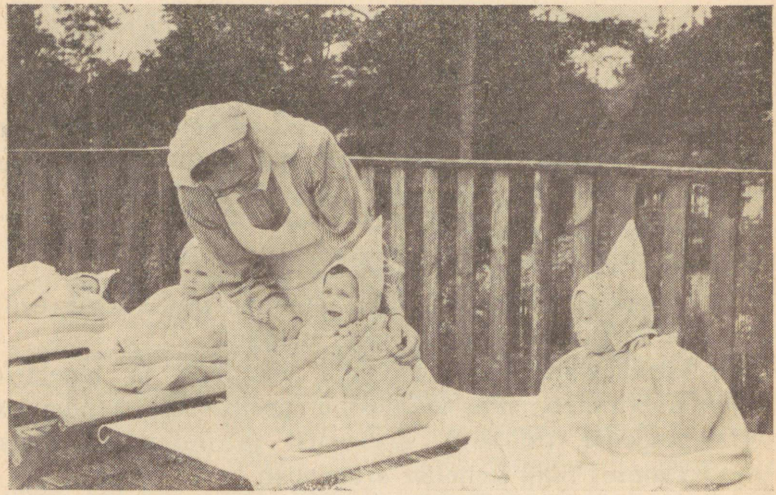

Joonis nr. 1.
Päevane puhkus värskes õhus.

kumiseks mugavalt, anda neile vastavaid mänguasju, aegajalt lastega tegelda — kõnelda, naeratada, mängida.

c) Õiged, laste eale ja füsioloogilistele iseärasustele vastavad toitmisajad.

d) Kõigi nimetatud olukordade õige järjekord — uni, toitmine, virgeaeg — tuleb teostada selliselt, et laps sööks pärast magamist, millele järgneks küllaldase kestusega aktiivne seisund — mäng ja tegelus.

Ebaõigest režiimist tulenevad krooniline magamatus, ebaõiged toitmisajad, üleväsitamine liiga pikkade virgeaegade tõttu, halb tundmuste (emotsionaalne) seisund virgeajal. Kõik see avaldab ebasoodsat mõju lapse füüsilisele seisundile ja üldisele arenemisele.

2. Virgeajal tuleb imikutele luua olukord, mis soodustab ega piira nende mänge ja liigutusi.

Sageli jäetakse imikud ka virgeajaks voodisse. Selline olukord ei soodusta, vaid piirab laste arengut. Õigeks virgeaja veetmiseks tuleb imik asetada mängutarasse või vaibaga kaetud puhtale põrandale. Sellises olukorras imikul on vabadus liigutuste arendamiseks, tal on võimalus saada mitmesuguseid muljeid ja tegelda mänguasjadega. Kõik see suurendab imiku aktiivsust ja soodustab ta üldist arenemist. Mängutarast lapsed näevad täiskasvanut ja kui täiskasvanu mängleb ühe imikuga, tõmbab see ka teisi kaasa tegelemiseks.

Lasteasutises õel-kasvatajal on kõik mängutaras olevad imikud tema nägemispiirkonnas. Ta näeb, kes imikuist on tegevuseta ja tunneb igavust, kes asjatult püüab end kõhuli pöörata jne. Selliselt mängutoas koos oleva rühmaga on kerge organiseerida tegelemist, välja kutsuda liigutusi ning lällamist ja hoida sagedase lahketoonilise kõnetlemise ning mänglemisega lastel kogu aja alal head tundmuste pinget (emotsionaalset toonust).

Imikud, kes oma tervisliku seisundi tõttu ei või olla ühises mängutaras teiste lastega, kuid kes ei vaja ka voodis lamamist, tuleb paigutada üksikult mängutarasse teistest lastest erinevatel aegadel.

Kuna ei peeta õigeks, et imik ka virgeajal lamab madratsil, siis soovitatakse kasutada järgmist moodust, kui

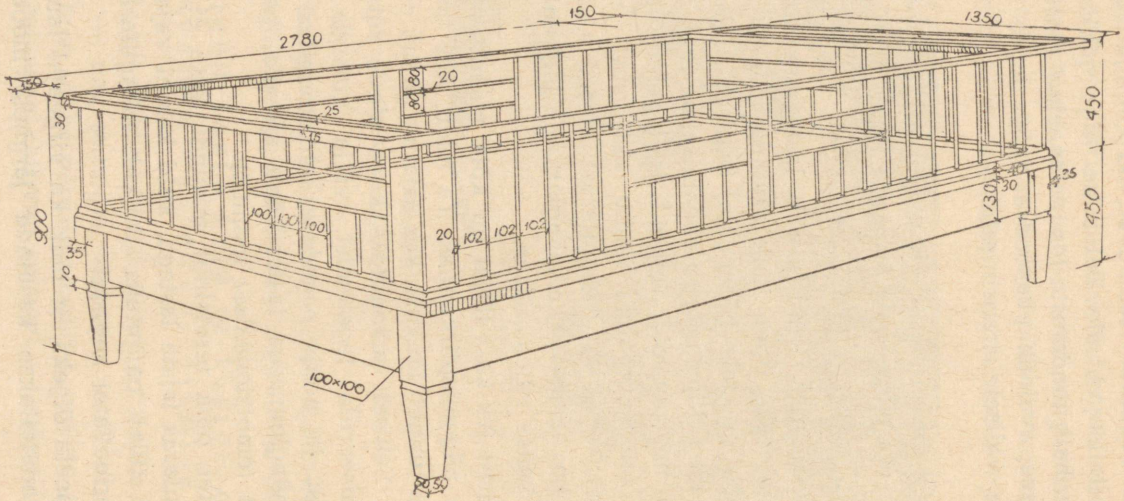

Joonis nr. 2.
Piklik mängutara.

puudub võimalus imikut mängutarasse paigutada: voodisse madratsile asetada madratsisuurune vineeritükk, mis on kaetud õhukese vaibaga ja kummi- või vahariidega, millele imik asetatakse mängima.

Väikelasteasutistes peaksid olema järgmiste mõõdetega mängutarad: laius 135—150 sm ja pikkus 275—300 sm. Suu-

Joonis nr. 3.
Imik vaatleb mänguasju.

rema laiuse juures on raske lapsi mängutarast välja võtta. Mängutara äärte võrestik peab omama püsti ja põiki pulki, sest 7—8-kuised imikud tahavad ülestõusmise katsete puhul haarata pulkadest kinni. Pulkade vahe ei tohi mingil juhul olla nii lai, et imiku pea võiks vahele jääda.

On soovitav, et mängutara põhja oleks võimalik ülespoole tõsta ja alla lasta. Kuni 7—8-kuiste imikute mängutara põhi peab olema kõrgemal, sest selleeased lapsed ei

tõuse veel võre äärde püsti ja seetõttu ei ole karta nende üle ääre upitamist. Imikute teenindajatel on kergem lastega tegelda, kui nad ei tarvitse sügavale alla kummardada. 8—10-kuiste imikute mängutara põhi peab olema 43—45 sm sügavusel võre ülemisest äärest, sest selleeased imikud seisavad sageli võre ääres püsti.

Mängutara põhi peab olema sile, et miski ei takistaks imikute liigutusi. Piklikke mängutarasid peetakse mitmesugustel põhjustel otstarbekohasemaks nelinurksetest.

Hobuserauakujulist mängutara peetakse heaks mitte vanematele kui 4—$4^1/_2$-kuistele imikutele. Hobuserauakõverus lubab kasvatajal hõlpsamini imikuid individuaalselt teenindada kui piklik mängutara.

Kui väikelasteasutistes on 15—18 kuni 10-kuist imikut, siis peab nende jaoks olema 2 mängutara: üks nooremate le ja teine vanematele imikutele. Kui on kasutada ainult üks mängutara, siis peab korraldama kaks režiimi: üks rühm kasutab mängutara sel ajal, kui teine rühm magab, ja vastupidi.

Sageli pannakse väikelasteasutistes vanemad imikud mängutarasse, samal ajal kui nooremad imikud on alati voodis, kus nende liigutused ei saa areneda ja tegeluseks on ruum kitsas. See korraldus on vale: kui mängutara on väike, tuleb vanemad imikud panna põrandale ja nooremad mängutarasse. Sel puhul võib jälgida, kui kiiresti nooremate imikute liigutused arenevad ja lapsed elavnevad.

Imikute ruumis peab olema $+20^0$—$+22^0$C, kuna madalama temperatuuri juures lapsed ei saa vabalt liigutada.

Kogu virgeaja veetmisel peab imikutel olema käsitada küllaldaselt mitmesuguseid eale vastavaid mänguasju. Mänguasjadel on suur tähtsus lapse üldisele arenemisele. Nad on vajali-

kud esimestest nädalatest peale, et kindlustada imikule positiivsete tundmuste pingsust (toonust), mitmesuguste liigutuste arenemist ja väljakujunemist, mängulist tegelust, kõnelemise arenemist jne. Kuni $3\,^1/_2$-kuistele imikutele peab mänguasjad riputama rinna kohale umbes 50 sm kõrgusele, et imikul oleks mugav neid vaadelda. Selleeaste imikute mänguasjad peavad olema suured, eredavärvilised, läikivad ja kõlava-helilised. Vaata: mänguasjad, VI peatükk.

Kui imikut mingil põhjusel ei saa mängutarasse asetada ja ta veedab virgeaja voodis, siis on ka temale tingimata vaja võimaldada mänguasjaga tegelemist ja east olenevalt panna ese vaatlemiseks või anda käsitamiseks.

3. Täiskasvanu tegelemine imikuga.

Ka kõige parem mängutoa sisustus ja mänguasjade mitmekesisus ning rohkus ei soodusta laste arenemist ja lapsed ei kasuta mänguasju küllaldaselt, kui puudub selleks vajalik kasvatuslik mõju ja teadlikud võtted kasvataja poolt.

Esimene ja põhiline täiskasvanu ülesanne on kohe algul esile kutsuda ning alal hoida positiivsete tundmuste pingsus (positiivne emotsionaalne seisund).

Teiseks täiskasvanu ülesandeks on imikul soodustada, arendada ja välja kujundada neid reageerimise süsteeme, mis tal ei teki iseharjutuse protsessis.

Juba eespool kriipsutasime alla, millist otsustavat tähtsust omab imiku positiivsete tundmuste seisukord tema meeleelundite, samuti nii vaimsele kui ka kehalisele arenemisele, ühtlasi nimetasime, et lapse peamiseks rõõmustamise allikaks on täiskasvanu. Seepärast peab kasvataja lastes rõõmsa meeleolu väljakutsumiseks ja ülalhoidmiseks võimalikult sagedamini lapsi lahkelt kõnetama, välja kutsuma nae-

ratust, kilkamist, lällamist, rõõmsat häälitsust ja üldisi elavaid liigutusi. Lastele tekitavad head meelt ja lõbu nende endi liigutused ja ka huvitavad mänguasjad, kuid kõige rohkem rõõmustavad lapsed täiskasvanu üle. Mida rohkem täiskasvanu kõneleb lapsega, seda rõõmsam ja sõbralikum laps on. Kui täiskasvanu ei suhtle lapsega hellitlevalt ja seetõttu ei kutsu välja temal positiivsete tundmuste reaktsiooni, mis avaldub naeratuses, lällamises, häälitsuses ja sagedastes käte ning jalgade liigutustes, siis mitte üksi 3—$3^1/_2$-kuised, vaid ka märksa vanemad imikud jäävad liikumatuiks, tuimadeks olevusteks; nende käed ja jalad on peaaegu alati kõveras olekus, sõrmed rusikas, käed küünarnukkidest painutatud ja jalad paindunud kõhu juurde. Neil imikutel on alati pihud suu juures, mille tagajärjel sellistel lastel areneb ja muutub harjumuseks sõrmede imemine.

Mängu juures on vaja jälgida, et laps oleks puhas ja kuiv, et tal ei hakkaks mängutaras või põrandal olles külm. Kui on märgata, et lapse käed-jalad on külmad, tuleb laps riietada soojemalt, katta mängutaras vaibaga või asetada ta voodisse.

Täiskasvanust oleneb suurel määral, kas imik hakkab tegelema mänguasjadega või jääb lamama ja hakkab sõrmi imema. Pannes imiku mängutarasse lamama või istuma, peab täiskasvanu mitte üksnes andma mänguasju, vaid ka imiku tähelepanu neile suunama. Peab mänguasja liigutama, seda tõstma või alla tooma sellisesse kõrgusse, et imikul oleks mugav seda vaadelda. $3^1/_2$—$4^1/_2$—$5^1/_2$-kuine imik pannakse lamama madalal rippuva mänguasja alla, mida ta saab kätega puudutada ja haarata.

Soovitatakse 3—4-kuisele imikule, eriti kui ta imeb sõrme, panna pihku mänguasi, 5—6-kuisele anda kätte kõrin. Kui imik lamab kõhuli, siis tuleb mänguasi panna

ta ette nii, et ta ise saab võtta mänguasja. Roomavatele imikutele pole vaja mänguasja kätte anda, vaid asetada mänguasjad nõnda, et nad meelitavad imikuid juurde roomama.

Joonis nr. 4.
Mänguasi ahvatleb imikut haarama ja roomama.

Lasteasutises õde-kasvataja, lähenedes mängutarale, kõnetab iga kord iga last üksikult, vaatab järele, kas iga laps mängib hästi. Kui ta märkab, et mõnd imikut mänguasi ei huvita, suunab ta lapse tähelepanu sellele mänguasjale või annab talle uue asja. Eriti sageli tuleb 5—6-kuistele imikutele anda mänguasi uuesti kätte, sest selles eas imik, lamades selili ja pillanud maha mänguasja, leiab selle harva ise. Jälgides, et lapsel oleks mänguasi, juhib kasvataja sellega imiku tähelepanu kõrvale sõrmede imemiselt.

Noorematel imikutel, kes ei oska roomata ega istuda, tuleb aeg-ajalt muuta asendit. Et vältida toidu tagasitule-

kut, tuleb imik pärast toitmist asetada mängutarasse selili ja anda kätte mänguasi. Kõhuli võib teda asetada virgeaja lõpul või enne sööki. Tuleb jälgida, et 6-kuised imikud, kes ise oskavad endid pöörata, kohe pärast sööki ei pööraks endid kõhuli. Kui on märgata, et imik, kes end iseseisvalt pööras kõhuli, on selles asendis väsinud, tuleb ta pöörata selili.

Tuleb jälgida, et iga 7- kuni 10-kuine imik mängiks istukil, roomaks, tõuseks püsti ja astuks toe najal. Mõned lapsed eelistavad mingisugust üht asendit: mõni istub kaua ühel kohal ega tunne mingit huvi ülestõusmiseks või roomamiseks; teist jälle ei saa kuidagi panna istuma, kuna ta kohe tõuseb püsti ja seisab kaua jalgel; kolmas roomab lõputa jne. Täiskasvanu peab jälgima, et lapsed oleksid mitmesugustes asendites ja muutma nende asendit mänguasjade ja tegeluse varal. Ta peab püüdma saavutada, et iga imik omaks kõiki tema eale vastavaid liigutusi ja õpiks neid kasutama oma mänguprotsessis.

Täiskasvanu ei tohi rahulduda sellega, et imik on vagusi ja kuidagi mängib, vaid ta peab ise aeg-ajalt tegelema lapsega, ja ulatades talle vastavaid mänguasju, viima lapse aeg-ajalt üle keerukamatele mängudele ja liigutustele.

Kui mängutaras on mitu imikut, siis tuleb jälgida, et lapsed ei kuhjuks ühte kohta, ei teeks üksteisele haiget ega segaks üksteist mängimisel. Liiga lähedane koosolemine takistab lapsi vabalt liikumast ja viib sageli konfliktini, mis seisab selles, et üks laps võtab teiselt ära mänguasja, tirib teist kõrvast, langeb teisele peale jne.

Vahel viib teise lapse naabrus imikuid omavahelise mängimiseni: nad vaatavad üksteisele otsa, naeravad, lällavad. Täiskasvanu organiseerib laste mängu, jälgib, et lapsed kasutaksid kogu mängutara, asetab ühe lapse tei-

sest eemale, kui nende vahel on tekkinud arusaamatus, hoiab alal rõõmsa mängumeeleolu jne.

Imikuid ei tohi jätta mängutarasse ilma järelevalveta. Nende juures peab alati viibima täiskasvanu. Ka siis, kui ollakse tegevuses teiste laste toitmisega, tualeti tegemisega jne., peavad kasvatajal olema silmapiiril kõik lapsed,

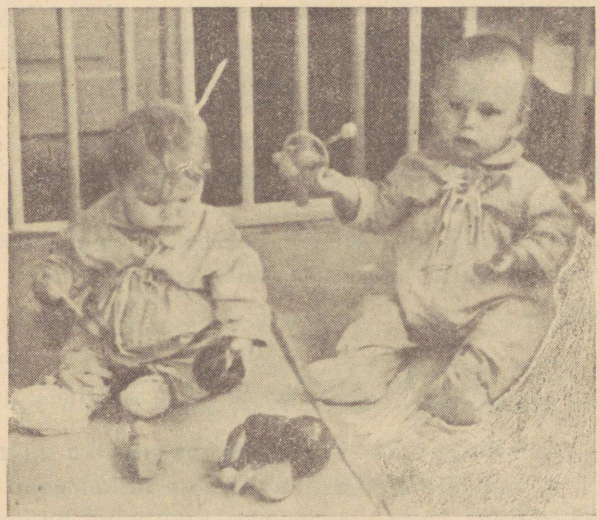

Joonis nr. 5.
Imikud mängutaras.

et vajalikul hetkel ühel lapsel vahetada mänguasi, teisel muuta asend, kolmandal aidata teha mõni liigutus jne.

On täiesti lubamatu, kui väikelasteasutise personaal suurema osa ajast töötab vaikides, peaaegu lastega tegelemata ega organiseeri nende mängu, ning lapsed, jäetud omapead, lamavad ja imevad sõrmi, vaatamata mängutara avarusele, mänguasjade mitmekesisusele ja rohkusele.

Imiku õigeaegse ja täisväärtusliku arenemise saavutamiseks on vaja, et täiskasvanu viiks läbi teatud mängud-tegelused. Mängudel-tegelustel on väärtus ainult sel juhul, kui imik võtab neist aktiivselt osa. Tegeluse peab nii läbi viima, et see rõõmustaks imikut; rõõm suureneb tunduvalt, kui täiskasvanu teda lõbusalt kõnetab. Mängudeks-tegelusteks lastega peab ära kasutama kogu vaba aja, mis jääb üle protsesside läbiviimisest — mähkimisest, toitmisest jt. Mängud-tegelused imikutega ei ole keerukad.

Tegelemine kuni 3—3$^1/_2$-kuiste imikutega.

1. Võimalikult sagedasti kõnetada, kutsudes imikutel välja naeratuse, lällamise ja üldised elavad liigutused.

2. Võtta imik lühikeseks ajaks kätele, arendades tal oskust tõsta ja hoida pead püstiasendis.

3. 5—6-nädalased imikud asetada lamama kõhuli, et neil areneks oskus tõsta ja hoida pead. Kõige nooremad imikud, kelle virgeaeg on veel väga lühike, peab toidu väljatulemise vältimiseks asetama enne sööki kõhuli. 2—3-kuised imikud võib asetada kõhuli virgeaja lõpul, enne magamapanekut.

Mängutarasse võib üheaegselt kõhuli asetada mitu imikut, aga kui imikud ei jaksa pead veel küllalt hästi hoida, siis ei tohi neid mingil tingimusel jätta üksi. Viibides laste juures, jälgib neid täiskasvanu ja pöörab kohe lapse selili, kui ta märkab, et laps hakkab väsima. Imikud, kes vabalt kõhuli lamavad ja hästi ning vabalt pead hoiavad, võib jätta sellisesse asendisse veidikeseks ajaks.

4. Jalgele toetumise arendamine.

Jalgele toetumise harjutamiseks tõstab täiskasvanu korduvalt imiku üles ja laseb alla, n. ö. tantsitab teda, hoides imikut kaenla alt või pannes ta oma pihule istuma, teise käega toetades imikut rinnast. Niipea kui imik puudutab jalgega pinda, tuleb ta üles tõsta ja jälle alla lasta. Seda tuleb teha rütmiliselt mitu korda järgemööda. Mingil juhul ei tohi imikut jalgele seisma panna, sest selles eas imiku jalad on veel nõrgad. On vaja vaid mitu korda imikut alla lasta ja üles tõsta. See tegevus rõõmustab imikuid väga, kuid seda võib läbi viia ainult nende lastega, kes juba oskavad pead hoida. Sellist harjutust soovitatakse läbi viia imikutega, kellel on eriti märgata mahajäämist jalgade liigutuste arenemises.

Tegelemine 3—3½- kuni 6—7-kuiste imikutega.

1. Haaramise ja mänguasja käeshoidmise oskuse arendamine. 4—4½-kuistel imikutel on vaja arendada oskust haarata rinna kohal rippuvat mänguasja: täiskasvanu liigutab kergelt kõrinat, lähendab seda imikule, ja veendunud, et imik vaatab mänguasja, ootab, kas imik haarab seda.

Kui imik ainult vaatab mänguasja ja selle poole kätt ei siruta, siis täiskasvanu näitab imikule mänguasja lähedalt ja silitab sellega lapse käsi, mis annab käte sirutuse refleksi. Kui imik on käe välja sirutanud, paneb täiskasvanu ta kätte mänguasja.

Kui imik sirutab käe mänguasja järele, kuid tal ei õnnestu seda haarata, siis täiskasvanu veidi lähendab mänguasja imikule, seega kergendades asja haaramist.

Kui täiskasvanu näeb, et imik võib sirutada käsi män-

guasjani, hoiab ta asja seni imiku kohal, kuni lapsel õnnestub seda haarata.

Pärast seda, kui imik on omandanud oskuse võtta rinna kohal rippuvat mänguasja, peab teda õpetama võtma ta kõrval või näo kohal rippuvat eset. Täiskasvanu hoiab selleks mänguasja imiku kõrval või näo kohal seni, kuni laps selleni oma käe ulatab ja mänguasja võtab. Kui imikul kuidagi ei õnnestu mänguasja haarata, siis lähendab kasvataja seda veidi imiku kätele.

Järgnevalt on imikule vaja õpetada oskust võtta kummagi käega mänguasi ja hoida neid mõlemas käes üheaegselt. See tegelemine toimub pärast seda, kui imik on omandanud oskuse haarata mänguasja. Selleks tuleb imikule ulatada üks mänguasi ja alles pärast seda, kui imik on selle haaranud, ulatatakse lapsele teine asi. 5—5$^1/_2$-kuine imik, püüdes haarata teist mänguasja, pillab esimese, mida ta juba hoidis ühes käes. Varsti imik harjub võtma teist mänguasja, hoides samal ajal käes esimest eset. Ühes sellega imik omandab oskuse hoida üheaegselt mõlemas käes mänguasja.

Tegelemist haaramisharjutuste arendamiseks on hea läbi viia mängutaras. Täiskasvanu tegeleb iga lapsega selliselt, mis vastab ta eale ja arenemisele, ja jätab siis lapsele mänguasja kätte iseseisvaks tegeluseks.

2. Seljalt kõhuli pööramise oskuse arendamine.

Seda oskust peab hakkama arendama 4$^1/_2$-kuistel imikutel, kes oskavad juba haarata mänguasja ja vabalt kõhuli lamada, kuid kes ei oska ise kõhuli pöörata. Selle harjutamiseks täiskasvanu võtab imikul käest kinni sellise haardega, mis tekitab imikul püüde pöörata kõhuli. Need

imiku püüded harilikult väljenduvad selles, et ta tõstab pead ja õlgu ja sirutab üht jalga kõrvale. Kui täiskasvanu näeb, et imikul kõigi püüete peale vaatamata ei õnnestu iseseisvalt kõhuli pöörata, siis peab ta last selles aitama.

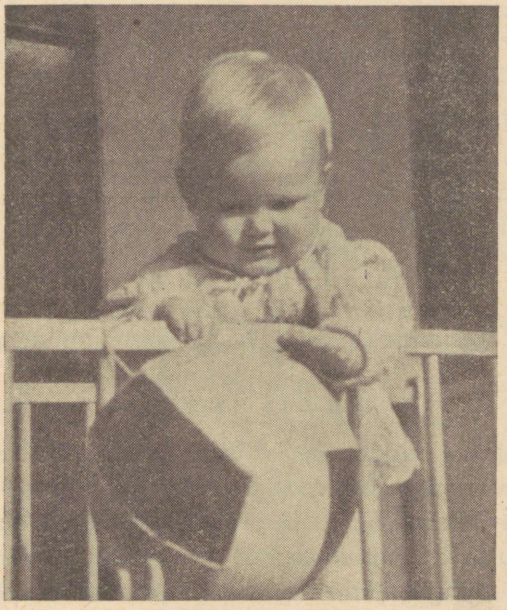

Joonis nr. 6.
Imik mängutaras suure palliga.

3. Seismisoskuse arendamine.

Sellest ajast peale, kui imik hakkab kindlalt jalgele toetuma, võib last mitte ainult tõsta ja alla lasta, vaid teda kaenla alt toetades hetkeliselt seisma panna.

Seitsmekuist imikut võib harjutada seisma, teda mõlemast käest kinni hoides. Imikut, kes ise veel ei tõuse jal-

gele, võib asetada hetkeks mängutara või voodivõre äärde, et harjutada teda võrest kinni hoides iseseisvalt seisma. Kui imik on juba suuteline end ise püsti ajama ja seisma, siis laskub ta väsimust tundes ise istuma.

Seitsmekuisele imikule tuleb käed vastu sirutada, millele laps reageerib ülestõusmise liigutustega.

Imiku jalgelepaneku harjutusteks (tantsitamiseks) tuleb teda kaenla alt kinni hoida.

Selleeastes lastes ei ole vaja süvendada istumisoskust. Lapsi võib ainult harjutada istuli tõusma. Selleks tuleb selili lamaval imikul võtta kinni mõlemast käest või anda talle haaramiseks kaks sõrme ja mitu korda järjest last aeglaselt istuli tõmmata ja tagasi lasta.

Tegelemine 7- kuni 9—10-kuiste imikutega.

1. Roomamise arendamine.

Mängutaras või mujal kõhuli lamava imiku ette tuleb asetada eredavärviline, teda meelitav mänguasi, näit. tselluloidist part, karu, nukk jne. Tuleb silmas pidada, et roomamisliigutuste väljakutsumiseks ei kõlba ümmargused, veerevad mänguasjad, mis lapse puudutamisel ära veerevad. Seesugused mänguasjad on sobivad juba roomavatele imikutele. Roomamisliigutuste väljakutsumiseks on vaja ese asetada imikule peaaegu käega ulatamise kaugusele.

Sel puhul, kui imiku läheduses asetsevad mänguasjad ei kutsu temas esile roomamisliigutusi, peab täiskasvanu lapsega tegelema — teda kõnetama, mänguasjaga meelitama, kätega kutsuma jne. Kui kõigile püüetele vaatamata imik ise ei hakka liikuma, võib täiskasvanu asetada käe vastu imiku taldu, et laps käte vastu toetudes tõukaks end eemale.

2. Astumisliigutuste arendamine.

Sellest ajast peale, kui imikud oskavad millestki kinni hoides juba hästi seista, võib neil arendada võre najal edasiastumise liigutusi. Täiskasvanu liigutab võre najal seisva imiku kõrval mänguasja, või meelitades last enda juurde, kutsub imikul esile küljetsi edasiastumise liigutusi. Pärast seda, kui imik on õppinud võre najal veidi astuma, võib imikul välja kutsuda edasisammumise liigutusi. Selleks tuleb mängutaras olevale imikule asetada mängutara äärele või mõnele muule esemele, mille najal imik seisab, veerevad mänguasjad, mille kättesaamiseks ta edasi sammub.

Kui imik, kaenla alt toetatud, oskab juba hästi astuda, võib teda harjutada kõndima, hoides teda kinni mõlemast käest. Eelnimetatud harjutusi tuleb sooritada mängutaras, mähkimislaual jne., kuid 10-nda kuu lõpul võib imik täiskasvanu poolt mõlemast käest kinni hoituna niivõrd hästi astuda, et neid harjutusi võib teha ka põrandal.

Kümnenda kuu lõpust võib last harjutada ratastooli taga astuma. Ratastool, mille järel laps astub, peab liikuma sujuvalt, olema vastupidav ja omama lapsele lükkamiseks vastava kõrgusega seljatuge. Täiskasvanu, asetanud lapse ratastooli taha, sammub lapse järel, vasaku käega suunates ratastooli liikumist ja paremat kätt valmis hoides vajaduse korral lapse toetamiseks. Peagi hakkab ta ratastooli järel kõndima pikemat maad täiskasvanu väheneva abiga.

3. Peale individuaalse tegeluse üksikult iga lapsega tuleb lasteasutise kasvatajal tegelda ka laste rühmaga. Ta võib lapsi lõbustada, näidates vanemate imikute rühmale näiteks elusat kassi- või koerapoega, lastes lendu üleskeeratud liblika, parašütisti jne., hüpatades palli, mängides lastega „peitust" jne.

Laste rühmas peab osutama suurimat tähelepanu kehaliselt nõrkadele ja üldises arengus mahajäänud lastele, et neid tugevdada ja aidata arenemises mahajäämisest üle saada.

Mida nõrgem kehaliselt ja vähem arenenud on laps, seda halvem on tema emotsionaalne toonus, seda vähem stimuleerivad last teda ümbritsevad esemed ja järelikult

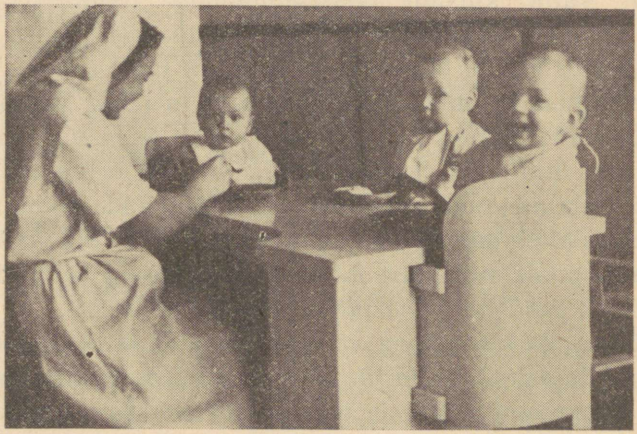

Joonis nr. 7.
Imikute söögilaud.

seda vähem oskusi omandab ta iseseisvas mängus. Selline arenemises mahajäänud seisund süveneb lapses seda rohkem, mida vähem täiskasvanud tegelevad lapsega ega osuta temale vajalikku tähelepanu. Selline suhtumine esineb väikelasteasutistes, kus personaal lähtub seisukohast, et nõrkadele lastele on kõige kasulikum rahu, või eelistavad järelemõtlematult kogu aeg tegelda lastega, kes oma tervise, aktiivsuse ja rõõmsa olekuga tõmbavad endile täiskasvanute tähelepanu.

Lasteasutistes on võimalik kogu kasvatuslike võtete süsteemi läbi viia ainult laste rühma elu täpse organiseerimise ja personaali töö maksimaalse ratsionaliseerimise tõttu.

Lasteasutises omab suurt tähtsust imikute toa sisustuse õige asetamine. 15—18-liikmelise imikute rühma toa keskele tuleb asetada kaks mängutara, mis on paigutatud selliselt, et täiskasvanu võib neile igast küljest kergesti ligi pääseda. Söötmis- ja mähkimislauad peavad asetsema mängutarade vahel või läheduses selliselt, et lapsi teenindav personaal oleks kogu aeg näoga kõigi laste poole.

Personaali töö peab olema ratsionaliseeritud ka nõnda, et kõik rühma teenindamiseks vajalik oleks käepärast ja kõik protsesside läbiviimiseks tarvisminevad esemed oleksid ette valmistatud võimalikult laste magamise ajal.

Kõik tööd desorganiseerivad puudused tuleb kõrvaldada, nagu toidu hilinemine, pesu puudus jne. Lasteasutiste rühmadega töötajate huvi töö vastu tuleb tõsta ja luua nende töötamiseks soodsad tingimused, mis kindlustaks laste õiget kasvatamist alates esimestest elunädalatest.

III peatükk.

9—10 KUU KUNI 1 AASTA 6 KUU VANUSTE LASTE ARENG, SELLE ISEÄRASUSED JA KASVATAMINE.

I Ea iseloomustus ja kasvatuse ülesanded.

9—10-kuine laps on väga liikuv. Ta liigub edasi mängutaras või põrandal roomates või astudes võrest või mõnest muust esemest kinni hoides. Osates üles tõusta, maha istuda ja millestki kinni haarates edasi liikuda, võib laps teda huvitavat eset hästi tajuda. Seda huvi võib imik rahuldada nii esemele lähenemisega kui ka sellega tegelemisega.

Juba vähenegi arusaamine kõnelusest ja kontakt täiskasvanuga aitavad lapsel orienteeruda oma ümbruses. Kõik ülaltoodu lubab lapsel 8—9 kuu jooksul (9—10 k. kuni 1 a. 6 k.) kiiresti areneda, kui seda soodustavad temale loodud elamistingimused.

Toimub seni omandatud liigutuste oskuste süvendamine ja täiustamine: laps hakkab kiiresti roomama ja käima, algul küljetsi, hoides mingist mööblist kinni kahe käega, ja veidi hiljem otse edasi astuma, hoides millestki kinni ühe käega. Ta ronib või astub täiskasvanu abil väikesele kõrgusele ja samal viisil tuleb sealt alla; ta käib ratastooli taga, pöörab seda; ta tõuseb püsti ja seisab toeta, millestki kinni hoidmata. 11—14 kuiselt kõnnib laps toeta.

Järgnevatel kuudel omandab laps käimises kindluse, ta kõnnak täiustub. Ettepoole kallutatud keha pooleldi välja-

sirutatud kätega aeg-ajalt sirgeneb. Laps ei hoia käsi valmis toetumiseks. Poolteise aasta vanused lapsed kannavad kõndides mänguasju, hoides kummaski käes mänguasja.

Primitiivne tegelus mänguasjadega, nagu lükkamine, raputamine, kopsimine, viskamine, väljavõtmine ja sissepanemine, mida oskas juba 9—10 kuu vanune imik, muutub nüüd märksa. Lapsel tekivad ehkki mitte keerukad, kuid juba sihiteadlikud tegelused esemetega, nagu ühtede asjade teiste peale panemine, suurte avaustega rõngaste pulgale asetamine, avamine, sulgemine, esemetes häälte tekitamine nende pihta kopsimise, raputamise jne. teel.

Oskus liikuda igasuguses suunas, esialgu neljakäpuli ja hiljem toeta vertikaalses seisus, võimaldab lapsele valida mängukohta, mänguasju, neid kanda ühest kohast teise jne.

Oskus elementaarselt käsitada esemeid, nagu võtta ühe või kahe käega mitmesuguses suuruses asju, tegelda ühe või mitme esemega teatud eesmärgil, teeb selleease lapse küllaldaselt võimeliseks iseseisvaks tegeluseks.

Selleeane laps on võimeline v a a t l e m a ümbrust, m a t k i m a täiskasvanute ja teiste laste tegevust, mis stimuleerib tema liigutuste arenemist ja täiustumist.

Laps j ä l g i b tähelepanelikult täiskasvanute tegevust, teiste laste mängu, liikuvaid esemeid, loomi jne. Eriti paeluvad lapse tähelepanu liikuvad asjad, millega on seletatav selleeaste laste huvi elusolevuste vastu.

Selles vanuses lapse tähelepanu paeluvad mitte üksi nägemise, vaid eriti ka k u u l m i s e ärritused, nagu täiskasvanute ja suuremate laste kõnelemine, mänguasjade ja loomade ning lindude hääled ja muusikariistade helid.

$1^1/_2$ aasta vanuseks saanud lapsel on arenenud tunduvalt k õ n e l u s e s t a r u s a a m i n e. Laps teab oma igapäevasesse huviringi ja otseselt temasse puutuvate isikute,

tegevuse ja asjade nimesid ning tähendust. Laps avaldab oma suhtumist ümbrusse ja väljendab oma soove miimika, hääle ja käeliigutustega. Matkimise ja arusaamise tagajärjel tekivad lapsel esimesed sõnad. Esimese eluaasta lõpuks on lapsel harilikult 5—10-sõnaline sõnavara. Poolteiseks aastaks sõnavara suureneb vähe, kuid laps tarvitab sõnu lausete tähenduses.

Selles eas hakkavad arenema nii jaatavad kui ka eitavad lastevahelised suhted. Lastevaheline suhtlemine tekib väga lühikeseks ajaks, piirdudes sageli vaid vastastikuse naeratusega ja vahel lühikese koosmänguga ühe ja sama asjaga.

Lastel selles arenemisjärgus on emotsionaalsete elamuste maailm palju suurem kui noorema-eastel lastel. Suhted välismaailmaga laienevad ja see põhjustab mitmesuguseid elamusi ja välistele muljetele emotsionaalset reageerimist. Hea meel mitmesuguste liigutuste sooritamisel ja rahuldustunne mänguasjadega tegelemisel ning uute liigutuste või sõnade omandamisel, eriti aga lapsele lähedaste armsate täiskasvanutega suhtlemine — kõik see soodustab lapsel positiivsete tundmuste arenemist. Ja vastupidi — täiskasvanutega alatise jaatava suhtlemise puudumine ja tingimuste puudumine, mis soodustavad vabade, iseseisvate liigutuste sooritamist ja mänguasjadega tegelemist, annab põhjuse negatiivsete tundmuste tekkimiseks.

Laste tegevus ja tundmuste seisund on teineteisest sõltuvad. Tegevuseta ning väheliikuv laps on tundmustevaene, ja vastupidi — aktiivne laps, kelle elutingimused võimaldavad näidata oma aktiivsust, on tundmusterikas. Teisest küljest positiivsed tundmused tugevdavad laste aktiivsust, soodustades seega liigutuste paremat arenemist ja laste rikastamist muljete ning kogemustega.

Selleeaste laste kasvatamine seisab järgmises:

Kasutades laste oskust vaadelda ja matkida ja organiseerides nende miljööd vastavalt vajadustele, tuleb soodustada liigutuste arenemist, kõnelusest arusaamist, kutsuda esile ja arendada laste kõnelemisoskust, luua soodsad tingimused asjadega tegelemiseks, sisendada huvi teiste laste vastu, hoolitseda, et lapsel koguneks muljeid välismaailmast.

Ülaltoodud ülesannete lahendamiseks on vajalik, et mängutoas oleks vastav sisustus, täiskasvanu juuresolek lapse virgeajal, täiskasvanu positiivne emotsionaalne suhtumine lapsesse ja samasugune laste omavaheline suhtlemine.

Niihästi stimuleeriv lastetoa sisustus kui ka vahenditu lapse kasvatamine täiskasvanu poolt täiendavad teineteist. Ka perekonnas on väga tähtis, et laps oskaks ise täiskasvanute vahelesegamiseta leida endale tegevust, ise läheneda huvitavale esemele ja osata sellega mängida oma võimetele vastavalt.

Eriti on tähtis laste iseseisev tegelus lasteasutistes, kus lapsi teenindaval personaalil on väga piiratud aeg lastega rühmas mängimiseks ja tegelemiseks, rääkimata üksikult iga lapsega tegelemisest. Laste kasvatamiseks rühmades on äärmiselt vajalik seesuguste tingimuste loomine, mis võimaldaks lastel ise mängida ja tegelda. Laste normaalne arenemine ja nende hea enesetunne on kindlustatud ainult siis, kui neile on võimaldatud liikumisvabadus ja mitmekesine jõukohane tegelus.

Iseseisva käimise harjutamiseks on vajalik lapsele võimaldada mitmesugust liikumist — roomamist, üleastumist, sisseronimist, üles- ja allaronimist, ülestõusmist ja allalaskumist. Kõik kõndimise juures töötavad liha-

sed peavad tugevnema. Seda saavutatakse mitmesuguste liigutuste arendamisega.

Õigeaegne liigutuste arendamine omab suurt tähtsust ka lapse üldises arenemises. Edasiliikumise oskus on üheks põhilisemaks meeleelundite ja normaalse vaimse arengu tingimuseks. Edasi liikudes laps puutub vahenditult kokku paljude esemetega, omandab oskuse neid kasutada ja kõige selle tagajärjeks on tema laialdane tutvumine välismaailmaga.

II Laste iseseisva mängu organiseerimine.

1. Mööbel, seadeldised ja mänguasjad.

Hädavajalik tingimus lapse iseseisvaks mitmekesiseks tegeluseks on eelkõige lapse viibimine põrandal. Roomavale ja toe najal püsti tõusvale lapsele on vajalik võimaldada küllaldaselt avar ruum põrandal, kuhu on asetatud mitmesugune mööbel, millest kinni hoides laps võib püsti tõusta ja kõndida. Püstitõusmiseks ja käimiseks võib olla igasugune kindlalt seisev ese selles kõrguses, et laps sellest väljasirutatud käega kinni haarates võib põrandalt püsti tõusta. Toeks püstitõusmisel ja kõndimisel on mitmesugused lauad, diivanid, pingid, taburetid ja toolid. Iga raske asi, mida laps ei suuda paigast liigutada, on heaks toeks küljetsi edasiastumisel.

Täiesti asendamatuks seadeldiseks kõndimise arendamisel on ratastool. See mööbliese on eriti tähtis õigeaegse kõnni harjutamiseks, mistõttu ratastooli peavad omama nii kõik lasteasutised kui ka perekonnad, kus on kõndima hakkavaid lapsi.

Sisse- ja üleronimiseks võivad olla vastavas suuruses puust kastid. Kaste võib kasutada sisseronimiseks, aga ümberlükatult pealeronimiseks. Pealeronimiseks võib kasu-

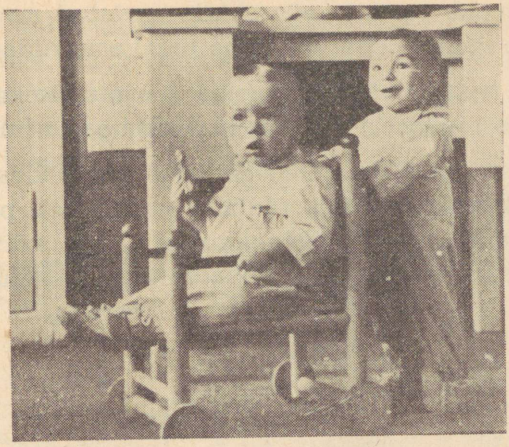

Joonis nr. 8.
Ratastool.

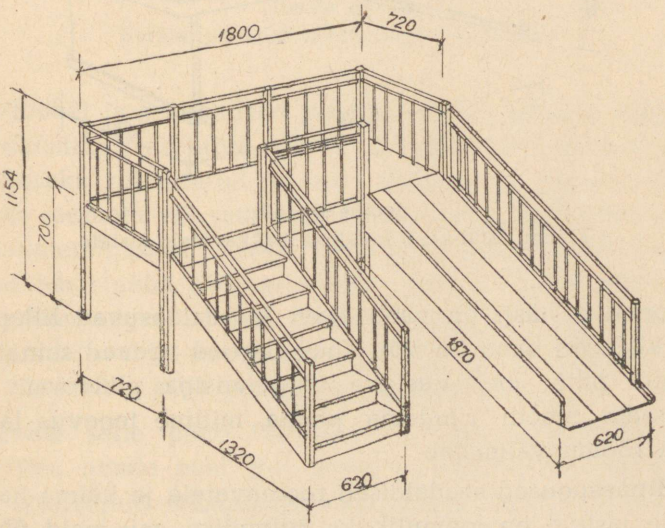

Joonis nr. 9.
Ronimistrepp liumäega.

tada diivaneid, raamile või pukile asetatud madratsit, mis tuleb katta vahariidega või mõne tugevama riidega.

Heaks treppi mööda käimise harjutamiseks on mitte väga kõrge ronimistrepp ühes platvormiga ja liumäega.

Ronimistreppi ühes liumäega kasutatakse ülesronimiseks ja allaliuglemiseks. Kuid ronimistreppi ühes platvormiga võib kasutada ka ülal mängimiseks. Sealt võivad lapsed jälgida, mis põrandal sünnib. Platvormilt on näha toa teine

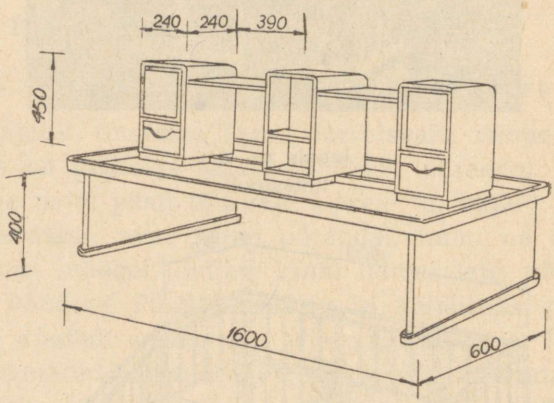

Joonis nr. 10.
Mängu laud-kapp kõndima hakkavatele lastele

perspektiiv, hästi on näha aken ja seal asuvad lillepotid, läbi akna on näha õu või tänav, lapsed näevad seinal rippuvaid pilte jne. Vastava ehitusviisiga platvormi võib karusselli moodi ringlema panna, milline tegevus lastele palju rõõmu valmistab.

Mitmesugused seadeldised roomavatele ja käima hakkavatele lastele on loomulikuks stiimuliks, mis neid õhutab edasi liikuma.

Juhul, kui asutisel esineb raskusi vajalike seadeldiste muretsemisel, tuleb kohandada kõik lasteasutise teiste rühmade mittekasutatav mööbel ja asutise muu selleks otstarbeks kasutamiskõlblik mööbel, et laste roomamist ja käimahakkamist igati soodustada.

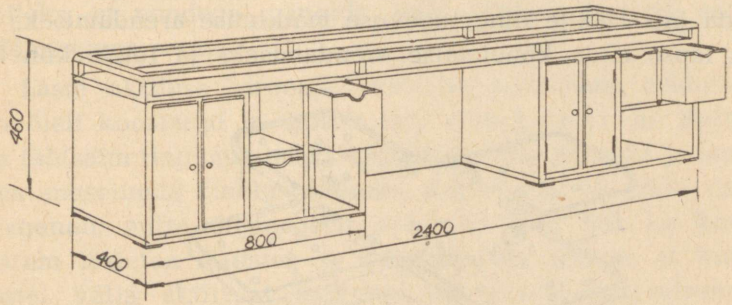

Joonis nr. 11.
Barjääriga laud mängimiseks-tegeluseks.

Mööbel ja seadeldised peavad olema lastetoas mugavalt ja oskuslikult asetatud, nii et lapsed oleksid mitmes kohas tegeluseks rühmitatud, et nad üksteist ei segaks, et neil tuleks roomata või sammuda ühelt seadeldiselt teise juurde, et esemetelt (kast, diivan, platvorm), kuhu lapsed ronivad, oleks hästi näha kõik see, mida laps põrandal viibides ei näe. Samaaegselt tuleb meeles pidada, et lapsi söötval, ümberriietaval ja muid protsesse läbiviival kasvatajal oleksid hästi näha kõik teised mängivad lapsed.

Peale selle peab laudadel, diivanil, ronimisplatvormil, kastides, nende peal jne. leiduma küllaldaselt mänguasju. Kui mõningaid mänguasju kasutatakse kombineeritult, siis peavad nad asuma kõik koos, näit. kepid ja rõngad neile asetamiseks, kast aukudega ja pulgad aukudesse pistmi-

Ex bibl. univ. Tart.

seks, karbid ja väikesed mänguasjad neisse paigutamiseks jne.

Mänguasi peab olema värvilt ere, last paeluv ja lapsele jõukohane tegelemiseks, kerge ja mitte suur, et laps võiks erilise pingutuseta teda ühest kohast teise viia. On vajalikud ka mänguasjad, mida võib üksteise sisse panna, lükkida jne. Häälte ning tegevuse matkimise arendamiseks ja ka lapse enda kõnelemise arendamiseks ja teiste kõnelu-

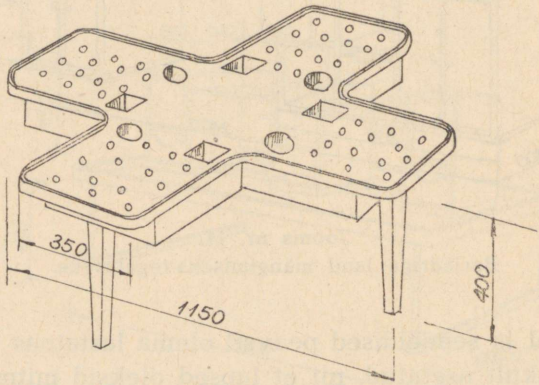

Joonis nr. 12.
Aukudega laud mänguliseks tegeluseks.

sest arusaamiseks on otstarbekad kõik lapsele arusaadava nimetusega mänguasjad: nukud, autod, vankrid, kassid, koerad jne. Mänguasjad peavad asetsema toas laiali, et meelitada lapsi liikuma ja nendega tegelema.

Mänguasjadest üksikasjaliselt 10 k.—1 a. 6 k. vanustele lastele vaata VI peatükk.

Õieti sisustatud lastetoas on lapsed tegevad ja elurõõmsad. Tahtes saada mingit mänguasja, kasutab laps kõiki liigutusi, mida ta oskab. Saades kätte mänguasja, mängib

laps veidi sellega ja läheb jälle midagi otsima. Nõnda oma soovi kohaselt liikudes harjutab laps mitmesuguseid liigutusi ja täiustab neid. Selliste tingimuste juures ei esineks lasteasutistes enam olukordi, kus lapsed istuvad liikumatult põrandal või mängutaras ja ootavad rahulikult õde-kasvatajat või lapsehoidjat, kes tulevad laste juurde mitte selleks, et nendega mängida, vaid selleks, et lapsi sööta või magama panna.

Laste aktiivse virgeaja veetmise põhiliseks eelduseks on õieti koostatud ja täpselt läbi viidud r e ž i i m. Režiim on tähtsaim tingimus heaks kehaliseks arenemiseks ja lapse hea enesetunde kindlustamiseks. Kui laps ei ole hästi välja maganud, mitte õigeaegselt söödetud jne., siis ka kõige parem lastetoa sisustus ja mänguasjade rohkus ei kutsu lastel välja aktiivset tegevust ega elurõõmsat seisundit. Seepärast on lasteasutise esimeseks tingimuseks hea kasvatuse kindlustamisel vajadus välja töötada rühma ja üksikute laste režiim, olenevalt nende arenemisest ja tervislikust seisundist. Ühtlasi tuleb luua kõik tingimused režiimi läbiviimiseks ja rangelt jälgida selle täpset täitmist.

2. T ä i s k a s v a n u o s a k a s v a t u s e s.

Kui suurt tähtsust laste isetegevus ka ei oma, ilma täiskasvanu abita, tema juhtimiseta ja õpetuseta ei jõua laps kuigi kaugele, isegi mitte liigutuste arenemises. Nii näiteks hakkab laps palju varem iseseisvalt kõndima, kui täiskasvanu teda abistab.

Kasvataja juhtiv osa lapse iseseisva mängu-tegeluse juures on selleks organiseerivaks jõuks, ilma milleta ka õige laste mängutoa sisustuse ja mänguasjade valiku juures ei ole võimalik saavutada lapse täisväärtuslikku ja õigeaegset arenemist.

Lapsel ei arene kõnelemisoskus, kui ta viibib asutises enam-vähem samavanuste laste rühmas, kes veel ei kõnele, kui ta peaaegu ei kuule inimkõnelust, eriti kui õde-kasvataja, lapsehoidja ja teised täiskasvanud ei kõnele lapsega või üksteisega. Lapse kõnelemisoskuse arendamisest vaata lähemalt V peatükist.

10-kuise — $1^1/_2$ aasta vanuse lapse „õpetamine" rajaneb peamiselt laste vaatlemis- ja matkimisoskuse kasutamise juhtimisele. Selleease lapse kasvatamise üks tähtsamaid ülesandeid, mis lasub kõigil lastekasvatajail, on eelnimetatud oskuste kasutamine õigeks kehaliseks ja meeleelundite arendamiseks ning vaimseks kasvatuseks.

Täiskasvanu osatähtsus on väga suur laste vaatlemis- ja matkimisoskuse kultiveerimisel ja kasutamisel. Kui huvitavad esemed vaatlemiseks ka ei oleks, laps ise võib neist mööda minna, kui täiskasvanu ei pööra neile lapse aktiivset tähelepanu.

Isegi sel juhul, kui asjad oma välimuse poolest paeluvad laste tähelepanu, on laste tajumine täiskasvanu abil palju täielikum ja mitmekülgsem. Kasvataja võib arusaadavalt selgitada lapsele vaadeldavat eset, nimetada selle nime, tuua vaadeldav asi lapsele lähemale või anda lapsele võimalust seda katsuda. Kõik see soodustab vaadeldava eseme paremat tajumist.

Niisama tähtis on täiskasvanu osa laste omavaheliste normaalsete suhete loomisel. Kasvataja äratab lapses huvi teise lapse kui vaatlemis- ja matkimisobjekti vastu. Ta suunab ühe lapse tähelepanu teise lapse tegevusele — kuubikute ladumine, rõngaste kepile lükkimine jne. ja soovitab lapsele teha sedasama.

Täiskasvanu hoiak on lastele eeskujuks. Ta õrnutsemine, tähelepanu osutamine teisele lapsele, nooremale imikule, nutvale lapsele jne. sööbib laste mällu. Matkimisoskust

kasutatakse laste poolt jaatavate omavaheliste vahekordade arendamisel.

Väikelapse „õpetamise" peavormiks on mäng-tegelus, täiskasvanu mäng lapsega. Tegelemisel peavad olema abinõudeks lapsi huvitavad esemed, peamiselt mänguasjad, mis on lastele sisult arusaadavad ja tuttavad iseseisvast mängust. Mängu-tegeluse eesmärgiks on tutvustada last mitmesuguste esemetega, mänguasjadega ja nende nimedega, et arendada kõnelusest arusaamist ja kõnelemist ning näidata esemete kasutamist ja jõuda selleni, et laps matkides õpiks lihtsaid, teatud otstarbega toiminguid.

Lasteasutistes tuleb õpetada mitte üksi õele-kasvatajale, vaid ka lapsehoidjale elementaarseid meetodeid, kuidas last mängu juures abistada, kuidas arendada last kõnelusest aru saama ja kõnelema. Lapsehoidja osatähtsust ei tohi alahinnata lasterühma kasvatustöös. Lapsehoidja abistab õde-kasvatajat laste teenindamisel — söödab lapsi, riietab neid, paneb magama jne. Ta on sageli laste juures ka mängu ajal ja on endastmõistetav, et ta avaldab lastele teatud mõju. On tähtis, et ta ise oleks sellest teadlik. Viibides sageli laste juures, on lapsehoidja neile lähedane ning armas isik, milline fakt on vaja ära kasutada laste sihiteadlikul kasvatamisel lasteasutistes.

III Laste mängude-tegeluste korraldamise metoodika.

1. Mängu-tegeluse osatähtsus liigutuste arendamisel.

Lastetoas õieti asetatud mööbel ja seadeldised aitavad lapsel harjutada kõndimist, toetudes liikumata esemeile, kuid teda tuleb õpetada astuma ka liikuva eseme järel.

Selleks võetakse lapsel käest kinni, asetatakse ta ratastooli taha ja õpetatakse selle järel astuma, kõnnitakse lapsega kaasa, hoides ratastooli seljatoest kinni ja pidurdades tooli kiiret edasiliikumist. Kõndimise harjutamisel on täiskasvanu abi ilmtingimata vajalik. Lapse esimesed katsed iseseisvalt toeta astuda on rasked. Last tuleb julgustada mahakukkumise kartuse puhul ja abistada esimeste sammude astumisel.

Lastega, kes juba oskavad iseseisvalt kõndida, korraldatakse mänge-tegelusi liigutuste täiustamiseks: harjutusi tasakaalu alalhoiuks, väikeste takistuste ületamiseks, üleronimiseks ja -astumiseks jne. Laste kaasatõmbamiseks seesuguste mänguliste harjutuste sooritamisele peab täiskasvanu harjutused ette näitama, siis koos lastega tegema, kuni lapsed omandavad oskuse iseseisvalt kõiki harjutusi sooritada.

Lasterühma töökavva tuleb võtta lihtsaid, kuid emotsionaalseid liikumismänge: kinnipüüdmine, pallide ülesviskamine ja püüdmine, põrandal palli veeretamine, laulu (muusika) järgi lippudega kõnd jne. Liigutuste arendamisest vaata lähemalt M. Ambrose ja O. Huiki raamatut „Varaease lapse kehaline kasvatus".

2. Mäng-tegelus asjade käsitamise arendamiseks.

Laps õpib tegelema mänguasjadega pärast seda, kui talle näidatakse, kuidas võib toimida ühe või mitme asjaga korraga. Mängides lapsega, tekitab täiskasvanu lapses huvi mänguasja ja ühes sellega tegeluse vastu.

Sellisel mängul-tegelusel on kahesugune eesmärk: a) huvitada ja õpetada last käsitama mänguasja ja b) nimetades mänguasja ja tegevuse nime, õpetada last kõnelusest aru saama.

Sellised mängud-tegelused kutsuvad lastes esile rõõmsa emotsionaalse seisundi, mis tuleneb lähedase täiskasvanu mõjust, temaga koos mängimisest, mänguasja võlust ja sellega tegelemise tagajärjest.

Mängu-tegeluse metoodika on väga lihtne ja muutub olenevalt sellest, kas laps on mänguasjadega tegeluses või mitte. Kui laps on tegevuseta, siis on vaja temaga mängida, õpetada tegelema asjadega, mis pole temale veel tuttavad. Näiteks laps ei oska laduda ehitusklotse üksteise peale, ei oska „ehitada", vaid loobib neid mööda põrandat. Täiskasvanu istub lapse juurde ja laob klotse üksteise otsa, tekitades lapses selle tegevuse vastu huvi ja tõmmates seega teda kaasa mängima.

Kui laps hoiab käes mingisugust mänguasja, aga ei oska sellega midagi peale hakata, siis võtab ka täiskasvanu enda kätte samasuguse mänguasja ja näitab, kuidas sellega võib toimida, nimetades asja ja iga toimingut. Iga tegelust tuleb korrata mitu korda. Näiteks lapsel on käes tselluloidist koer. Kasvataja võtab kätte ka koera ja pöördub lapse poole järgmiselt: „Jaan, mul on ka koer. Minu koer on väike, näita, missugune sinu koer on! Sul on suur koer. Näita, kuidas sinu koer jookseb! Vaata, kuidas minu koer jookseb! (Näitab, kuidas koer jookseb, vedades teda lauda mööda.) Kuidas sinu koer haugub? Auh, auh! Minu koer haugub ka auh, auh!" Järgnevalt võib ühel ja teisel koeral näidata pead, kõrvu, silmi, saba jne.

Teine näide: Laps hoiab käes väikest keppi ja kopsib sellega lauda. Lapsele tuleb näidata, mida võib teha kepiga. „Mul on ka kepp, ma koputan kepiga nõnda." (Lööb kepiga rütmiliselt.) „Nüüd sa koputa samuti!" (Koputavad koos.) „Siin on rõngas, pane rõngas kepile! Jaan on tubli poiss, pani rõnga kepile. Ma panen kepile veel ühe rõnga.

Vaata, missuguse mänguasja me saime!" kasvataja keerutab keppi rõngastega.

Kasvataja sooritab asjadega ka niisuguseid tegelusi, mida võib tuua mängu ümbritsevat elu matkides. Näiteks mäng nukuga: mähib nukku, paneb magama, söödab teda, sõidutab vankris ja palju muud. Muidugi tuleb iga toimingut nimetada, et laps kuuleks ja harjuks nimetustega, peaks neid meeles ja isegi häälitseks järele või et täiskasvanu kõnelemine mängu juures kutsuks lapses tegeluse jooksul esile hüüatusi.

On soovitav, et kasvatajal oleks mänguks lastega tagavaraks samasuguseid mänguasju nagu lastelgi, kuid erinevas suuruses ja värvis, et asjad oleksid lastele tuttavad, kuid siiski teistsugused ja uudsed.

Mäng-tegelus ühe lapsega tõmbab alati endale ka teiste laste tähelepanu ja kujuneb sageli mitme lapsega koostegeluseks.

Mängu-tegeluse metoodika üksiku lapse või rühmaga on ühesugune: näidatakse ja nimetatakse mänguasju, jagatakse neid lastele ja mängitakse nendega koos. Mängu jooksul kasvataja näitab ühele ja teisele lapsele, kuidas võib asjaga mängida, ootab, kas laps hakkab tegelema, vahel provotseerib tegelust. Näiteks: paneb kepi lapse käes oleva rõnga juurde ja palub last panna rõngast kepile. Iga lapse õnnestunud toimingu puhul kasvataja kiidab last. Mängu lõpul näitab kasvataja lastele veel tundmatut, uut, huvitavat asja ja selle kasutamisviisi. Ta paneb näiteks suured eredavärvilised nööbid vurri moodi keerlema. Lapsed püüavad neid naerdes ja kilgates, patsutavad kätega, häälitsevad. Vurr ja igasugused esemed, mida võib panna keerlema, kutsuvad lastes alati esile suurt elevust ja lõbusat meeleolu. Suuri värvilisi nööpe võib kasutada mänguks mitut moodi: lapsed panevad neid karpidesse ja muu-

desse asjadesse, võtavad neist jälle välja jne. Nööpe võib panna hunnikusse, mis näib huvitava kirju koguna. Nöö-bid annavad meeldivat kõla, kui neid kuhjas liigutada. Neid võib pihkudes taktis raputada, sel puhul tuleb paluda lapsi olla vaiksed ja kuulatada, kuidas nööbid „koputavad". Mängu-tegeluse lõppedes lapsed aitavad mänguasju kokku koguda ja kappi panna.

Analoogilist mängu-tegelust võib korraldada igasuguste mänguasjadega: rõngaste ja keppidega, kuubikute ja nuk-kudega jne. Mitmesuguste esemete demonstratsiooni sisse-juhatuseks võib esitada väikese salmikese, laulukese jne.

Mäng-tegelus koos kasvatajaga on lastele eeskujuks ja mõjutab nende iseseisvat mängu. Leides mängutoas kas-vatajaga koosmängus tuttavaks saanud mänguasju ja tea-des, mida nendega võib teha, tegelevad lapsed asjadega juba sihiteadlikult, kusjuures nad lõbusalt häälitsevad ja kilkavad.

Kuni 9—10-kuistel lastel domineerib algeline tegelus: asjadega kopsimine, asjade laualt põrandale loopimine, ühest käest teise panemine, kompimine, vaatlemine jne. 9—10—12 kuu vahel, kui on olemas eale vastavaid mängu-asju ja nendega tegelemise metoodika on õige, võib tege-lust mitmekesistada ja keerukamaks muuta: asjade sisse-panemine, väljavõtmine, ühe asja teise peale asetamine, lahtitegemine jne. Aastavanuste laste mängu juures võib tähele panna kasvataja matkimist — nuku mähkimist lapi-kesse, söötmist, uinutamist jne.

Suurt tähtsust positiivsete tundmuste esilekutsumisele ja laste üldisele arenemisele omavad lõbusad mängud, mee-lelahutusmängud, kus juhtivat osa etendab kasvataja ja tema aktiivseteks abilisteks on vanemad lapsed. Näiteks peitus, jooks-kinnipüüdmine, kass-hiir, kitsemäng jne. Need mängud tõstavad laste toonust, sunnivad neid sageli pöör-

duma kasvataja poole, et see üht-teist tegelust kordaks, stimuleerivad hääle ja sõnade matkimist jne.

Meelelahutuslikele mängudele lähedased on muusikalised mängud-tegelused, mille ülesanne on lapsi lõbustada ja anda neile muusikalise kasvatuse algeid.

3. Mäng-tegelus tähelepanu ja vaatluse arendamiseks.

Asjade ja tegeluse vaatlemisoskuse arendamiseks kasutatakse miljööd, kus lapsed viibivad, täiskasvanute ja teiste laste toiminguid ning last ümbritsevat elu-olu. Koos kasvatajaga vaadeldakse, kuidas nooremat last mähitakse, teist last magamiskotti pannakse, vaadeldakse lähedalt riiulil asetsevat suurt nukku, õues nähakse sõitvat autot, jooksvat koera, hobust jne.

Selleeastele lastele võib korraldada järgmisi demonstratsioone: a) mingi uue eseme näitamine, mis eriti selleks otstarbeks tuppa tuuakse, näiteks linnud puuris, kalad akvaariumis jne., b) uue suure mänguasja või eseme näitamine, tema käsitamine koos lastega, üleskeeratavate mänguasjade demonstreerimine jne.

Mängu-demonstratsiooni korraldamise metoodika on põhiliselt seesama, mis mängu-tegeluse juures. Näidatakse eset, öeldakse nimi, antakse lapsele lähedalt vaatlemiseks jne. Näitamisel täiskasvanu kasutab asja selliseid omadusi, mis paeluvad laste tähelepanu — liikumist, värvi eredust, häält jne. Asja tuleb näidata nõnda, et alal hoida laste huvi ja tähelepanu koondumist.

Vaatlemist võib korraldada ka õues ja mängumurul. Lapsed võivad seal näha loomi, kodulinde, minna neile lähedale, vaadelda neid. Selleks tuleb näiteks laste juuresolekul sööta koera-, kassi-, kanapoegi jne., näidata, kuidas kassipoeg hüppab maha pingilt, aialt, kuidas ta mängib

paberitükiga, oksaga, panna laste nähes vett ja toitu lindudele joogiks-söögiks ja juhtida laste tähelepanu sellele, kuidas linnud nokivad ja joovad; jälgida tasa lindude toiminguid, et mitte linde ära peletada.

Lapsed näevad õues ka mitmesuguseid väikesi linde ja teisi elavaid olevusi — varblasi, tuvisid, liblikaid, sitikaid ja palju muud, mis on õues ja mida võib kasutada laste tähelepanu, vaatlemise ja kõnelusest arusaamise arendamiseks.

Näidata lastele suurt mänguhobust, lastejalgratast, sõidutada sellel suurt nukku ja siis soovi järgi sõidutada ka lapsi. Näidata mõnd üleskeeratavat mänguasja — jalgrattasõitjat, sportlast, parašütisti jne.

Vaatlusobjektiks võib võtta ka õe-kasvataja ja lapsehoidja koosmängu, näiteks pallimängu: pall visatakse üles ja püütakse. Näitamise lõpul tuleb ka lapsi mängusse kaasa tõmmata — anda neile pall ja võtta tagasi jne. Täiskasvanud võivad laste ees tantsida, hüppenöörist üle hüpata jne. Lapsed võivad jälgida täiskasvanute mitmesuguseid töid ja toiminguid.

4. Mäng-tegelus kõne arendamiseks.

Tuleb arvestada, et kõik mängud-tegelused, mis selle- easte lastega korraldatakse, seavad muude ülesannetega rööbiti endale eesmärgiks kõnelemise arendamise. Selleks tuleb kasutada erilisi kasvatuslikke võtteid, mille kohta vaata lähemalt VIII peatükki.

5. Laste keskel jaatavate suhete arendamise metoodika.

Suhted laste vahel tekivad ja arenevad peaasjalikult täiskasvanute mõjul: perekonnas ema, isa, vanemad vennad ja õed jt., asutises õde-kasvataja, lapsehoidja jt.

Väikelastekodudes ja öö-päevastes lastesõimedes, kus lapsi ümbritseb peamiselt vaid asutise personaal, on selle mõju lapsele ainuke ja määrav. Täiskasvanute suhtumine lastesse peegeldub tavaliselt kogu laste hoiakus ja eriti laste omavahelistes suhetes. Teenindava personaali poolt osutatav hoolitsus ja tähelepanu igale lapsele, rahulik ning lahke kõnetamine mõjutab laste keskel samasuguse suhtumise tekkimist. Ja vastupidi — õe-kasvataja või lapsehoidja närviline hoiak, hoolimatus laste suhtes ei möödu lastesse jälgi jätmata. Mingil juhul ei tohi täiskasvanud laste juuresolekul lubada jämedusi omavahelises suhtlemises, näiteks asutise juhataja või arsti kärkimine lasterühma personaaliga või õe-kasvataja ja lapsehoidja riid jne. Mittekõnelevad lapsed „riidlevad" ka, mis väljendub kisavas hääles, miimikas ja käeliigutustes. Kõigi täiskasvanute omavaheline suhtlemine laste juuresolekul peab olema korrektne, rahulik, kõrgendamata tooniga. On vaja alati meeles pidada laste tähelepanuvõimet, tundlikkust ja täiskasvanute matkimist.

Lastele sisendatakse hoolitsevat üksteisesse suhtumist, tähelepanelikkust ja lahkust mitte ainult täiskasvanute eeskujude najal, vaid ka muude aktiivsemate meetoditega õpetamisega ja otsese juhtimisega. Last õpetatakse olema teiste vastu tähelepanelik, abivalmis jne. Näide: „Toomas, anna Maiele käsi ja aita tal tulla minu juurde!" — „Kersti, anna Katile pall, ta ise ei saa kätte!" — „Peeter, lama rahulikult, ära sega teisi magamisel, ära neid ärata!"

Lastele tuleb selgitada, et nad ei segaks üksteist söömisel, magamisel, mängimisel jne. Selliste kasvatusvõtete tagajärjel tekib lastes aegsasti üksteise austamine, kohusetunne, teiste arvestamine jne.

Lapsi tuleb harjutada olema tähelepanelikud mitte üksi teiste laste, vaid ka täiskasvanute vastu, seda jällegi isik-

liku eeskuju ja vastavate juhiste kaudu. „Tädi Leida kirjutab, Anne, ära sega teda, tule ära!" Lastele tuleb anda ülesandeid: viia, tuua, anda, panna. Selline jaatavate harjumuste kasvatamise meetod on väga efektne ja vastab lapse valmisolekule täita temale antud ülesanne.

Laste vahel jaatavate vahekordade loomisel ja eriti eitavate vahekordade vältimisel on täiskasvanute eeskuju ja õpetusega rööbiti tähtis ka väline miljöö. Ruumi kitsikus, mänguasjade puudus, isegi nende ebaõige asetamine, mispuhul lapsed mängu juures üksteist segavad, või on mänguasja või mängukoha pärast üksteisele konkurentideks — see kõik viib riiuni, eitavate suhete tekkimiseni. Miljöö organiseerimisel tuleb ettenägelikult vältida kõiki momente, mis võivad eitavalt mõjutada laste suhteid.

Lastel peab olema küllaldaselt mänguasju, nii et neid jätkuks kõigile lastele ja et lapsed mänguprotsessis soovi korral võiksid kasutada rohkem kui üht mänguasja.

Mänguasjad tuleb asetada mängutoa kõigisse osadesse ja mitte kuhjata kõiki ühte kohta, et vältida ka laste kogunemist ühte kohta. Lastele tuleb jätta küllaldaselt avar ruum roomamiseks, kõnniks ratastooli järel ja iseseisvaks kõnniks, mida kõndima hakkavad lapsed väga suure innuga harjutavad.

IV Mängude-tegeluste ja näitlike selgituste (demonstratsioonide) organiseerimine lasteasutistes.

Reziimi järgi on kuni $1^1/_2$ a. vanustel lastel kolm virgeaega: kuni 1 aasta vanustel lastel $2^1/_2$ — 3 tundi, vanematel lastel — $3^1/_2$ — 4 tundi. Igal virgeajal jääb õel-kasvatajal, kui teda oskuslikult ja sõbralikult abistab lapsehoidja, maha arvatud laste söötmiseks, ümberriietamiseks

ja muudeks hoolitsemisprotsessideks minev aeg, 1 — 1 1/2 tundi mänguks-tegeluseks pärast lõunat ja niisama pikk aeg õhtuoote ja õhtusöögi vahel. Sellest ajast ei jätku tegelemiseks rühma kõigi lastega. Selleeaste laste rühma režiimi järgi pannakse esiti magama nooremad lapsed ja umbes ühe tunni pärast vanemad lapsed (1 a. 3 k. — 1 a. 6 k.). Samasuguse vaheajaga ärkavad lapsed ja siis söödetakse neid. Sellise režiimi protsesside järjekorra juures võib iga laps olla lühikest aega täiskasvanuga üksi. Õel-kasvatajal tuleb neid lühikesi ajalõike kasutada lapsega individuaalseks mänguks-tegeluseks. Peale selle tuleb nooremate laste magamise ajal eraldada väike rühm vanemaid lapsi mänguks-tegeluseks. Selline rühmitamine tuleb väikelastekodus läbi viia arstil koos pedagoogi ja õe-kasvatajaga. Mängu-tegeluse korraldamine väikese rühmaga peab toimuma rahulikus ümbruses. Selleks tuleb valida mõni vaba ruum. Samal ajal, kui õde-kasvataja mängib väikese rühma lastega, on lapsehoidja teiste lastega mängutoas. Lapsehoidja mängib lastega, vaatab, et mänguasju oleks küllaldaselt, et lapsed oleksid puhtad ja nende riietus korras.

Demonstratsiooni võib korraldada üheaegselt kõigile lastele kas lastetoas või suvel mängumurule seatud põrandal-platvormil. Lapsi tuleb lasta vabalt soovi järgi aset võtta ja samuti jätta nende olek sundimatuks. Tuleb meeles pidada, et laps võtab ise endale mugava asendi, et näidatavat näha. Ainult sel juhul, kui lapse asend on silmanähtavalt ebamugav, tuleb seda muuta. Mängudetegeluste puhul ei tohi laste asetamine takistada ega segada laste tegelust ja liigutusi. Laste asend peab kõigiti vastama tegeluse iseloomule ja mänguasjade valmistuslaadile ning kasutamisviisile. Näiteks pildiraamatu või piltide vaatamine peab toimuma lapsega laua ääres või diivanil

istudes. Mängu-tegelust püramiidiga võib läbi viia lapse laua ääres seistes — see on selleeaste laste armsaim asend. Samal ajal mängu-tegelust juhtiv kasvataja istub laua ääres.

On selliseid mänge-tegelusi, kus liikumatu seisund segab lapsi, nagu peituse mängimine või asjade peitmine ja leidmine. See mäng nõuab palju liikumist. Kasvataja jälgides laste arenemist ja rühma töötingimusi, peab teadma, kuidas mängu-tegeluse puhul läheneda lastele individuaalselt, olenevalt iga üksiku iseärasustest ja arenemisastmest.

V Laste tegevuse korraldamine suvel mänguväljakul.

Seadeldiste asetamise ja mängu põhimõtted mänguväljakul on samad, mis ruumiski. Ka siin on vajalik soodustada liigutuste vabadust, anda võimalusi mängimiseks ja mänguasjade mitmesuguseks käsitamiseks. Tuleb tähele panna, et mänguväljakul lapsed ei paneks suhu liiva ja muud õues rohul leiduvat. Sellest pahest hoidumiseks on vajalik ehitada muruväljaku ühte ossa laudadest põrandplatvorm, mis oleks küllalt suur, et ära mahutada mitmesugused seadeldised mänguasjadega. Põranda mõõdeteks peaks olema 25—30 m^2 ja platvorm tuleb ümbritseda käsipuudega-võrega sellises kõrguses, et roomav laps võiks sellest kinni haarates püsti tõusta ja võre juures seistes (kõrgus 40—42 sm) näha, mis tehakse platvormi taga. Sellist platvormi-põrandat ei saa asendada mingisuguse vaiba või suure paksema riide murule laotamisega, sest lapsed paratamatult roomavad laiali ja raske on hoida neid määrdumisest ning muist ebameeldivustest. Iseseisvalt kõndivaile ja ratastooli taga sammuvaile lastele on vaja platvormi lähedale teha mõned kõvapinnalised kõnniteed (80—100 sm laiad)

Mängude-tegeluste materjal suvel on loodusmaterjali tõttu mitmekesisem. Olenevalt maastikust võib anda lastele mängimiseks suurte nööpide suurusi hästi puhtaks pestud kive, käbisid, tõrusid, kastaneid ja teisi esemeid, mida võib lükkida nöörile jne., sellises suuruses, mis takistaks nende esemete allaneelamist.

Laste aktiivne virgeaja veetmine vabas õhus kogu päev ja uued suvisest olustikust tingitud muljed soodustavad ka laste tervistumist.

VI Jalutamine.

Peale kohustusliku värskes õhus magamise on väga soovitav organiseerida virgeajal laste jalutuskäike väljas mitte üksi suvel, vaid kõigil aastaaegadel.

Lasteasutistes üle ühe aasta vanustele lastele on sellised kas või lühiaegsed jalutuskäigud kohustuslikud.

Kui laste väljasviibimise korraldamine suvel ei tee raskusi, siis jalutuskäikude korraldamine teistel aastaaegadel ei ole muidugi kerge. Sellele vaatamata on sellised jalutuskäigud väikelastekodude ja öö-päevasõime lastele hädavajalikud. Tuleb kõik raskused ületada. Kõndivad lapsed tuleb viia jalutama vastavas riietuses ja jalatsites. Pooletunnine jalutuskäik on vajalik ka lapse üldiseks arenemiseks, rääkimata selle tähtsusest lapse tervisele. Talvel paraja temperatuuri puhul tuleb kõik mittekõndivad lapsed viia jalutama suurtes kelkudes (à 4 last korraga). Kevadel ja sügisel tuleb mittekõndivad lapsed viia jalutama suurtes vankrites (à 4 last sees) või kätel, kasutades selleks emasid, doonoreid, ammesid ja võimaluse korral kõiki asutise personaali liikmeid, kes oma ajast saavad anda pool tundi laste jalutama viimiseks.

IV peatükk.

1½ KUNI 3 AASTA VANUSTE LASTE KASVATAMINE.

Eespool peatusime pikemalt kuni 1½ aasta vanuste laste arengul, selle iseärasustel ja kasvatamisel, sest selleeaste laste kehaline, meeleelundite ja vaimne arenemine toimub harukordselt kiiretempoliselt. Selles peavad olema teadlikud varaeaste laste kasvatajad, et omapoolselt osata kaasa aidata ja luua soodsad tingimused laste kehalisele ja vaimsele kasvamisele.

Peatume kokkuvõtlikult 1½—2 aasta vanuste laste arenemise juures. Teise eluaasta jooksul toimub lapse liigutuste edaspidine arenemine: lapse iseseisev kõnd täiustub, kõnd siledal pinnal muutub tunduvalt automaatsemaks, üldiselt liigutused muutuvad kindlamaks ja koordineeritumaks. 1 a. 9 k.—1 a. 10 kuiselt omandavad lapsed ka ronimisliigutusi — nad oskavad ronida toolile, diivanile jm. ning hakkavad jooksma.

Iseseisva kõndimise oskus mõjutab jaatavalt lapse üldist arenemist, tema emotsionaalset seisundit ja muudab tunduvalt ta hoiakut ning suhtumist ümbrusse.

Selles eas ka laste tegelus mänguasjadega muudab ta hoiakut ja suhtumist ümbrusse. Tegelus muutub mitmekesisemaks ja arenevad kaunis keerukad käte liigutused — lapsed lükivad vabalt rõngaid püramiidile, keeravad nukku lapikesse (mähivad) ja teise eluaasta lõpuks võivad teha nööpe lahti.

Soodsail tingimusil areneb tunduvalt ka kõnelemine. Teisel eluaastal võivad lapsed kergesti aru saada sellest, mida täiskasvanud kõnelevad lastele varem tuntud tegevusest ning asjadest, ja osutavad üldse suurt huvi ning tähelepanu täiskasvanute kõnelustele.

$1^1/_2$-aastasel lapsel on mõnekümnesõnaline sõnavara. Sõnad kannavad lause iseloomu, lapsed kordavad raskuseta täiskasvanu poolt öeldud sõnu, lause või laulusalmi lõppu jne.

$1^1/_2$—2-aastasel lapsel on märgata kiiret kõnelemise arengut: kiiresti suureneb sõnavara, hakkavad esinema juba tegusõnad ja teise aasta lõpul ka lühidad 3—4-sõnalised laused. Kõnelemine omab juba suhtlemisel olulist tähtsust.

Normaalsest kõnelemise arengust oleneb tunduvalt meeleelundite ja vaimse arengu edaspidine kulg: tajumise, mälu, kujutluse ja mõtlemise arenemine. Seoses kõnelemise arenguga toimub üleminek elementaarselt mängult (lihtne asjade käsitamine ja õpitud tegelused asjadega) kujutlusmängule.

Kõnelemise arengu peamine etapp langeb teisele eluaastale ja seepärast on selleease lapse normaalse arengu kindlustamiseks vajalik näha kasvatustöö põhilise ülesandena kõnelemise arendamist. Peale lapse sagedase kõnetlemise täiskasvanu poolt hügieeniliste protsesside ja mängude-tegeluste puhul tuleb kõnelemise arendamiseks korraldada alltoodud eritegelusi:

1. Elusloomade ja üleskeeratavate mänguasjade näitamine. Näitamisel täiskasvanu mitte üksi küsib: „Mis see on?", vaid ise kordab mitu korda näidatavate asjade nimesid, nendega tegelemist, ahvatelles lapsi tema sõnu kordama.

2. Laste „kino" etendus — liikuv kartong mitmesuguste piltidega.

3. Käpiknukkude näitamine.

4. Väikese lasterühmaga (4—5 last) piltide vaatamine. Igale lapsele antakse pilt, palutakse last näidata ja nimetada pildil kujutatud esemeid nimepidi.

5. Kotti pandud asjade näitamine ja nimetamine. Huvitava asja ootamatu esiletoomine stimuleerib lapsi seda nimetama.

6. Mänguasjade peitmine, ülesotsimine, nimetamine ja palju muud.

Peale nimetatud tegeluste peab kasvataja laulma lühikesi laulukesi, ütlema riimis nalju ja salmikesi, ahvatelles lapsi selle matkimisele, samuti peab ta kasutama muidki võtteid vastavalt laste kõne arenemisastmele ja individuaalsetele erinevustele.

Üldiste liigutuste arendamiseks tuleb peale looduslike tingimuste ja eriliste pedagoogiliste abinõude tarvituselevõtmise korraldada mitmesuguseid organiseeritud liikumismänge ja erilisi harjutusi.

Siia kuuluvad peitus, tagaajamine, palli veeretamine, hüpatamine, lihtsad muusikalised liikumismängud sellele eale vastavate liigutustega: käte plaksutamine, rütmiline edasisammumine, kükilelaskumine, ülestõusmine, põrandale asetatud lauda mööda käimine jt.

Nii käte liigutuste koordineerimiseks kui ka tähelepanu ja lihtsate ülesannetega tegeluste arendamiseks on lastele väga kasulikud: tegelus veega, liivaga (pudelikese täitmine veega, mänguasjade ujutamine, palli pesemine, ämbrikese täitmine liivaga jt.), mäng väikeste asjadega (kivid, tõrud, käbid jt.), kuubikute ladumine, joonistamine paberile, tahvlile jt.

Lastele tuleb anda ka uusi keerukaid mänguasju organiseeritud tegelustena: näidata, kuidas käib lahti ja kinni osadest kokkukäiv jonnipulk, puurõngastest kokkupandav krokodill, seen jt. Selle tegeluse ülesandeks on õpetada lapsi kasutama neid mänguasju iseseisvaks mänguks.

Joonis nr. 13.
Lapsed nukkudega.

Teisel eluaastal toimub laste mängus oluline muudatus: mänguasjade lihtne käsitamine ja nendega piiratud, kätteõpitud tegelus (nuku mähkimine ja magama panemine) muutub aeg-ajalt täiskasvanute tegevuse matkimiseks. Selline üleminek mängus on tingitud täiskasvanute

igapäevase tegevuse tähelepanelikust jälgimisest. Näiteks lasteasutistes 2-aastased lapsed mõõdavad mängides üksteisel temperatuuri, vaatavad kurku jne. Perekonnas kasvavatel lastel on teised mängud.

Kasvatajail tuleb korraldada väikesi etendusi (instseneeringuid), demonstratsioone, mida lapsed jälgivad suure huviga ja millist tegevust nad hiljem kasutavad loovmängus. Etenduse aine võib olla väga mitmesugune: nukk läheb metsa, saeb ja raiub puid, keedab, laseb mäest liugu, sõidab autoga jne.

2—3 aasta vanuste laste kasvatamine.

Õige kasvatuse juures muutub laste hoiak kolmanda eluaasta jooksul tunduvalt keerukamaks ja mitmekesisemaks. Nende üldised liigutused — kõnd, jooks ja ronimine — täiustuvad. Liigutused muutuvad koordineeritumaks ja vaheldusrikkamaks.

Kolmanda eluaasta algul jooksevad lapsed juba sujuvalt mitte üksi siledal pinnal, vaid ka mäest alla ning astuvad hästi trepist üles ja alla, hoides kinni käsipuust. Nad võivad ronida redelit mööda ja valdavad hulga rütmilisi liigutusi (kõnnivad muusika järgi, muutes rütmi vastavalt muusika rütmile, sooritavad mitmesuguseid rütmilisi liigutusi kätega, löövad jalaga takti jne.).

Tunduvalt koordineeritumaks muutuvad sõrmede liigutused — lapsed õpivad kinni nöörima, vurri keerlema panema, pliiatsit käes hoidma.

Kolmandal eluaastal jätkub kõnelemisoskuse arenemine ja kujunemine. Ühes sõnavara suurenemisega muutub lapse kõne ka oma ehituselt ja sisult keerukamaks. Tekivad keerukad laused kõrvallausetega ja peaaegu kõigi partiklitega, hakatakse sõnu õieti käänama jne. Laps näitab kõnelemisel suurt aktiivsust. Kõne muutub põhiliseks

vahendiks suhtlemisel teiste lastega ja täiskasvanutega. Laps kõneleb sageli ka endamisi mängu-tegeluse juures. Lapsed armastavad väga laulda, öelda riimis nalju ja salmikesi ning kuulavad tähelepanelikult täiskasvanute lühijutte.

Joonis nr. 14.
Ehitamine.

Kolmandal eluaastal matkivad lapsed loovmängudes teiste laste ja täiskasvanute tegevust (arsti, ema, autojuhti, jt.). Laste mänguline tegevus muutub sihikindlamaks ja ettekavatsetumaks.

Peale mängimise tegelevad lapsed veel mitut muud moodi: „joonistavad", „voolivad", „ehitavad" jne. Aeg-ajalt siirduvad lapsed lihtsalt pliiatsi, savi, plasteliini ning ehi-

tusklotside käsitamiselt ettekavatsetud joonistamisele, voolimisele („ma teen linnu", „teen õuna") ja süžeelisele ettekavatsetud ehitamisele („hakkan maja ehitama", „teen garaaži").

Lastel tekivad sageli mitmesugused jaatavad vahekorrad: mängitakse koos, avaldatakse kaastunnet, heakskiitu, aidatakse üksteist; ei võeta üksteiselt ära mänguasju ega riielda nende pärast, vaid palutakse ja meelitatakse teisi, et nad annaksid neile mänguasja.

Laste juures võib märgata huviküllast ümbruse ja kõige seal toimuva vaatlemist. Vaatlemisel lapsed võrdlevad, kõrvutavad, teevad algelisi järeldusi: „Praegu on pime." — „Vihma hakkab sadama."

Laste tundeelu muutub rikkamaks ja mitmekülgsemaks. Lastel tekivad mitmesuguseil põhjuseil ja ettekäänetel rõõmsad elamused; lapsed hakkavad märkama ilusat, mõistma nalja; seoses laste ja täiskasvanute keerukamaks muutuvate suhetega tekib rõõm jällenägemise puhul, häbelikkus ja muud säärased tunded.

Kolmandal eluaastal toimub lapse arenemine keskkonna tunduval mõjutusel: perekonnas, lasteasutises ja ka lapse kujutlusmängus, milles täiskasvanu avaldab suunavat mõju. Lasteasutistes kasvavate laste normaalseks arenemiseks tuleb organiseerida eritegelusi peamiselt kõne arendamiseks, liigutuste edasiseks täiustamiseks ja mängu ning muu tegeluse vaheldusrikkamaks muutmiseks.

Kõne arendamiseks on vajalik: vaadelda pilte ja pildiraamatuid ning vestelda kujutatava üle; piltide loto, mitmesugused piltide kokkuseadmismängud, kus tuleb leida täiskasvanu poolt nimetatud sisuga pilt, leida vastavad pildid jutustatud muinasjutule, salmile, laulule jne.; jutustamine piltide illustreerimisega, varju- ja nukuteater,

laste kino või alloskoobiga piltide näitamine, lühikesed, keerukamaks muutuva sisuga illustreerimata jutud, laulmine jt.

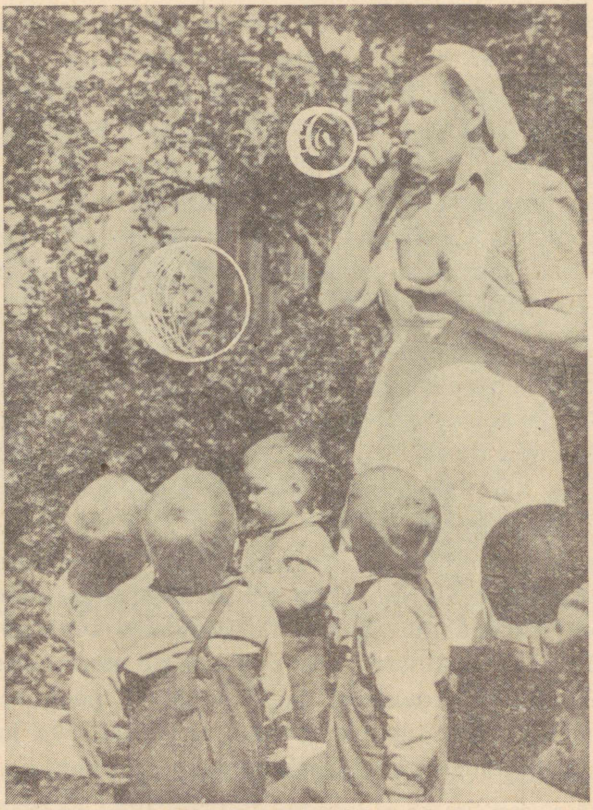

Joonis nr. 15.
Seebimullide puhumine.

Liigutuste arendamiseks on eelkõige vaja kasutada: a) mitmesuguseid loomulikke olukordi ruumis ja õues (ronida taburetile ja võtta riiulilt mänguasi,

kepiga ära tõmmata kapi alla veerenud pall, jalutusel astuda üle väikese kraavi jne.); b) mitmesuguseid toiminguid (riietumine, pesemine, iseseisvalt söömine); c) eriseadeldisi liigutuste arendamiseks: redeleid, tasakaalulaudu — pinke, nööri jt.

Väga hinnatav on ka seebimullide puhumine täiskasvanu poolt. Lastele pakub see suurepärast vaatepilti ja vaimustusega püüavad nad seebimulle. See võimaldab lastele üldiste liigutuste arendamist.

Peale selle tuleb korraldada eriharjutusi, liikumismänge jt. Toome siin mõned näited, mis on selleeastele lastele sobivad harjutusteks: kõnd mitmesuguses kõrguses ja suunas asetatud laudu mööda, mitmesugustest takistustest ületamine — üle pingul hoitava nööri, laua jne., pingi ja nööri alt läbipugemine, palliga märkiviskamine, üle madala võrgu loopimine, pallipüüdmine jne. Neid harjutusi ei tohi korraldada mingi sundusliku liigutuste treeninguna, vaid lastele huvitava mänguna.

Liigutuste arendamisel omavad suurt tähtsust mängudtegelused, nagu: a) mitmesugused järk-järgult keerukamaks muutuvate reeglitega liikumismängud — „kass ja hiir", „koer ja jänes", „kana ja kanapojad" jne. Liikumismängud arendavad tähelepanu, oskust orienteeruda ja kooskõlastada oma liigutusi teiste laste liigutustega, tegutseda reeglite järgi, nad soodustavad ka laste loovmängu arenemist; b) muusikalised liikumismängud — „lennuk", „rong" jne. ja c) tantsud. Muusika ja laul muudavad mängu tundmusrikkamaks ja soodustavad lastel rütmiliste liigutuste arenemist.

Laste k u j u t l u s t e g e v u s e algete arendamiseks korraldatakse joonistamis- ja voolimistegelusi (vaata lähemalt IX peatükki).

Laste ehitusliku tegevuse arendamiseks tuleb kasutada ehitusmaterjali mitmes vormis, suuruses, värvis ja materjalis. Tegelemine sellise materjaliga kutsub lastes esile püsivat huvi, soodustab leidlikkuse ja taiplikkuse arenemist, mis ahvatleb saavutama teatud tagajärgi. Kõik see on lapse üldist arenemist soodustav.

Kõigi nende materjalidega tegelemine nõuab täiskasvanu aktiivset osavõttu, ta peab näitama võimalikult palju mitmesuguseid ehitusmaterjali kasutamisviise ja aitama raskusi ületada ning jälgima, et alustatud töö viidaks lõpule ja saavutataks soovitud tagajärg (pani kokku maja, tegi ahju, ehitas laeva jne.).

Korraldatakse mitmesuguse sihiga väikesi etendusi: vaatlemise arendamiseks, ettekujutuste ringi laiendamiseks, kõne arendamiseks; lastes halbadele ja headele tegudele õige suhtumise kasvatamiseks; elavnemise ja elevuse, naeru ja teiste tunnete väljakutsumiseks jne. Instseneeringute sisu ja metoodika on mitmesugune, olenevalt sihi taotlemisest.

Lapsed peavad mängima ja tegelema mitte üksi ruumis, vaid ka väljas õues ja mängumurul. Õues ja mängumurul on suurem avarus liikumiseks, võimalus kasutada mitmesugust materjali mängu ja tegeluste puhul: kivid, oksad, lilled, käbid jne. Murul võib kergesti korraldada laste lemmikmänge vee (pesevad pesu, nõusid) ja liivaga (ehitavad maja, küpsetavad leiba). Seega omavad jalutuskäigud ja väljas mängimine õige organiseerimise puhul niihästi tervistavat kui ka kasvatuslikku tähtsust.

Lastesõimedes ja väikelastekodudes tuleb korraldada pidusid, mille põhiliseks ülesandeks on anda lastele tugevaid, eredaid muljeid ja võimaldada neile rõõmsaid ela-

musi. Lasteasutistes korraldatakse aasta jooksul pidusid järgmiste pühade puhul: 7. november, 1. mai, nääripäev, peale selle suvepidu ja pidu laste ülemineku puhul lasteaeda. Peoks tuleb ruumid kaunistada ning hoolitseda selle eest, et lapsed oleksid riietatud pidulikult. Ühtlasi tuleb jagada lastele maiustusi, kinkida neile mänguasju, korraldada huvitav ja lõbus eeskava. Väikelastekodudes peaks korraldatama ka laste sünnipäevi.

Ainult kõigi abinõude ja vahendite ühendamine ühtsesse kasvatussüsteemi, mis hõlmab nii pedagoogiliste meetodite rakendamise kui ka meditsiinilise teenindamise, kindlustab laste normaalse kehalise ja vaimse kasvamise.

V peatükk.

KÕNE ARENG.

Kõnelemisoskuse õigeaegne arendamine omab suurt tähtsust lapse kõrgeimate neuro-psüühiliste protsesside — tajumise, mälu, mõtlemise jt. protsesside — arenemises.

Seega sõltub kõnelemise normaalsest arenemisest lapse üldine arenemiskäik, sest alles kõnelemisoskus loob lastele eeldused mitmesuguste keerukate mängude tekkimiseks ja mängimiseks ning laste omavahelise suhtlemise jaatavate vormide kujundamiseks.

Seepärast peavad väikelaste kasvatajad hästi teadma, millal hakkab lastel arenema kõnelemisoskus ja millised tingimused on vajalikud kõnelemise normaalseks arenemiseks.

Lapse kõnelemine tekib õigupoolest teisel eluaastal, kuid sellele eelneb esimese eluaasta kestel ettevalmistav etapp. Selle aja jooksul areneb: 1) lällamine ja koogamine, s. o. häälte mäng, milles laps harjutab artikulatsiooni; 2) ümbritsevate isikute kõneluse matkimine, mis on tähtsaimaks allikaks lapse iseseisva kõnelemise arenemisel; 3) täiskasvanute kõnelusest arusaamine, milleks on vajalik oskus taibata olukordi, tunda asju, osata jälgida täiskasvanute tegevust ning võime luua vahekord asja, tegevuse ja sõna vahel.

Vaatleme, missugusel alusel tekivad ja kuidas arenevad kõik need oskused lapsel esimesel eluaastal.

Imiku hääle reaktsioon tekib peamiselt täiskasvanu suhtlemisel temaga: täiskasvanu silitab last, õrnutseb, naeratab ja kõneleb temaga, hääldades lahke tooniga mitmesuguseid hääli, püüdes seejuures fikseerida endale lapse pilku. Selline mänglemine tekitab lapsele meeldivaid elamusi ja tõstab tema tundmuste pingsust (emotsionaalset toonust).

Teisel kuul vastab imik säärasele mänglemisele naeratusega. See tõendab, et ta reageerib aktiivselt täiskasvanu suhtlemisele.

Seesugust tagajärge ei saavutata kohe. Algul, esimesel kuul, imik vaevalt vastab täiskasvanu mänglemisele. Ta jääb näiliselt osavõtmatuks ega avalda millegagi oma elamusi, ta ainult liigutab end pidevalt. Aeg-ajalt jääb laps sellisel mänglemisel rahulikumaks, vähem impulsiivseks, lakkab end liigutamast, näole tekib rahulolu ilme, täiskasvanu naeratusele järgneb vastunaeratus ja tasased häälitsused „a—a—a".

Teisel ja kolmandal kuul reageerib laps tugeva rõõmuavaldusega täiskasvanu suhtlemisele temaga. Laps naerab, kõverdab selga, liigutab elavalt käsi ja jalgu, hääldab täishäälikuid: „aa—ee" jne.

Kolmandal kuul on laps juba ise suhtlemise algataja, tervitades täiskasvanut esimesena naeratuse, naeru, rõõmsate liigutuste ja häälitsemisega.

Suhtlemine täiskasvanuga toimub nüüd lapse algatusel. See näitab, et lapsel on tekkinud vajadus suhtlemiseks täiskasvanuga, mis on oluline edaspidisel kõnelemise arenemisel.

3.—4. kuul kujunevad lapse elavad liigutused ja häälitsemine tema isetegevuse avaldusteks. Laps, harjutades häälitsemist, mõnikord pingutab, punnitab ja teeb tugevat kriis-

kavat häält, varieerib siis seda mitu korda vaheldumisi laulvate häältega.

Häälitsemine muutub kuust kuusse, sisaldades rõõmu, pingutust jne.

Hääle tegevus areneb rööbiti liigutuste arenemisega. Figurin ja Denissova oma uurimustes näitasid, et üheaegselt lapse liigutuste arenemisega arenevad häälitsused: lühikesed häälitsemised 2.—3. kuul muutuvad hiljem laulvaks, pikaks häälitsemiseks.

Öeldu on seletatav sellega, et laps on omandanud juba oskust hoida kauem oma liikmeid teatud asendis. Seevastu esimestel elukuudel liigutab imik end virgeajal kogu aeg ebamääraste nurgeliste liigutustega.

Esimese poolaasta lõpul tekivad umbhäälikud „ll - mm". Lapse häälitsemist, kus võib eraldada üksikuid täishäälikuid ja umbhäälikuid, nimetatakse rahvasuus koogamiseks. Silpide viisi häälitsemist nimetatakse lällamiseks.

Teine häälte tegevuse iseärasus sel perioodil seisab selles, et niihästi hääled kui ka liigutused alluvad teatud meelele, toimuvad selle kontrolli all: hääled kuulmis- ja liigutused nägemismeele kontrolli all.

Seda kinnitab tuntud tõik, et kurdilt sündinud lapsed häälitsevad esimestel kuudel samuti nagu tervedki, aga 5—6 kuiselt kaob neil lastel häälitsemine, kuna seda ei toeta kuulmismeel.

Täiskasvanuga suhtlemisel tekib lapsel lällamine, mille tähtsus on selles, et ta muutub üheks põhiliseks elemendiks lapse iseseisvas tegeluses, kuna lapsel tekib omapärane m ä n g h ä ä l t e g a.

Esimesel poolaastal on täiskasvanu emotsionaalne kontakt lapsega kogu virgeaja jooksul vajalik. Seda on väga kerge saavutada järgmiselt:

1) Sageli vaadata lapsele lõbusa, naeratava näoga.

2) Sageli kõnetada last lahke tooniga.

3) Kasutada erilisi võtteid, mis kutsuvad lapses esile elavaid liigutusi ja naeru: kergelt, korduvalt katsuda last rinna kohalt (kõditada), temale lahkelt naeratades; last süles kergelt liigutada või tantsitada.

4) Hüüda last nimepidi. Kolmekuine laps pöördub peaga hääle poole ja naeratab. Ta reageerib häälele, kuigi mitte aru saades öeldust. Sagedase nimetamise järel teab laps 6—7 kuiselt oma nime ega reageeri, kui teda hüütakse teise nimega.

5) Rõõmustada last mänguasjade ja muude esemetega: midagi liigutada, kõristada, helistada, kopsida jne. Hiljem ulatada ese lapsele ja lasta tal seda ise teha. Mõlemal juhul on tagajärg ühesugune: laps reageerib elava häälitsemisega. Elusad loomad, mänguloomad ja liikuvad esemed kutsuvad lapses esile elavaid häälte reaktsioone.

Teisel poolaastal tekivad silbid „ma - la - ta" jne. Umbes 6.—9. kuu vahel tekivad korduvad silbid: „mam-mam, lal-lal" jne.

Oletatakse, et need hääled tekivad lapsel tema enese häälitsuste korduval matkimisel. Laps kuuleb enda häält ja siis kordab seda.

Küsimuse tähtsus pole ainuüksi selles, milliseid hääli laps oskab teha, vaid tähtis on, et ta häälitseks sageli. Selleks, et lällamine oleks kõnelemise ettevalmistavaks astmeks, peab laps lällama peaaegu kogu virgeaja. Seda saavutatakse, kui hoida laps rõõmsas meeleolus ja ahvatella ta häälitsema.

Üks teadlane on loetelnud häälte arvu, mida $2^1/_2$-kuine imik tegi üksi olles ja mida ta tegi vastuseks täiskasvanu mänglemisele. Selgus, et laps häälitseb palju rohkem siis, kui täiskasvanu temaga tegeleb.

Peab ära märkima, et mitte kõik lapsed ei lälla ühevõrra. Impulsiivsed lapsed teevad teiste lastega võrreldes rohkem hääli. Nad on väikelasteasutistes „tooniandjad". Olles mängutaras, tekitavad nad „lällamise meeleolu" ja nakatavad teisi lapsi.

Häälitsemine areneb ebaühtlaselt. Esinevad tõusu ja mõõna nädalad, kui laps on häälitsemiselt kõrvale kaldunud muude huvide tõttu, näiteks seljalt kõhuli pööramise harjutamisel. Seepärast tuleb alati laste hääle aktiivsust alal hoida, last kõnetada, mis stimuleerib teda häälitsema. Lapse häälitsustel ja silbitustel pole mingit sisulist tähtsust, nad on üksnes lapse isetegevuse omapäraseks vormiks.

Häälte matkimine.

Teine kõne arengu ettevalmistav element on häälte matkimine. Seda võib õpetada lapsele alates 8.—9. kuust. Selle eelduseks on, et lapse lällamine, kuulmine ja artikuleerimine oleksid normaalselt arenenud, samuti et tal oleks võime kõnelemisele tähelepanu pöörata ja hääli matkida.

Tuleb silmas pidada, et laps ei matki võõraid. Ainult tiheda kontakti puhul võib teda ahvatella matkima. Matkimisoskust tuleb õpetada lapsele lõbusa tegeluse kaudu, korrates sõnu mitu korda aeglaselt.

Täiskasvanu kõnetlemine ja hääl äratavad lapse tähelepanu, põhjustades tema aktiivsuse, mis avaldub vastavas häälitsuses. Laps vaatab kõneleja suule, jälgib huulte liikumist, liigutab ka ise huuli, nagu püüdes matkida ja teha häält.

Lapsega kõneldes tuleb algul hääldada neid hääli, mida ta juba tunneb. Näiteks häälitseb laps lamades „a-a-a". Täiskasvanu läheb lapse juurde ja kordab: „Anneke, a-a-a."

Laps vastab sellele elava häälitsemisega. Kõnetamisel võib häälikuid muuta, näiteks, „a-a", „u-u" jne.

Kuuekuisele lapsele tuleb mitu korda hääldada lapse lällamises esinevaid silpe „ma-ma", „ta-ta", „la-la" jne.

Viibides lapse nägemispiirkonnas ja ka temast kaugemal olles, tavatsegu täiskasvanu last vahetevahel hõigata ja huigata. Huigatagu vahel isegi teisest toast: „Jüri, a-uu." See kutsub lapses esile emotsionaalse reaktsiooni ja häälitsuse.

Tähtis on arendada lapsel ka k u u l a t a m i s t. Selleks tuleb huigata vaheldumisi vaikimispausi pidamisega. Kuulatades hakkab laps kuuldud hääli kordama.

Samuti oluline on täiskasvanute kõnelemine laste läheduses. Laps kuulatab seda hinge kinni pidades ja vaadates intensiivselt täiskasvanule. Lapse tähelepanu koondub ka tasase laulu puhul. See arendab koondatud kuulamist.

Kuulatamise oskust võib lapsel arendada, andes talle võimaluse täieliku vaikuse juures kuulatada peale täiskasvanu hääle, laulu ja kõneluse ka kella, muusikainstrumendi või mänguasja häält, kassi näugumist jne.

Kuulanud esialgu pingutatud tähelepanuga, hakkab laps ise ka häälitsema. Tuleb õpetada last hääle järgi leidma peidetud asju (helisevad mänguasjad, mängutoos jt.).

Peamiseks võtteks kõne arendamisel selles eas on lapse poole pöördumine küsimusega, kus on see või teine asi. Laps vaatab siis sellele asjale või näitab seda.

Mitmesugused protsessid, nagu söötmine, riietamine, pesemine, potitamine, mänguasjade või muude esemete ulatamine, tuleb sooritada kõnelemise saatel, nimetades tegevust, asju jne. Juhtida lapse tähelepanu mitmesugusele tegevusele, mis toimub tema nähes, ning vihjata lapse tegelusele, näiteks lapse kopsimisel öelda „kop-kop" või „tok-tok", hüplemisel „hop-hop" jne.

Täiskasvanu hääle matkimine rikastab teisel eluaastal lapse „kõnelemist", samal ajal kui täiskasvanu tegevuse matkimine muutub loovmänguks.

$1^1/_2$—2-aastasel lapsel muutub matkimine teadlikuks. Laps kordab täiskasvanu sõnu, lauseid jne. Laps püüab iga uue kuuldud sõna, kordab seda mitmeti ja kasutab mitut moodi.

Kõnest arusaamine.

Kolmandaks ettevalmistusastmeks kõne arenemisel on kõnest arusaamine. Selleks on vaja:

1) Õpetada last objektiga suhtlema, näiteks mingit eset vaatlema, sellega tegelema, esemele tähelepanu koondama. Selliseks objektiks võib olla laps ise, tema käed, jalad, toit, riietus, mänguasjad jne.

2) Äratada lapse huvi vaadeldava objekti vastu. Tuleb alustada lapsele olulise tähtsusega asjast, näiteks lapse orgaaniliste nõuete rahuldamiseks tarvisminevast esemest: söögist, mänguasjast, pildist jne.

3) Nimetada vaadeldavat eset.

Pedagoogiline töö kõnelusest arusaamise harjutamiseks seisab vastavais erilistes tegelustes lapsega, aga ka igasuguse kontakti puhul pidevas suhtlemises, nagu lapse eest hoolitsemisel, samuti ka ta isetegevuse puhul.

On teada, et laps omandab esimestel eluaastatel nii palju teadmisi ja oskusi, millist hulka ta ei omanda kunagi edaspidi sellise lühikese aja jooksul. See on võimalik üksnes selle tõttu, et lapse arenemisvõime sel perioodil on tohutult suur ja et lapsega palju tegeldakse ning teda õpetatakse. Kui meie last sel perioodil ei õpetaks, siis jääks ta oma arenemisvõimest hoolimata üldisest arenemisest maha ega omandaks oma eale vastavaid teadmisi ning oskusi.

Tagajärjeks on, et 2—3-aastane laps ei saa kõnest aru ega kõnele.

Metoodilised võtted kõnest arusaamise harjutamiseks oleksid järgmised:

Lapse tähelepanu tuleb juhtida mingile esemele või tegevusele, õpetada last tajuma eset või tegevust ja siis see siduda sõnaga. Kõigepealt tuleb alustada lapse orgaanilisi nõudeid rahuldavate esemetega: last pudelist söötes ei tarvitse kohe pudelit panna suhu, vaid seda enne lapsele näidata, äratades lapse tähelepanu ja huvi pudeli vastu. Varsti laps tunneb ära pudeli ja sirutab käed selle poole. Sel puhul omandab laps juba varakult oskuse pudelit haarata, suhu panna ja kinni hoida. Tähelepanekute järgi oskab ta seda teha umbes nelja kuiselt.

Sellist lapsele arusaadavat tegevust tuleb siduda sõnaga, mis teatud aja jooksul talle mällu sööbib. Teise eluaasta algul hakkab laps reageerima tegevuse ja eseme koosnimetamise puhul. Ettevalmistus selleks aga alaku elu esimestel kuudel.

Lapse toitmisel võib õpetada talle terve hulga sõnu, mis tähendaksid toiduaineid ja tegevust: piim, puder, kissell, leib jne. Joo, söö, tee suu lahti, anna, võta, hoia, istu jne.

Kui esimesel poolaastal on last õpetatud aru saama temaga suhtlemisel toimuvast tegevusest ja sel puhul tarvitusel olevaist esemeist, näiteks toitmisel, siis on edaspidi üsna kerge tema tähelepanu koondada, näiteks riietumisel riietusesemeile, pesemisel lapse kehaosadele jne. Seejuures nimetatakse esemeid ja tegevust, näiteks: paneme jalga püksid, sukad; pista jalg, käsi; puhastame nina, silmad; peseme käed, jalad jne.

Kui lapse eest hoolitsemisel temaga alati kõnelda, nimetada tarvitatavaid esemeid ja sooritatavat tegevust, siis

võib juba varakult lapsel harjutada orienteerumisvõimet kõigi teda ümbritsevate esemete ja tegevuse suhtes.

Võib täie õigusega öelda, et täiskasvanu suhtlemine lapsega tema eest hoolitsemisel on peamiseks vahendiks lapse õpetamisel kõnest aru saama ja mitmesuguseid toiminguid täitma.

Esimese eluaasta lõpul ei oska laps veel vastata kõnelemise vormis, kuid ta vastus võib väljenduda mõnes liigutuses või toimingus. Näiteks küsimusele: „Kus on tik-tak?" otsib laps silmadega kella. „Kus on onu?" otsib ta silmadega täiskasvanut või portreed seinal jne.

Pildil kujutatud eseme nime õpetamiseks pöörab laps küsimuse peale albumi lahti ja leiab küsitud pildi.

Esimese eluaasta lõpul oskab laps täiskasvanu palvel sooritada mitmesuguseid mängulisi tegevusi: panna, võtta, lahti teha, kinni panna jne.

Teise eluaasta algul võib arendada kõnest arusaamist, andes lapsele mitmesuguseid lihtsaid ülesandeid: „Anna pall, too nukk!" jne. Algul reageerib laps sõnadele „anna" ja „too", andes-tuues esimese ettejuhtuva asja. Hiljem, teise eluaasta esimesel poolel, täidab ta ülesande täpselt.

Esimesed sõnad.

Peale eespool nimetatud vajaliku kolme elemendi kõne arenemiseks — lällamine, matkimine, kõnest arusaamine — on kõne arenemises veel üks joon, mida tuleb lapsele õpetada eritegeluste kaudu.

Esimese eluaasta lõpuks võib last õpetada hääldama isikute ja asjade nimesid, nagu: ema, isa, piim, Anne jne. Õpetamine seisab järgnevas:

Kõigepealt peab laps aru saama sõnast. Selleks nimetatakse asja nimi, mispeale laps näitaks käega; siis korratakse selle eseme nimetust senikaua, kui laps seda kor-

dama hakkab, ja lõpuks seatakse laps ülesande ette — omal algatusel antud olukorras öelda sõna, s. o. nimetada isikut või asja.

Kui laps mõistab sõna ja oskab seda korrata täiskasvanu järgi, siis selleks, et ta ise omal algatusel kordaks sõnu, on vaja:

1) et laps, nähes asja, mäletaks selle nimetust,
2) et tal oleks aje sõna korrata.

Need momendid ei ühtu ajaliselt. Eseme omaalgatuslik nimetamine tekib harilikult hiljem.

Selleks, et last ahvatella asja nimetama, tuleb talt küsida: „Kes see on?" või: „Mis see on?" Esialgu tekitab vastuse andmine raskust, pärast küsimuse esitamist tekib paus. Mõne aja pärast tuleb laps ülesandega kergesti toime, kui teda sellele tegevusele suunata ja temas selle vastu huvi äratada.

Sõnade hääldamiseks tuleb lapsel tekitada tugev emotsionaalne seisund, näiteks peituse mängimisel, asjade peitmisel jne. Nende leidmisel hüüab laps rõõmuga isiku või asja nime.

Nõnda koguneb lapsel passiivne sõnade tagavara (umbes 9 kuiselt), mille tähendust ta teab ja mida oskab hääldada. Sõnad, mis lapsele algul õpetatakse, peavad olema lihtsad, lühikesed ja kerged hääldada.

Kuni $1^1/_2$-aastase lapse iseseisva kõne funktsioon seisab peamiselt järgnevas:

1) Häälitsemises ja sõnade ütlemises iseseisva mängu puhul. Neil sõnadel pole veel kõnelemise funktsioone, laps üksnes mängib sõnadega.

2) Täiskasvanute kõne matkimine, mis kannab ka mänglevat iseloomu.

3) Iseseisvas sõnade hääldamises, mida laps ütleb mingi elamuse ajel, näiteks ootamatuse, rõõmu jne. puhul.

4) Suhtlemises täiskasvanuga oma nõudmiste ja soovide väljendamiseks. Sel puhul laps kasutab miimikat, liigutusi ja mõnd lihtsat sõna: „ema", „anna" jne. Iga sellise sõna taga tuleb oletada tervet lauset. Selline lapse kõne koosneb sõnast, miimikast ja liigutustest. Ühesõnalistes lausetes kõnelemisoskus kestab lapse poolteise eluaastani.

Seega kõige hädavajalikumail suhtlemismomentidel täiskasvanuga, kus kõnelemine oleks loomulik suhtlemise vahend, kasutab laps selles eas miimikat, liigutusi ja lihtsaid häälitsusi, mitte aga oma sõnatagavara, mis $1^1/_2$-aastasel lapsel peaks olema umbes mõnekümne sõna suurune.

Kokkuvõetult lapse kõne arengu normaalne käik on järgmine:

Kuni poolteise aasta vanuseni toimub kõnelemise harjutamine täiskasvanu abil. Laps ise ei astu täiskasvanuga kõnelusse. Ta pöördub täiskasvanu poole miimikaga, liigutuste ja häälitsemisega.

Kõik nimetatud saavutused kõnelemise arenemise alal kuni poolteise aastani on ettevalmistavaks osaks lapse kõnelemis-suhtlemisel ja ainult neil eeldustel võib ta hakata õigeaegselt kõnelema.

Tuleb meeles pidada, et kõne arengu üheks peamiseks tingimuseks on lapse alatine kontakt täiskasvanuga ja eelkõige lapses täiskasvanuga suhtlemise vajaduse väljakutsumine.

On vajalik, et laps pöörduks täiskasvanu poole kõigi oma elu-oluliste tarviduste rahuldamise vajadusel, nagu orgaanilised vajadused, mängimine jne.

Lapse sõnade tagavara oleneb lapse arenemisest, kasvamistingimustest jne. G. L. Rosengart-Pupko toob järgmised arvud laste sõnade tagavara kohta: 1 aasta vanune laps teab keskmiselt 7 sõna, $1^1/_2$-aastane — 67 sõna, 1 a. 8-kuine

— 116 sõna, 1 a. 9-kuine — 175 sõna ja 2-aastane — 328 sõna.

1 a. 6 kuu — 1 a. 8 kuu vahel sünnib kiire hüpe — sõnade tagavara suureneb, tekivad tegusõnad, grammatilised vormid jne. Laps hakkab kasutama lauses 2—3—4 sõna. Selle ea peamine saavutus seisab selles, et laps hakkab kõnelema igasuguse suhtlemise puhul välismaailmaga.

Lausete tekkimisega areneb kõnelemisoskus kiiresti. Lapse arusaamise sõnastik muutub nüüd kasutatavaks sõnastikuks, mida ta iseseisvalt tarvitab.

Umbes 1 a. 7.— 8. kuul tekivad peale seni nõudmist esitavate lausete ka jutustavad laused, milles laps konstateerib üht või teist fakti. See on uus aste kõne arengus. Laps hakkab kõnes väljendama oma tegevust, suhtlemist ümbrusse jne., mis suuresti mõjutab ta vaimset arenemist.

Ühe sõnaga, teise eluaasta teine pool on lapse kõnelemisoskuse tormilise arenemise perioodiks. Teise eluaasta lõpul suhtleb laps ümbrusega kõnelemise abil.

Seega tuleb lapse kõne arengu protsessis ära märkida järgmist: lapses võib arendada mingisugust oskust ainult tema tarvete rahuldamise kaudu. Laps omab osa tarbeid sündides, teisi tarbeid on vaja arendada kasvatusprotsessis.

Sündides omab laps orgaanilisi tarbeid. Kasvatuse mõjul tekivad lapsel sotsiaalsed tarbed ja ta muutub sotsiaalseks olendiks.

Lapse kõnelemist tuleb arendada tema suhtlemise vajadusel täiskasvanuga. Esiteks on täiskasvanu lapsele stiimuliks, kutsudes esile häälitsust ja sõnu. Täiskasvanu nagu tirib lapselt välja iga sõna, kuni lapsel tekib tarve kõnelemiseks. Selle tarbe tekkimine märgibki ära uue suure etapi lapse kõne arengus.

VI peatükk.

MÄNGUASJAD KUNI 3 a. VANUSTELE LASTELE.

Mäng ja mänguasi on lapsele niisama vajalikud kui toit ja õhk. Laps vajab mänge, et oma arengus vastavalt edasi jõuda. Juhtudel, kui lapse mänguvõimalused on piiratud, on tema areng tunduvalt takistatud.

Mängu tähtsust kinnitavad kõik pedagoogid. Mitte asjatult ei ütle M. Gorki: „Mäng on laste tee selle maailma tunnetusele, milles nad elavad ja mida nad on kutsutud muutma[1].“

Mängu kaudu õpib laps tundma teda ümbritsevat elu. Oma mängus kujutab laps seda, mis on kõige enam köitnud ta tähelepanu ja pakkunud sügavamaid muljeid ning elamusi. Lapses on vajadus aktiivseks tegutsemiseks ja seepärast on seletatav lapse tung kujutada seda, mis välismaailmast saadud muljed talle on jätnud.

Mängul ja mänguasjal on suur tähtsus lapse vaimsele, kehalisele, kõlbelisele ja esteetilisele arenemisele.

Mängu tähtsus lapse vaimsele arenemisele:

1. Mängus arendab laps oma meeli. Mitmevärviliste mänguasjade kaudu õpib laps tundma värve, helitekitavate asjade kaudu areneb ta kuulmine, ehitusmaterjaliga mängides õpib ta eraldama suurust, vormi, raskust jne.

[1] М. Горький. О молодежи и детях.

2. Laps omandab mängides kogemusi, katsetades ja uurides mitmesuguseid esemeid ja materjale.

3. Mängus arenevad lapse mõtlemine ja fantaasia.

4. Mängus areneb ka lapse kõnelemine.

Mängu tähtsus lapse kehalisele arenemisele:

1. Mäng soodustab lapse liigutuste arenemist, liigutuste valitsemist, osavust ja kiirust.

2. Mäng stimuleerib lapse organismi elutegevust.

3. Mäng rahuldab laste liikumistarvet.

Mängu tähtsus lapse kõlbelisele ja esteetilisele arenemisele:

1. Mäng avaldab suurt mõju laste tundmuste arenemisele.

2. Mäng mõjutab lapse iseloomu kujunemist.

3. Mäng distsiplineerib lapsi.

4. Mängul on kaalukas tähtsus esimeste ühiskondlike vahekordade tekkimisel.

5. Mäng arendab lapse ilumeelt.

Nii näeme, et mängus areneb laps igakülgselt. Mäng ilma mänguasjata ei ole aga küllalt arendav, huvitav ega intensiivne.

Mänguasjad on lapsele abinõuks nii paljude huvitavate mängude loomisel ja suurimaks rõõmuallikaks.

Mäng ja mänguasjad on lastekasvatuse tähtsaimaks vahendiks, laste rõõmsa elu olulisimaks tingimuseks.

Et mänguasjad suudaksid täita lapse elus teatavat ots-

tarvet, peavad nad vastama lapse arenguastmele ja kasvatusnõuetele.

Mänguasjad olgu meeliarendavad, hädaohutud, kergesti puhastatavad, esteetilised, koosmängu võimaldavad, kujutlusvõimet arendavad ja jõukohased.

On halb, kui lapsel on vähe mänguasju, niisama aga see, kui tal on neid liiga palju. Mänguasjade vähesus vähendab lapse rõõmuelamusi, takistab tema üldist arenemist. Mänguasjade rohkus teeb lapse rahutuks, laps ei suuda pidevalt mängida ühegagi neist.

Mänguasju, mis on lastele kasutamiseks antud, tuleb aeg-ajalt uuendada vahetuse teel, s. t. et meie ei anna kõiki mänguasju korraga laste kasutada.

Vana mänguasi, kui ta on mõneks ajaks lapse silmist kadunud, omab tagasi ilmudes suurt võlu oma uudsuse ja värskusega.

Õpetades lastele mänguasjade eest hoolitsemist, arendame neis korraharjumusi.

Igal mänguasjal olgu oma kindel koht. Lastes arendab korratunnet mänguasjade koristamine pärast mängu. Lapsi aitab koristamisel kasvataja. Kasvatajal olgu oma kapis osa mänguasju tagavaraks, mida ta iga päev lastele kasutamiseks ei anna. Tunnustatud pedagoog N. K. Krupskaja kirjutab mänguasjade kohta: „Me ei või lapse mänguasjade küsimusele läheneda sellelt vaatekohalt, missugune mänguasi meeldib täiskasvanule. Me peame mänguasjade küsimusele lähenema sellelt seisukohalt, mis meeldib lapsele ja mis temal vaja on. Peab jälgima, millele on suunatud tema isetegevus, ja andma neid mänguasju, mis ergutavad ta isetegevust, organiseerivad seda ja arendavad välja selle kindla suuna[1]."

[1] Н. К. Крупская. „Роль игры в детском саду". Сб. Дошкольные дела 1936.

Et mängul on nii suur tähtsus iga lapse elus, peaksid kasvatajad seda soodustama ning valvama, et mäng toimuks otstarbekohaselt ja laste arengule soovitavas suunas.

Üldised nõuded mänguasjade kohta.

1. Mänguasjad olgu tervishoiulised.

Lastele kasutamiseks antavad mänguasjad ei tohi kahjustada lapse tervist. Varaeasele lapsele antavad mänguasjad olgu kõik pestavad ja puhastatavad. Mänguasjal ei tohi olla lapse tervist kahjustavaid teravaid nurki ega ääri. Kummist mänguasjad olgu värviehtsad, mitte lakitud, sest lakk on kergesti pudenev ja laste poolt näritav.

2. Mänguasjad olgu vastavad lapse arenguastmele ja huvidele.

Mänguasjade valikul tuleb silmas pidada laste arenemisastet, nende huvisid ja võimeid. Kui näiteks 2-aastasele lapsele antakse suur portselanist nukk, mis kergesti puruneb, siis on selle nõude vastu eksitud, sest laps selles eas ei oska käsitada kergesti purunevaid esemeid. Või jällegi 3-aastasele andes närimisrõnga, võime olla veendunud, et see mänguasi pakub lapsele vähe rahuldust.

3. Mänguasjad olgu vastupidavad ja lihtsad.

Kergesti purunev mänguasi kaotab palju oma mänguväärtusest ja ahvatleb lapsi lõhkumisele. Väikelapse-eas on kergesti purunevad mänguasjad sageli ka tervist kahjustavad, seepärast tuleb neist hoiduda ja hoolitseda, et väikelaps mängiks vaid vastupidavate ja lihtsate mänguasjadega.

Lihtsad mänguasjad on lapsele palju lähedasemad ja palju enam kasutatavad kui keerukad ja peensusteni vii-

misteldud mänguasjad, mis lapse fantaasia arengule palju midagi juurde ei anna. Ka mängivad lapsed lihtsamate esemetega püsivamalt.

4. Mänguasjad olgu esteetiliselt hästi mõjuvad.

Lapse maitset arendavad varasest east peale mänguasjad, puhas ümbrus, tähelepanu juhtimine looduse ilule jne. Mänguasjade ülesandeks on rahuldada ja arendada ka lapse ilumeelt. Laps naudib kõige enam puhtaid, säravaid toone.

Muretsedes väikelastele mänguasju, tuleb kindlasti arvestada neid nõudeid.

Nüüd vaatleme mänguasju laste üksikutel arengujärkudel.

Esimene eluaasta.

Lapse esimeseks mängumaterjaliks on lapse oma keha, liigutused ja hääl; liigutamine, häälitsemine, s. o. mäng, milles laps õpib valitsema oma keha.

Teisel elukuul hakkab imik tähele panema oma liigutusi ja lõbu tundma oma häälitsusest.

Peab hoolitsema lapse meelte arenemise eest, andma talle mänguasju, millega laps oma meeli ja osavust arendada saab, ja materjali tegutsemiseks.

Esimesteks mängudeks 2—4-kuisele imikule on värvid, vormid ja helid.

Tähelepanelik helide, müra kuulatamine, värviliste pindade, valguse ja liikuvate esemete vaatlus, kõik see kuulub lapse esimeste mängude hulka.

Umbes 2-kuisele imikule tuleb nägemismeele arendamiseks seada voodi kohale värvilisi esemeid, nii et ta neid vabalt näeks. Selleks sobivad kirju pall, õhupall, värvilised paberiribad, värvilised rõngad, kirju lipp.

Lapsele tuleb vaatluseks seada muidugi vaid üks ese korraga, mida me mõne aja möödudes vahetame.

4—6-kuistele imikutele, kellel haaramistung eriti suur, on vajalik muretseda asju haaramiseks ja kompimiseks. Esemed olgu mitmesuguste vormidega ja mitmesuguses suuruses, mis võimaldaksid erinevaid kompimisaistinguid. Esimeseks sobivaks mänguasjaks on kõrin. Tselluloid on teistest materjalidest eelistatum puhtuse ja kerguse seisukohalt. Nägemismeele arendamise seisukohalt olgu kõrin värviline, kuulmismeele arendamiseks helisev, mürategev.

Esimene kõrin olgu kerge, et laps sellega tegutsedes enesele haiget ei teeks ja et see teda üleliia ei väsitaks. Kõrina vars olgu peen, et lapse sõrmed seda mugavalt hoida saaksid.

Selleeasele lapsele on kompimiseks head mitmesuguste pindade ja mitmesuguse suurusega esemed: sile kummi-nukk, mis annab kokku pigistada, värviline rätt (pehme flanell), mida saab liigutada ja kokku kortsutada. Muidugi tuleb tähele panna, et lapse kasutada antakse vaid laitmatult puhas rätt, nagu on nõue ka iga teise mänguasja kohta. Asutise seisukohalt on tähtis, et igal lapsel on oma rätt. Eriti soovitatavad on kummist loomakesed, mis kokkupigistamisel häälitsevad, arendades tugevasti ka lapse kuulmismeelt.

Edasi sobib kare mängukaru (muidugi pestavast materjalist), mille nina, kõrvu ja liikmeid laps ikka uue naudinguga silitab ja kombib.

Tuleb tähele panna, et laps selles eas mängiks vaid ühe esemega korraga, sest mitmed mänguasjad korraga hajutavad lapse niigi nõrka tähelepanu.

4—6-kuistele imikutele on soovitav anda närimisrõngas, mis olgu õige kõva, et see lapse närimistungi rahuldaks.

Neljakuisele lapsele on soovitav voodi külge siduda (lapse käe ulatuses) siputisnukk elastse kumminööri otsas. Nukk koosneb säravatest punastest ja sinistest puust kuulidest. Lapse silmad avastavad selle varsti ja tema alatiotsivad käed püüavad seda haarata. Lapsele on sellise ümmarguse vormi kompimine väga meeldivaks elamuseks ja nuku liigutuste jälgimine suureks naudinguks.

Jälgides nii mänguasja, õpib laps teadmatult hindama kaugusi.

Lapse esimesed mänguasjad ei ole talle plaanituks ajaviiteks, vaid nad on lapse muljete ja kogemuste rikastamiseks, mille kaudu toimubki lapse vaimse arengu algus.

Lapse kuulmismeele arendamiseks on soovitav lapse voodi kohale siduda rõngas külgeseotud kuljuste või kelluk estega. Liigutades sõrmega rõngast, saavutab laps heli, mis talle suurt lõbu valmistab. Katsetades rõngale pihta lüüa, arendab see ühtlasi ka käeosavust.

Värvilised puust munad on lapsele, kes mõnuga vaatleb eredaid värve, head nägemismeele arendamiseks. Kui neid lapse ees veeretada, õpib laps hindama kaugust (muna veereb kaugele). Mune kokku kopsides teevad nad müra, andes seega tööd lapse kuulmismeelele. Oma ümmarguse vormi tõttu on nad meeldivaks kompimisharjutuse vahendiks.

Suured tselluloidist mänguloomad — karud, linnud — on oma mitmesuguste vormidega head kompimise ning haaramise harjutuseks ja oma eredate värvidega heaks nägemismeele arendajateks. Ka arendavad nad lapse oskust mänguasja kestvalt käes hoida. Puurõngad vardal (rõngaspüramiidid) on selles eas ka sobivaks mänguasjaks.

7.—8. elukuul vajab laps lisaks eelmistele mänguasjadele mänguasju mürategemiseks. Laps kuni 6 kuuni mängib korraga vaid ühe esemega, 7.— 8. elukuul anname

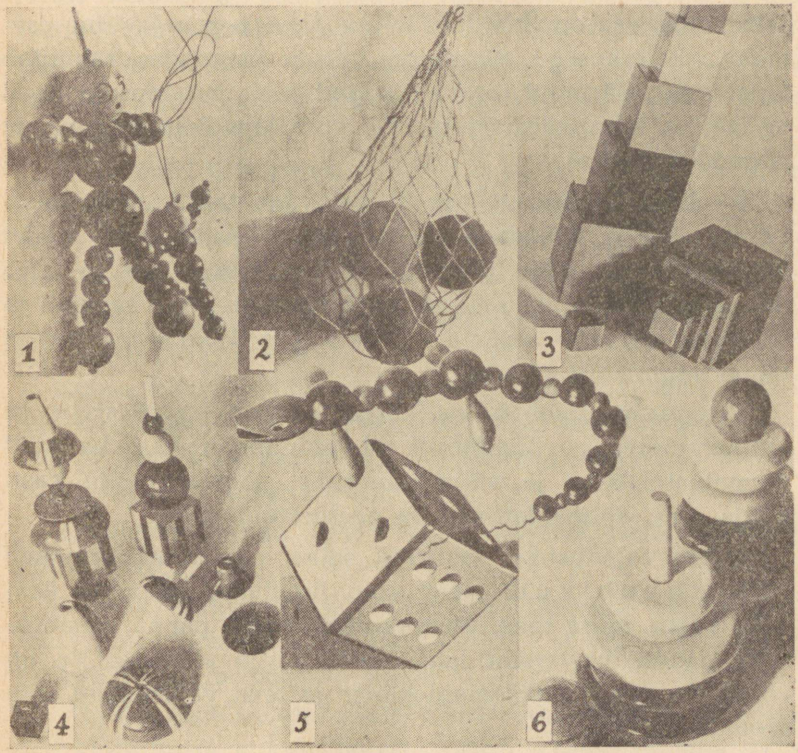

Joonis nr. 16.
Mitmesugused mänguasjad.
1 — siputusnukk, 2 — mitmevärvilised pallid, 3 — õõneskuubikud, 4 — rõngas- ja kuubikpüramiid, 5 — helisev täring, 6 — rõngaspüramiid.

lapsele mitu eset korraga, et ta saaks nendega müra teha (koksida mune vastamisi, kloppida kaht kõrinat teineteise vastu jne.).

Ümmargune kastanjet on ideaalne vahend lapse mürategemistarbe rahuldamiseks. Ka ei sünnita kastanjet ebameeldivat müra, mis on tähtis lapse kuulmismeele arenemisele. Teiseks heaks mürategevaks mänguasjaks selles eas on ilus, helisev täring, värviline esemeke, kellukesega sisemuses. Seda raputades saavutab laps heli. Täringul olevad augud annavad lapsele head võimalust kompimisharjutuseks, sest laps katsub puurida sõrmed aukudesse.

8.—12. elukuul on lapsel väga tähtis roomamise, kõnelemise ja kõnelusest arusaamise harjutamine. Sellel ajajärgul laps näeb juba teatavat ühendust ühe ja teise mänguasja vahel, ta hakkab neid üksteise sisse seadma ja üksteise kõrvale laduma. Sisse- ja väljakraamimine on kõige suuremaks lõbuks.

Mänguasju tuleb hoida kastis, siis on lapsel sisse- ja väljakraamimise võimalused, ühtlasi annab kast ka häid võimalusi sisse- ja väljaronimiseks; pöörates selle kasti põhja üles, võimaldab see ka pealeronimist.

Lapse vajadustele vastavad selles eas eredavärvilised õõneskuubikud. Neid saab liigutada, kloppida üksteise vastu, müra teha, ettevaatlikult maha panna, üksteise sisse panna, üksteisest lahti võtta, välja puistata. Ka on võimalik neisse väiksemaid klotse ja teisi väiksemaid asju asetada.

Samal otstarbel on head ka üksteise sisse käivad puust munad, lükkimiseks värvilised rõngad, moodustatud püramiidiks ümmargusel alusel asuval vardal. Nende abil laps õpib tundma vorme, värve ja arendab oma käeliigutusi.

Väike kelluke kuulmismeele arendamiseks on lapsele suureks lõbustajaks.

Liikumist soodustavate vahenditena on soovitatavad need, mis kergesti veerevad ja sunnivad lapsi neid jälgima, arendades sealjuures lapse motoorseid võimeid. Neist tähtsamad on pallid, kerad, rõngad, rattad. Ronimise rahuldamiseks on lapsele vajalikud nurgatrepid ja madalad diivanid. Väänlev krokodill oma eredate värvidega ja liikuva kehaga võimaldab lapsele teha tähelepanekuid.

Laps õpib kogemuste varal avama ja sulgema, see on talle meeldivaks toiminguks. Selleks tuleb kasutada mitmesuguseid karpe. Jonnipulk (vanka-vstanka) on lapsele heaks lõbustajaks.

Heaks abinõuks kõndima õppimisel on ratastoolid ja teised liiklemisvahendid.

Lapse kehalise jõu arendamiseks on head mänguasjad, mis oma raskuse poolest lapsele teatud jõupingutust pakuvad. Selleks võib kasutada suuri ehitusklotse, suuri nukke, mis ei purune, suuri karusid.

Ehitusmaterjalina laps vajab mitmesuguses suuruses ehitusklotse.

Milleks ehitusmaterjal aastasele lapsele? Selleks, et laps õpiks käsitama ehitusmaterjale mängivalt. Lapsed õpivad katse ja eksituse varal.

Algul paneb ta ühe klotsi vaid teise külge ja imestab, kui klots maha kukub. Lõpuks satub juhuslikult üks klots teise peale, nii et raskuspunkt on õigel kohal. Kogemuste varal laps õpib, kuidas peab klotse asetama, et nad jääksid püsima. Aastasele lapsele tuleb pakkuda vaid kogemusi ehitusmaterjaliga tutvumisel. Aastane laps ei pööra suurt tähelepanu oma ehitamise saavutustele. Kui tal juhuslikult on õnnestunud torni üles seada, siis hävitab ta selle kohe. Huvi pakub tegevus, mitte tagajärg. Laps

ei taipa veel, et ehitusmaterjaliga tegutsemise tagajärjeks on valmis ehitis.

Kõnelemise arendamiseks selles eas on tähtis koht p i l d i l, lapse esimesel raamatul. Pildid rikastavad tunduvalt laste sõnatagavara, ühtlasi toimub nende kaudu ka lapse nägemismeele ja mälu arendamine.

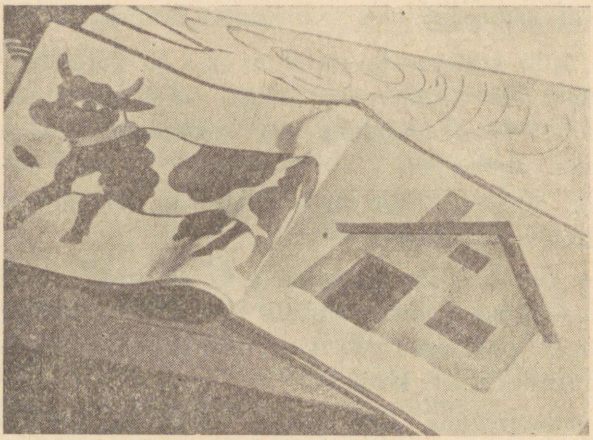

Joonis nr. 17.
Lapse esimene raamat.

Lapse esimene raamat olgu tugevast, mittepurunevast materjalist, vineerist, paksust papist või riidest. Esimeses raamatus olgu vaid kaks-kolm pilti. Vineerile võib maalida õlivärvides pilte või jällegi liimida vahariidest või paberist väljalõikeid. Õlivärv ja vahariie on eriti soovitatavad, sest need on pestavad.

Ka on otstarbekohane linasest riidest valmistatud pildiraamat, kus pilt on õmmeldud riidele aplikatsioontehnikas. Raamatulehed on paelaga kokku seotud, samuti kui vineerist pildiraamatulgi. Samuti kui vineerist raamatul, on ka

linasest riidest raamatul see hea omadus, et ta on pestav, seega hügieenilisem väikelapsele kui ükski teine raamat.

Pildid olgu lihtsad ja kujutagu võimalikult vaid ühte eset lapse lähemast huvipiirkonnast, nagu koer, kass, pall, maja. Värvid olgu võimalikult eredad ja tugevad.

Sellel arengujärgul lapsed mitte üksnes õpivad tegelema mänguasjadega vastavalt nende otstarbele, vaid õpivad ka mõistma teatavatele toimingutele vastavaid sõnu: karbi abil (välja võtta, sisse panna, lahti võtta, kinni panna), ehitusklotside abil (panema, laduma), palli abil (viskama, veeretama).

Lapse motoorsete võimete arendamiseks tuleb korraldada mänge pallidega, keradega ja teiste liikumist soodustavate asjadega.

Lõbu ja põnevust lapse arengu seisukohalt pakuvad lastele kasvataja poolt korraldatud väikesed etendused nukkude ja mänguloomadega.

Ka üleskeeratavate mänguasjade, hüpiknuku näitamine on lastele meeldivaks vaheldukseks. Ettenäitamismängud kutsuvad esile häälitsemist ja esimeste sõnade ütlemist, on seega tähtsad lapse kõnelemisarengu seisukohalt. Ka kutsuvad nad esile tegevuse põhjendamist ja loovad lastes rõõmsa, elava meeleolu.

Selles eas võib märgata kõige olulisemat mängu, s. o. loovmängu ehk imitatsioonmängu tekkimist.

Mida rohkem muljeid on kogunud laps, seda huvitavamaks kujuneb ta mäng. Loovmäng, ilmudes lapse tegevusse, ilmutab lapse mäluvõimet, mõtlemist ja teatava kujutluste-tagavara olemasolu.

Teisel eluaastal toimub lapse mäng kõige jõulisemalt ja valdavamalt. Teisel eluaastal on tähtsal kohal lapse kehaliste võimete ja meelte arendamine, mis toimub peamiselt mängu ja mänguasjade kaudu. Selleks peab lap-

sele võimaldatama mitmesuguste esemete ja asjade vaatlemist, kompimist, kuulmist, haistmist.

Teisel eluaastal lisandub peale loovmängu veel laste eriti suur liikumistarvidus.

Mänguasjade valikul selles eas peab arvestama ülalnimetatud asjaolusid.

Tarvilikeks mänguvahenditeks on madal liumägi ja ronimisvahendid, kus laps saab harjutada oma liigutuste koordinatsiooni, julgust ja osavust.

Mitmekesine ehitusmaterjal — suured klotsid põrandal mängimiseks ja väikesed klotsid laual mängimiseks — annab häid võimalusi kujutlusvõime, nägemis- ja kompimismeele arendamiseks, kombineeerimisoskuse ja kogemuste kogumiseks katse abil.

Nukud ja mänguloomad mitmes suuruses ja mitmesugusest materjalist (kummi, vahariie, puu, nahk, riie) on lastele lahutamatuteks ja asendamatuteks saatjateks. Nukuriided olgu selgapandavad ja äravõetavad, mis kergendab nende pesemist ja vahetamist. Ka on nad lastele selliselt enam huvi pakkuvad.

Nukunurga sisustus (nukumööbel, majapidamistarbed) on kindlaks eelduseks loovmängu mitmekülgseks arendamiseks ja rikastamiseks. Nukumööbel olgu võrdlemisi lihtne ja vastupidav. Selles ei tohiks puududa laud, toolid, voodi voodipesuga, pliit, vann. Majapidamistarbed olgu metallist või puust. Nukunurk olgu eraldatud vaheseinaga, mis võimaldab paremini rahulikku omaette mängimist. Lastel on huvitav liikuda sirmisolevast uksest nukutuppa ja seinasolevast aknast välja vaadata.

Pildiraamatu ja piltide kaudu toimub kõnelemise, mälu ja nägemismeele arendamine.

Pildiraamat olgu, nagu juba eespool öeldud, vineerist, kartongist või riidest. Lapsi rõõmustavad pildid, peamiselt nende värvid ja vormid, nagu laulu juures veetleb lapsi laulu kõla. Alles 2. a. lõpul hakkab ta mõistma piltide sisu.

Helimuljete pakkumiseks ja mürategemistarbe rahuldamiseks võib selles eas kasutada trummi, tamburiini, kellukesi, kastanjette. Ka pakub lapsele palju huvi mängutoos, mida laps ise vändata saab ja mis mängib ilusat meloodiat.

Mitmesuguses suuruses pallid veeretamiseks, viskamiseks ja tagaajamiseks soodustavad lapse liigutuste elavnemist ja osavust ning on alati vajalikkudeks mänguvahenditeks.

Teisel eluaastal õpib laps käima ja kõnelema. Koos käimahakkamisega tekib lapses soov mänguasjade järele mida ta saab paigalt liigutada, veeretada või järele vedada.

Liikumist arendavate ja soodustavate mänguasjade hulka kuuluvad ratastoolid, vankrid, autod, igas suuruses puurattad, ohjad jne.

Lastele meeldivad eriti loomad, mis ratastel sõites liigutavad oma kehaosi ja sageli ka häälitsevad sealjuures. Kõnelemise ja mälu arendamiseks on soovitav tarvitada kotikesi, mis sisaldavad väga mitmekesiseid esemeid, nagu koer, nukk, kass, võti, pliiats, kamm jne. Lapsel lastakse kotist midagi võtta, näiteks: „Nüüd võtab Vello kotist midagi, vaatame, mis asi see on? Vello, mis sa võtsid?" Laps nimetab siis, mis ta kotist võttis.

Ettenäitamismängudeks võib kasutada mänge nukkude ja mänguloomadega, vurrkanni veeretamist, üleskeeratavate mänguasjade kasutamist, seebimullide tegemist jne.

Lastele on suureks vahelduseks ja rõõmsate elamuste võimaldajaiks kasvataja poolt korraldatud väikesed lavas-

tused, milles ta instseneerib lastele käpiknukkude või loomadega neile tuttavaid jutte või stseene laste igapäevasest elust.

Lapsed jälgivad selliseid etendusi huviga ja nende rõõm sealjuures on võrratu.

Õues mängimiseks on lastele selles eas vajalikud kärud, ohjad, ämbrid, kühvlid, labidad ja suured veokid, kuhu lapsed ise sisse mahuvad ja mis lastele mitmekülgseid mängu- ning liikumisvõimalusi pakuvad, arendades ja soodustades lapse liikumist.

Mitmekesisteks mängudeks liivaga vajab laps ka mänguasju (vaata IX peatükki).

Kolmandal eluaastal muutub lapse mäng mitmekesisemaks ja komplitseeritumaks, asjade lihtne liigutamine ei huvita enam last. Loovmäng, mis nõuab lapselt rohkesti ka mõtte- ja fantaasiatööd, on selles eas esikohal.

Laps püüab kasutada oma mängudes mitmesuguseid kogutud muljeid ja elunähtusi. Loovmängu soodsaks läbiviimiseks vajab laps materjali, millest saab midagi kujutada (sobiv ehitusmaterjal on liiv, savi, looduslik materjal).

Soovitav on anda lastele kasutamiseks ka mitmesuguseid riietusesemeid, igasuguseid peakatteid jne. Ehtides endid selliste mitte-igapäevaste riietusesemetega, loovad lapsed endile väga lõbusa meeleolu ja rikastavad tunduvalt mängu sisu. Ka on need heaks ja huvitavaks vahendiks lapse iseseisvalt riietumise harjutamisel.

Nukunurga sisustus on väga vajalik lapse loovmängu soodustamiseks kogu eelkooli-eas.

Üldist kasutamist leiavad ka paljud needsamad mänguasjad, mis teiselgi eluaastal.

Samuti on mänguloomad ja nukud igasugusel kujul ja mitmesugusest materjalist lastele ikka otsitud ning ihaldatud mänguasjaks.

Heaks nägemismeele arendajaks vormide ja värvide tundmaõppimisel on mosaiikmängude materjal,

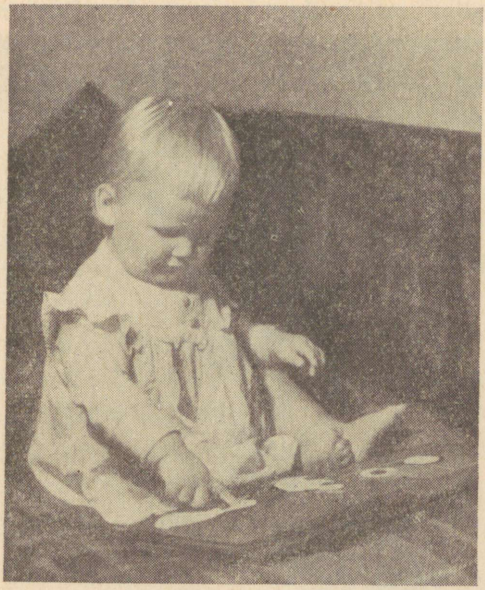

Joonis nr. 18.
Pildiraamatu vaatlemine.

mis koosneb väljalõigatud värvilistest vineerilõikudest (ruut, kolmnurk, püstkülik jne.). Sellest saab kokku seada huvitavaid mustreid ja ehitisi.

Nüüd anname lastele ka lihtsaid kokkupandavaid pilte vormi tundmaõppimiseks ja tähelepanu harjutamiseks. On tähtis, et need kokkupandavad pildid koos-

neksid vaid kahest-kolmest osast ja pilt kujutagu ka midagi lapsekohast.

P i l d i r a a m a t u d on väga tähtsad lapse ilumeele, kõneoskuse ja mälu seisukohalt. Pildid ei pruugi olla nii lihtsad, kui see oli nõutav lapse eelmisel eluaastal. Kujutades lapse igapäevast elu- ja huvipiirkonda, pakuvad pil-

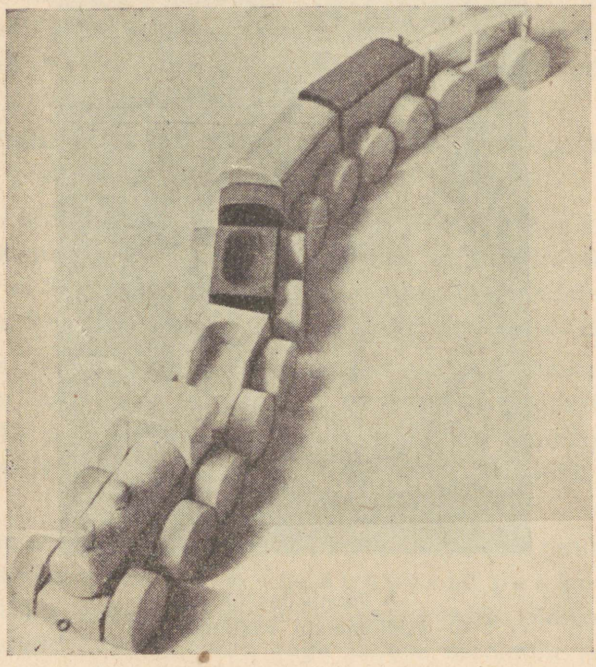

Joonis nr. 19.
Puust raudteerong.

did veel enam huvi, kui piltide näitamisel jutustatakse väikesi lookesi või loetakse lastele piltide juurde kergeid riime, mis lastele tavaliselt ka väga kergesti meelde jäävad.

Ehitusmaterjali komplekt põrandal, teine väiksem laual mängimiseks on vajalik. Ehitused muutuvad juba keerukamateks, seepärast on soovitav kasutada mitmekesist (vormilt ja suuruselt) ehitusmaterjali.

Laps hakkab huvi tundma juba keerukamate edasiliikumisviiside vastu. Teda huvitab nüüd edasiliikumine mänguasjade abil. Heaks vahendiks on selleks kiikhobune, kepphobune, ohjad, kelgud, kärud.

Erilist tähtsust omab selles eas pall. See arendab lapse käe ja keha täpseid liigutusi, tähelepanu, silmamõõtu ja osavust.

Huvituma hakkab laps ka juba trammist, lennukist, laevast, tankist, kahurist, püssist, raudteest ja rongist.

Puust raudteerong on selleeasele lapsele sobivaks mänguasjaks, rahuldades lapse fantaasiat.

Didaktilised mängud, nagu pildi- ja värvilotod, paaris- ja üksikud pildid, pildi- ja värvidominod, ei tohiks puududa üheski lasteasutises.

Kokkuvõttes võib öelda, et laste mäng pole täiesti ühesugune kogu selle ajavahemiku vältel, vaid muutuv koos lapse järk-järgulise arenemisega. Samuti muutuvad ka mänguasjad vastavalt lapse arenemisele.

„On vaja taotella huvitavust, on vaja, et mänguasi kutsuks välja lapse enam või vähem kestva imestuse, kuna imestus on arusaamise algus ja tee tunnetamisele[1]," kirjutas M. Gorki.

Mäng mänguasjadeta ei saa olla täisväärtuslik, seepärast peame kõigiti püüdma varustada meie väikelapsi väärtuslike mänguasjadega, et nende mitmekülgne arenemine oleks kõigiti kindlustatud.

---

[1] М. Горький. Об игрушке. „Извещение" 2 сент. 1933 г.

Mänguruum 2—3-a. lastele.

Laste mänguruumiks valitagu asutises parim tuba. Selles peab valitsema rõõm, valgus ja puhtus.

Laste mänguruum olgu hästi avar ja õhuküllane, kusjuures õhku iga lapse kohta olgu vähemalt 10 m^3 ja põrandapinda 2,5 m^2.

Laste mänguruumis valitsegu eeskujulik puhtus. Selle sisustamises olgu ühendatud otstarbekohasus ja mugavus, mis toale hästi koduse ilme annaks.

Seepärast ei tohi laste ruumis kunagi puududa kergest õhukesest materjalist akna-eesriided, mis päikesevalgust ei takistaks. Lilli vaasidesse ja lastekohaseid pilte seintele asetada ei unustata hästisisustatud mänguruumis.

Piltide juures tuleb tähele panna, et nad asuksid lastele vaatamiseks parajas kõrguses ja et nad kujutaksid lastele tuttavaid ning mõistetavaid esemeid, olles värvilt muidugi eredavärvilised ja rõõmsad.

Mängutoa põrand on kõige sobivam katta linoleumiga. Seinad on kõige otstarbekohasem katta altpoolt puupaneeliga ja ülalt tapeediga.

Kogu mänguruumis olev sisustus olgu vastav lapse kasvule: laud lapsele rinnakõrgune, toolid võimaldagu lapsele mugavat istumist, nii et lapse jalad saaksid toetuda põrandale (kui täiskasvanu katsub pikemat aega istuda toolil rippuvate jalgadega, võib ta veenduda, kui väsitav on see asend, millesse aga lapsi pahatihti jäetakse). Toolid ja laud olgu lihtsad, eriliste nikerdusteta ja teravate nurkadeta, mis lastele haiget võiksid teha.

Mööbel olgu värvitud pestava lakkvärviga.

Mänguasjade riiulid ja kapid olgu lapsele vastavas kõrguses, nii et laps sealt vabalt asju kätte saada ja tagasi panna ulataks.

Mööbel lastetoas olgu tugevast, pestavast ja puhastatavast materjalist. On soovitatav, et mööbel oleks heleda värvusega. Tumedad värvid lastetuppa ei sobi, sest tume

Joonis nr. 20.
Ronimine.

värv teeb ruumi raskepäraseks ja süngeks. Lastetuba sisaldagu vaid rõõmsaid värve.

2—3-aastastel lastel on suur tung liikumiseks, seepärast peab ruum võimaldama seda vajadust rahuldada. Liigutuste arenemine sõltub väga palju ruumist ja selle sisustusest. Isegi toas, kus on vähe ruumi, pakub lastele edasi-tagasi jooksmine ja ronimine suurt mõnu.

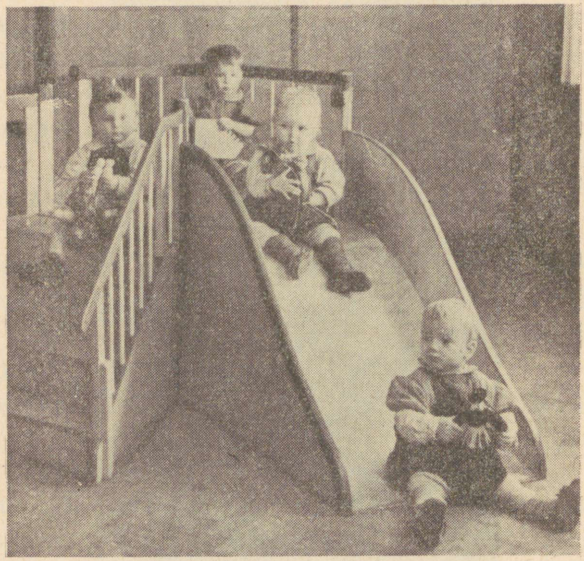

Joonis nr. 21.
Lapsed liumäel.

Laste mänguruumis olgu liikumisvõimalusi liikumismängudeks. On tähtis, et lapsed saaksid üksteist segamata hüpata, palli ja hobust mängida jne.

Liikumist soodustavaiks vahendeiks on liumägi ja ronimisseadeldis, mis ei tohiks puududa meie laste mänguruumist. Samuti tähtis on tasakaalupink.

Mänguruumis olgu tähelepanu pööratud ka teistest veidi isoleeritud mugavatele nurkadele vaikseteks mängudeks, kus lapsed võiksid segamatult ja rahulikult tegelda neid huvitavate mänguasjadega või materjalidega (raamat, nukk, ehitusmaterjal jne.).

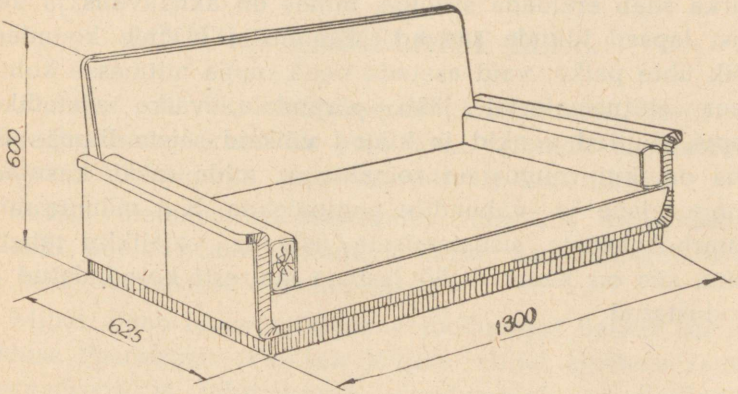

Joonis nr. 22.
Diivan laste kasutamiseks.

Oluline on mänguruumis, et kõik vahendid oleksid asetatud lapsele mugavalt ja käepäraselt. Näiteks raamaturiiuli juures on otstarbekohane laua ja toolide asupaik. Võttes riiulilt raamatu, võib laps kohe istuda ja sellega tegelda. See „raamatunurk" olgu valgemas ja rahulikumas toaosas, kus parem on vaadata pilte ja kus teiste tegevused ei saaks segada.

Seinatahvel asugu ka enam isoleeritud toanurgas. Suurema suurusega ehitusmaterjali juurde jäetagu küllaldaselt vaba ruumi põrandale ehitamiseks. Ehitusmaterjali juures olgu põrandal vaip, millel lapsed mängivad. See muidugi ei tähenda, et lapsed võivad mängida vaid kindlaksmääratud kohtadel. Nad võivad võtta raamatu ja

minna sellega diivanile (mis ei tohi ka puududa laste mänguruumist) või jällegi ehitada mõnes teises toaosas.

Nukunurga sisustamine laste mänguruumis on väga vajalik. Selleks vajalikud mänguasjad on nukumööbel, keedu- ja lauanõud, pliit, vann jne. On hea, kui nukunurka saab eraldada sirmiga, milles on aknaavaus ja uks, kust lapsed liikuda saavad. Mänguasju ei tule koondada kõik ühte paika, vaid asetada need tuppa mitmesse kohta. Suur ehitusmaterjal jääb põrandale, väike asetatakse kappi. Suured veokid ja kiiged võiksid seista liumäe all. Hea on, kui ruumis on seinakappe, mida saaks kasutada mänguasjade ja -vahendite panipaigana. Kui mänguruumi otstarbekohasele sisustamisele osutada vajalikku tähelepanu, siis on kasvatustöö lastega suuresti kergendatud ja soodustatud.

VII peatükk.

LOODUS VÄIKELAPSE ELUS.

„Loodus on üks mõjuvamaid kasvatusvahendeid ja kõige hoolsamgi kasvatus jääb seda vahendit kasutamata kuivaks, ühekülgseks ja ebameeldivalt kunstlikuks."

Seda vaieldamatut seisukohta, mis on väljendatud Ušinski poolt, peame kasutama lapse kasvatamisel, alates tema esimestest elupäevadest.

Millal algab lapse suhtlemine loodusega? Sellele annab vastuse Pestalozzi: „Püüdsin jälgida, millal alustada lapse õpetamisega ja tulin varsti veendumusele, et sündimise tund on lapsele esimeseks õppetunniks. Momendist, mil ta meeled muutuvad vastuvõtlikuks, hakkab teda õpetama loodus."

Loodus pakub selleks palju võimalusi.

Loodus oma mitmekesisusega, värviküllusega ja jõulisusega köidab laste tähelepanu ning äratab neis rõõmu.

Elades looduse vahenditus läheduses, arendavad lapsed oma meeli, kõnet ja mõtlemist.

Looduse ilu, esinevate vormide rikkus, värvus ja helid soodustavad lapse esteetilise meele arenemist.

Tutvumine loodusega mõjutab nõukogude patriotismi tunde arenemist, mis süveneb ja areneb armastustundest perekonna, koduküla, kodulinna, kodumaa looduse vastu.

Viibimine looduses, värskes õhus, soodustab lapse õiget füüsilist arenemist ja tervenemist.

Joonis nr. 23.
Mäng palliga.

Mängud metsas, aasal ja merekaldal, seene-, marja- ja lillekorjamine, loomade ja taimede vaatlemine ning nende eest hoolitsemine annavad lastele palju rõõmupakkuvaid elamusi. Kogu eluaja säilitab inimene kalleid mälestusi jõest, milles ta lapsena suples, mille kaldail ta noppis lilli.

Mets, õitsev aas, lumeräitsakate langemine, tähistaevas ja paljud teised loodusnähtused äratavad lapses rõõmu ning armastust looduse vastu, algul küll teadvusetult. Kasvataja ülesanne on aidata lastel õppida armastama loodust, nägema tema ilu, nautida seda.

Joonis nr. 24.
Laps looduses.

Et lapsed omandaksid konkreetseid kujutlusi asjadest ja nähtustest, on vajalik, et lapsed neid tunnetaksid, s. o. näeksid, katsuksid, kuuleksid, maitseksid. Ühes sellega tuleb soodustada ka laste kõnelemise arengut ja rikastada nende sõnavara. Siin oleks kohane meenutada kuulsa

slaavi pedagoogi J. A. Komensky sõnu: „Sõna ei tule õppida mitte teisiti kui koos asjadega. On vajalik näidata asju, mida nimetatakse sõnadega, ja teisest küljest on vajalik õppida väljendama sõnadega kõike, mida näed, mida puudutad, mida sööd. Et mõte ja kõne alati käiksid paralleelselt ja areneksid järjeliselt koos [1]."

Eredad loodusnähtused stimuleerivad lapse meelte tegevust, suudavad köita lapse tähelepanu, äratada temas huvi, ja tänu sellele võimaldavad teostada suurt kasvatustööd.

Looduse mõju lapsele tuleb hinnata mitte üksnes lapse füüsilise heaolu tähtsuse või mitmekesiste aistingute ja muljete rohkuse tõttu, vaid kõigepealt nende jaatavate emotsioonide tõttu, mis valdavad last vahenditul kokkupuutel loodusega. Kui kaunid ja ilmekad on sellised tundeväljendused!

Üheksakuine tütarlaps istub ema süles rõdul, mis on ümber põimitud metsviinapuuga. Täiskasvanud juttu ajades ei pane last tähelegi. Laps pikkamööda kõigutab ennast ja impulsiivselt rebib viinapuuoksa.

Kuid ema tõuseb ja läheb lapsega lilleaeda, kus on pimestavalt hele päikesevalgus. Ja milline muutus! Automaatselt kõigutav laps muutub kehastatud liikumiseks. Ta hüpleb ema kätel, nagu püüdes sealt pääseda, ja hõiskab kõvasti, rõõmsalt. Kui ema rõdule tagasi läheb ja endisele kohale istub, rahuneb tütarlaps, kuid sirutab ikka mõlemad käed ukse poole, kust on näha päikesesäras lilli. Minnes lapsega uuesti aeda, kordub seesama reaktsioon: kogu keha ägedad ja vetruvad liigutused ning vaimustatud hõiskamine. See katse kordus kolm korda ühe ja sama efektiga.

---

[1] Я. А. Коменский. „Избранные педагогические сочинения." Учпедгиз, 1939, стр. 201.

Ja see korduv, piiritu rõõmupuhang, mis oli tingitud värviküllasest, päikesepaistelisest suvepäevast, on lapsele suure elamusiloova tähtsusega.

Murul hullavad koerakutsikad, hauguvad, hüppavad üksteise peale, purevad üksteist. Neist möödub rühm 2—3 a. vanuseid lapsi kasvatajaga.

Märgates kutsikaid, kiljatavad lapsed ja peatuvad. Raske on sõnadega edasi anda laste ilmekust nende muutunud nägudel. Neis peegeldub imestus, uudishimu ja piiritu rõõm. Mudilased vehivad kätega, hüppavad ja kriiskavad kõvasti. Samal ajal nad kardavad kutsikaid. Katse lähendada neid kutsikaile ei õnnestu, lapsed avaldavad vastupanu ja tõmbuvad tagasi. Kuid ära minna, loobuda huvipakkuvast vaatepildist nad ei soovi, õigemini ei saa. Kasvataja veenmised, et aeg on koju minna, nende teadvuseni ei küüni. Kasvataja võtab lapsed käekõrvale ja tõmbab neid kodu poole. Mudilased panevad vastu ja puhkevad nutma.

Mis põhjustas lastes sellise rõõmsa erutuse?

Mitte midagi muud, kui ootamatult nende silme ette kerkiv pilt elust, kus ohjeldamatute liigutustega esinesid väikesed ja rõõmsad olevused, kes valmistasid lastele suuri elamusi.

Lapsel on omadus väljendada iga oma tundmust liigutuste ja häälega.

Miski ei stimuleeri last liikumisele enam kui loodus. Mängivad kutsikad, kassipojad, lendav lind, tuule käes liikuv oks köidavad lapse tähelepanu, ergutavad liikumisele, väljendamisele.

Laste suvepäeva-rõõme kirjeldab kirjanik Mart Raud. Katkend luuletusest „Laste juures". (Ilmus ajalehes „Säde" nr. 30, 1948.)

1. Mu omad praegu õue jooksid
siin kastest rõskel muruteel,
kui oma tulekuga tooksid
nad päikest aeda rohkem veel.
2. Mis imed kõik ju peos ja rüpes
neil kilgates ja trallides,
mis rõõm neil naerus, kergus hüppes
ja kärmus kukerpallides.
3. Nüüd Anu istub. Vastu rindu
kätt hoiab, millel sirgu näpp —
nii silmitseb ta kirilindu,
kes veereb seal kui veretäpp.
4. Ta hüüab vaatama ka Annust,
kuid see ei läbe vastata —
nii hoolsalt oma kastekannust
ju puid ja põõsaid kastab ta.
5. Kui lepatriinu lendu lasti
ja tühjaks sai ka kastenõu,
koos istuvad nad liivakasti,
kus miski pole üle jõu!

Suvisel päikesepaistelisel päeval on lapsed mänguväljakul: väiksemad mängutaras, suuremad liivakasti juures. Mari (11 kuud vana) on mängutaras. Pingutatult sirutab ta käe välja tema kohale riputatud võilillede järele. Kogu lapse poosis on näha ilmselt võimast tungi kätte saada tema tähelepanu köitvat lille. Eredate kollaste lillede ilu, mis hõljub sinitaeva foonil, veetleb last.

Seal jälle kaks mudilast, põlvitades liival, vaatavad suure pinge ja huviga midagi. Möödub minutit kaks. Kõik vaatavad. Lastele lähenemisel on näha, et nad jälgivad sipelgat. Ja sellel imetillukesel olevusel õnnestus köita mitme lapse täielikku tähelepanu.

Seitsmekuine Anne lamab voodis. Ta just ärkas. Tema kohal on sinine taevas ja vaevalt märgatavalt õõtsuv sirelioks. Anne vaatab seda. Anne lähedal olevalt kaselt kostab varese kraaksumine. Anne pöörab pea sinnapoole, kust kostis tema tähelepanu köitev hääl. Lapse nägu väljendab imestust ja küsimust: Mis see on? Kust?

Igale aastaajale on omased omad spetsiifilised iseärasused ja nähtused. Tuleb hoolitseda selle eest, et kõik iseloomustavad iseärasused ja nähtused, mis on omased vastavale aastaajale, oleksid küllalt näitlikult ja konkreetselt lähendatud lapse teadvusele, vastavalt tema vanuselisele arenemisele.

Väikelaps (kuni 3 a.) on võimeline taipama vaid kaht aastaaega, mis on teineteisega seotud vastand-assotsiatsioonidega, ereda kontrastiga — talve ja suve. Kujutelm kevadest ja sügisest 3-aastase lapseni ei küüni.

Ükski teine aastaaeg ei võimalda nii eredaid muljeid, ei erguta lapsi liikumisele, aktiivsusele sel määral, kui teeb seda s u v i. Tegurid, nagu värskes õhus viibimine, tervendava päikese ja vee ratsionaalne kasutamine, võivad esineda suuremal määral vaid suvel, mil toimub lapse organismi jõudude karastamine ja vastupanujõu tugevdamine väliste mõjude-haiguste vastu. Seepärast tuleb saavutada seda, et lapsi saaks viia terveks suveks maale, loodusesse.

Iga lasteasutise juures nii linnas kui ka maal peab olema sisustatud mänguväljak, kus korraldatakse laste kogu päevane tegevus, olenevalt muidugi klimaatilistest tingimustest ja ilmast. Kui palju muljeid ja elamusi pakub loodus suvel lastele!

Päikesepaiste, taevavärv, pilved, purpurne päikeseloojang, sillerdav vesi, lilled, puuvili, juurvili, värvuste, kuju, suuruse mitmekesisus, loomad, linnud, putukad looduses,

põldude ja metsade avarus, — võimatu on kõike loetella — seisavad lapse silme ees ja nõuavad, et kasvatajad orienteeriksid lapsi kõiges selles mitmekesisuses ja juhiksid nende tähelepanu sellele.

Joonis nr. 25.
Lapse karastumine välisõhus.

Ümbrusega, kuhu lapsi suveks viiakse, tuleb enne tutvuda, tuleb selgeks teha, mida lastele näidata ja millele nende tähelepanu juhtida. Lähem aas õitsvate lilledega, kuiv mets, madal jõeke, viljapõld — on kõik, kuhu võib kõndivaid lapsi viia. Kasvatajal tuleb varem kindlaks teha ka ümbruse hädaohutus väikelapsele (ussid, augud jne.).

Vanemate lastega tuleb korraldada jalutuskäike. Kasvatajal tuleb enne kindlaks määrata, kuhu ta lapsed viib ja missuguste asjade, nähtuste ja sõnadega neid sel korral tutvustab. Oletame, et organiseeritakse jalutuskäik metsa. Metsas lasete lastel vabalt joosta, mängida, korjata, mis neile meeldib, kuid samal ajal püüate lahendada ülesseatud ülesannet — juhtida laste tähelepanu kuuskedele ja kaskedele, nende erinevusele, ühel lehed ja teisel okkad, kase valgele ja kuuse pruunile tüvele.

Organiseerige mäng: laske lastel otsida kuuski ja siis kaski. Lapsed jooksevad rõõmuhõiskeil, otsivad, plaksutavad kätega puutüvele ja hüüavad: „Siin on kuusk." — „Siin on kask." Lõpuks lõikate kase- ja kuuseoksi ja lapsed viivad need koju.

Või jällegi lähete lastega õitsvale aasale. On tarvis korjata lilli, närtsinud lilled kodus asendada värsketega. Aasal on palju mitmesuguseid lilli, kuid te juhite laste peamise tähelepanu kellukestele ja karikakardele. Istudes puhkama, korjate lastega koos kõigist nopitud lilledest välja kellukesed ja karikakrad, vaatlete neid, võrdlete, vestlete. Kodus asetate lilled vaasi.

Selliseid lühikesi tegelusi korraldate lastega ka aias. Et laps omandaks selge ja täieliku kujutluse, on vajalik esemete mitmekordne vaatlus ja võrdlus, asjade korduv nimetamine, et laps seda ka kuulmismeelega korduvalt vastu võtaks.

Jalutades lastega, kohtate tee ääres kitse tallekestega. Peatuge, imetelge, vaadelge neid ja tehke võrdlusi: kitse sarved, kitse-ema suured kabjad, tallekeste väikesed kabjad. Vaadake, kuidas nad närivad rohtu, kuulake, kuidas nad määgivad, ei karju, vaid määgivad.

Jalutuskäigu eesmärgiks võib olla mõne iseloomustava loodusnähtuse vaatlus, näiteks lehtede langemine. Lapsed

jooksevad aias, vaatavad langevaid lehti, sahistavad neis, korjavad neist kimpe, kodus aitavad kasvatajat pärjapunumise juures. Juba esimesel eluaastal on hea juhtida lapse tähelepanu päikeseloojangule, eredale lillekimbule jne.

Tutvustame lapsi loomadega: elus kass joob piima laste juuresolekul või mängib paberiga, kukk ja kana nokivad teri.

Teisel ja kolmandal eluaastal võib tutvustada lapsi koduloomade ja -lindudega, nagu lehm, hobune, kits, kana, hani, part.

Viibimine suvel looduses ergutab lapsi liikumisele, kõnelemisele ja mängule enam kui ükski teine aastaaeg. Ka töökasvatust saab hästi läbi viia suvel. Sotsialismi puhul omandab töö oma tõelise tähenduse, ta ei ole mitte üksnes olemasolu võimaldajaks, vaid ka suure naudingu, loova inspiratsiooni lätteks. „Sotsialism ja töö on teineteisest lahutamatud." (Stalin.) Sellist sotsialistlikku suhtumist töösse peame sisendama ka väikelapsesse.

Seepärast tuleb lapsi tutvustada mitte üksnes suviste loodusnähtustega, vaid ka suvise tööga. Lastele tuleb näidata lihtsamaid põllu- ja aiatöid.

Lapsed osutavad töö vastu erilist suurt huvi. Neid veetleb tööprotsessi jõulisus ja selle tagajärjed.

Suhtlemine töötavate inimestega on lastele väga kasulik. See lõbustab lapsi, laiendab nende sotsiaalseid sidemeid, rikastab nende kujutluste tagavara sellest, mis on inimeste peamiseks elu sisuks ja sihiks — tööst.

Lapsed nägid jõel kalurit, kes istus õngega paju all. Samal päeval kodus lapsed võtsid kes kepi, kes vitsa, istusid trepiastmele ja jäljendasid õngitsemist. Järgmisel päeval samad pulgad muutusid jälle vikatiteks. Lapsed niidavad nendega, jäljendades onu, kes niitis neil aias rohtu. Peeter palub endale teha piitsa, ta ulatab teile kepi ja

nööri. Eile lapsed nägid, kuidas karjane hoidis karja. Nüüd Peeter muutuski karjaseks, aga „lehmad" seisavad siinsamas ja ammuvad.

Kui palju selliseid imitatsioonimänge võib näha suve kestel. Tuleb soodustada neid ja hoolitseda, et selliste mängude jaoks, mis on töö imitatsiooniks, oleksid vajalikud vahendid: labidad, luuad, rehad jne.

Suvi on parim aeg lapse tegelemiseks liivaga, veega ja saviga. Andke selleks võimalusi ja andke neile mängudele suvel esikoht (vaata „Mäng liiva ja veega", IX peatükk). Suvel edeneb lapse kõnelemine eriti jõudsalt, sest suvi rikastab lapse muljeid. Lapsel on tarvidus avaldada neid sõnas.

Kõige paremaks vahendiks lapse mõtete ja kõne korrastamisel on vestlused. Rääkige lapsega kõigest, mida nad näevad, mis köidab nende tähelepanu ja huvitab neid. Jutustage lastele. Koguge enda ümber rühm lapsi, kes teid kuulata tahavad, ja jutustage neile midagi huvitavat. Neid huvitab kõik, mis on ühenduses nende läbielatud muljetega, mis neid erutas ja rõõmustas. Vaadelge koos lastega poegadega kana. Jutustage neile teisest kanast, kuidas ta kaotas ühe kanapoja ja hiljem leidis selle.

Nägite kitse. Jutustage ühest juhust kitsega. Lapsed armastavad lihtsaid luuletusi, kergeid riime neile hästituntud asjadest ja nähtustest. Kohates jalutuskäigul hobust, on väga sobivaks momendiks kanda ette mõni värss hobusest. See annab lapsele sügava elamuse ja jääb seetõttu talle hästi meelde.

Inimesed armastavad vaheldust. See on üks põhjustest, miks inimesed nii väga armastavad pidusid. Seesama lugu on lastega. Peod, mis korraldatakse suvises rõõmsas ümbruses, mõjuvad eriti hästi väikelapsele. Korraldage pidusid suvel. Ärge koormake endid suurte plaanidega, ärge val-

mistage ette keerukat peokava. Lapsed neid ei vaja. Muutke vaid veidi päevakorda, korraldage mänge, tantse, laulu, kostitamist maiustustega lastele uues ümbruskonnas, — aias, aasal, metsas või pidulikult ehitud mänguväljakul — ja pidu ongi valmis. Lapsed naudivad sellist pidu suurimal määral, nad elavnevad, vestlevad, tantsivad ja laulavad pidulikult.

Suur osa eespool öeldust käib laste kohta, kes elavad väljaspool linna, looduses. Kuid kahjuks on veel palju lasteasutisi, kes jäävad suveks linna. Põhilised nõuded käivad ka nende kohta, olgugi et nende läbiviimine on hoopis teistsugune.

Korraldada lastega jalutuskäike linnast välja on raske, kuid üksikutel juhtudel on see võimalik. Selliseid juhte tuleb otsida, leida selleks võimalusi.

Esimeses järjekorras tuleb kasutada linnas olevaid haljasalasid ja parke. Tuleb paremini hoolitseda korrastatud mänguväljaku eest, et seal oleks küllaldaselt rohelist ja lilli. Tuleb jälgida, et ka toad ja verandad oleksid kaunistatud lillede ning rohelisega. Varakevadel asetada lõigatud oksi vaasi, seemendada orast mullakastikestesse ja istutada sibulat pottidesse. Lapsed jälgivad, kuidas tärkab roheline oras, kerkib sibulavars ja oksale ilmuvad lehed. Iseloomustavaid loodusnähtusi suvel (välk, müristamine, vikerkaar, päikese loojang jne.) võib jälgida ka linnas. Liblikaid ja teisi putukaid ning linde näeme ka linna aedades ja parkides.

Kõigile neile ja teistele iseloomustavamatele loodusnähtustele juhtige suvel ka linnas laste tähelepanu, laiendage nende silmaringi, rikastage nende kõneoskust suvise materjaliga.

Kasvatada väikelast tähendab pedagoogiliselt õieti organiseerida tema elu, s. t. luua lapsele selline ümbrus, millest

ta võib ammutada kõike, mis on tarvilik tema seadusepärasele arenemisele. Parimaks õpetajaks selles mõttes on loodus. Kasvataja ülesandeks on viia laps sellesse looduse maailma, leida talle selles mõõtmatuses väike nurgake, mis vastab antud eas lapse jõududele, arenemisele ja huvidele.

Joonis nr. 26.
Loodus köidab lapse tähelepanu.

Selles sihis toimugu metoodiline kasvatuslik töö. Üldised metoodilised nõuded on järgmised:

1. Rikastage laste elamuid looduse objektidega. Jaotage neid ühtlaselt igale poole, et lastel oleks neid mugav vaadata ja jälgida. Loodusnurki väikesed lapsed ei vaja. Lilled pottides ja lõikelilled vaasides olgu igas toas. Valige eredama värvusega lilli. Ärge tehke lillekimpe-puntraid, vaid asetage lilled vaasidesse ühe-, kahe- ja kolmekaupa,

mitte rohkem. Laske laps tajub neid tervikuna, oma vormi täielikus ilus, värvuses, suuruses ja lõhnas. Viige laps nende juurde, vaadelge, haistke neid. Sellesama otstarbega kasutage puude oksi ja lehti nende värvuse ja vormide mitmekesisuses.

Hoolitsege lillede eest: kastke neid, vahetage vaasides vett, kõrvaldage kohe närbunud lilled. Juhtige sellele tööle ka laste tähelepanu, kasutage sealjuures jõukohaselt ka vanemate laste abi.

2. Asutage väike akvaarium mõne kalaga. Asetage see sellisele kõrgusele, et lapsed võiksid selle ümber liikuda ja jälgida kalade liikumist.

3. Mänguväljakul ja aias tehke lillepeenraid. Kasvatage seal mitmekesiseid, eredavärvilisi lilli. Nende hulgas olgu ka lõhnavaid lilli. Jälgige, et need peenrad ei muutuks lõhnatuiks, laste poolt mittemärgatavaiks dekoratsioonideks. Juhtige laste tähelepanu neile, imetelge, võrrelge, kaitske ja hoolitsege nende eest.

4. Vahenditus läheduses, kuid mitte ruumis endas, pidage loomi: koera, kassi, küülikuid. Sisendage lastes sõprustunnet loomade vastu. Laske lapsi neid vaadelda ja sööta.

5. Otsige võimalusi tutvustada lastele loomi: hobust, lehma, kitse, siga; kodulinde: kana, kukke, kanapoegi, hanesid, parte.

6. Vastavalt lapse arenemisjärgule, võimalustele ja ümbruse tingimustele laiendage ringi, millest laps ammutaks loodusest tingitud muljeid ja aistinguid.

Rikastage laste kujutluste tagavara.

Tutvustage lapsi metsaga, aasaga, jõega jne.

„Vaene laps, kes on üles kasvanud ja pole saanud noppida põllulilli ega mätsida vabalt rohelist rohtu. Mitte

kunagi ta ei arene sellisele täiuslikkusele ja värskusele, milleks on võimeline inimese hing. Tema arenemises jääb ikka kajastuma kinniste asutiste umbne atmosfäär[1]." (Ušinski.)

7. Ettevaatlikult juhtige lapsi iseloomustavamate loodusnähtuste vaatlustele, kõigepealt aastaaegadele.

Juhtige lapse tähelepanu päikesele, kuule, tähtedele, päikese loojangule, vikerkaarele.

8. Laialdaselt kasutage looduslikku materjali (lilled, oksad, puuvili, juurvili, lehed, käbid, tõrud, kastanid, kivid jne.).

9. Looduses vastuvõetud muljete kaudu arendage ja rikastage lapse keelt.

10. Soodustage kõigiti lapse vaba suhtlemist loodusega, säilitage lapses rõõmutunne, mis on tingitud sellest suhtlemisest.

11. Kasvatajal tuleb jälgida, et lastele k o r r a g a liiga palju elamusi ja muljeid ei antaks, sest laste tähelepanu liigne ülekoormamine võib last väsitada, halvasti mõjuda tema närvikavale ja tervisele üldse.

12. Kasvatajal tuleb anda lastele seletusi loodusnähtuste kohta väga lihtsalt ja lastepäraselt, kuid vastavalt dialektilise materialismi õpetusele.

Loodusnähtuste teaduslik seletamine ei vaja mingisuguseid väliseid, vaimseid, jumalikke ja sellesarnaseid põhjuseid. Selle kohta ütleb Engels: „Materialistlik maailmavaade tähendab lihtsalt looduse käsitamist nii nagu ta on, ilma igasuguste kõrvaliste lisanditeta[2]."

---

[1] Ушинский. „Педагогическая поездка по Швейцарии".

[2] Fr. Engels „Anti-Dühring".

Väikelaste mänguväljak.

Et lapsed saaksid tõeliselt suurt kasu värskes õhus viibimisest, on tähtis mitte üksnes seal veedetud aja pikkus, vaid lapsed peavad endid väljas hästi tundma, peavad olema aktiivsed, huviga tegelema millegagi ja omandama mitmesuguseid muljeid ning elamusi.

Nende ülesannete teostamiseks on vajalik kõigepealt asutise oma väljak.

Milliseid nõudeid tuleb esitada väikelaste mänguväljakule?

1. Igal rühmal olgu kasutada omaette maa-ala.

2. Kuna rühmade ühendamine sageli on ebasoovitav nakkusohu tõttu, siis tuleb need rühmade maa-alad üksteisest lahutada. Suvel on kõige sobivamaks eraldamisvahendiks madal põõsashekk, talvel aga lumevallid.

3. Linnaoludes on vajalik, et laste väljakut piiraks plank. See on takistuseks laste väljajooksmisel tänavale, mis võib esile kutsuda õnnetusjuhtumeid. Plangu puudumisel olgu kasvataja kogu tähelepanu pööratud jälgimisele, kas kõik lapsed on kohal. Nii pole kasvataja suuteline korraldama mänge ega muud tegevust lastega.

4. Väljak olgu õige avar, et sinna saaks paigutada vajaliku sisustuse koos põrand-platvormiga ja et lapsed saaksid vabalt, üksteist segamata joosta ja mängida.

Suvel, kui kasutatakse õues magamist, toitmist ja potitamist, tulevad selleks kasutatavad varjulised kohad eraldada mängualadest.

5. Väljakul ei tohi olla hädaohtlikke kohti (kaevud, augud jne.) või need peavad olema hästi kaitstud.

6. Väljak on vaja asutada nii, et seda saab kasutada aasta läbi.

Talvel tuleb osa väljakust hoida puhas lumest ja sisse rookida laiad teed. Suvel üks osa väljakust olgu kaetud

liivaga, teine osa aga külvatud muruga, kus kasvaks palju lilli ja mis oleks täielikult lastele kasutamiseks.

Väljaku sisustus muutub vastavalt aastaajale. Liivakaste talvel ei kasutata. Väljakul tuleb kõigepealt ära kasutada looduslikud tingimused ja materjal. Väljakul olgu vastavad vahendid, nagu kiiged, liumägi, ronimisseadeldis, tasakaalupink jne. Väljakul ei tohi puududa ka laste lauad ja toolid, kus lapsed saaksid istuda ja mängida. Ka mänguasjade panipaigad on mänguväljakul vajalikud.

7. Iga väljak vajab järjekindlat korrashoidu. Suvel ta vajab niisutamist, talvel lumest puhastamist, kevadel ja suvel teede korrashoidu, puhastamist porist, tasandamist jne.

Vajalik on ka hoolitsus selle eest, et vesi kiiresti ära voolaks ja lumi varakult ära veetaks.

Talvel on vajalik väljaku puhastamine lumest, tuleb rajada teed ja labürindid käimiseks ning kelkudega sõitmiseks. Lumest on võimalik valmistada maju, väikesi künkaid laste ja nukkude kelgutamiseks, sissetallatud teedega mägesid ronimiseks jne. Lumme võib istutada kuuski ja põõsaid. Väljakul olgu mitmetes paikades pingikesed ja madalad puust diivanid, kus lapsed saaksid vajaduse korral istuda ja puhata.

Mänguks on vajalikud mitmesuguses suuruses kelgud, puust labidad, luuad, vineerlauad mäest allalaskumiseks jne.

Suvel võib huvitavalt ja mitmekesiselt kasutada olemasolevaid looduslikke tingimusi. Puude ja põõsastega varjatud paika võib moodustada nurgakese vaiksemate mängude ja tegeluste jaoks. Sinna võib tuua laua, toolid ja diivani. Suurt lõbu ja palju mitmekesiseid mänguvõimalusi mänguväljakul pakub väike majake, kuhu mahub mängima 3—5 last. Majakesel olgu aknad ja uksed, mis ka tõeliselt lahti ja kinni käivad. Majake olgu sisustatud nii, et lapsed saaksid seal mugavalt mängida, istuda ja liikuda.

Suvel kasutatakse mänguväljakut kogu päeva ja seepärast tuleb see ka vastavalt sisustada.

Mänguväljakul olgu eraldatud üksikud nurgakesed mitmesugustele mängualadele ja tegelustele. Mänguasjadel olgu panipaigad, laudadel mängitavatel ja liikumismängudel eraldi. Suvel on mänguväljakul teretulnud suured veokid, millesse laps ise sisse mahuks; otstarbekohane on kasutada mitmesuguses pikkuses ja laiuses laudu (50—70 sm lai

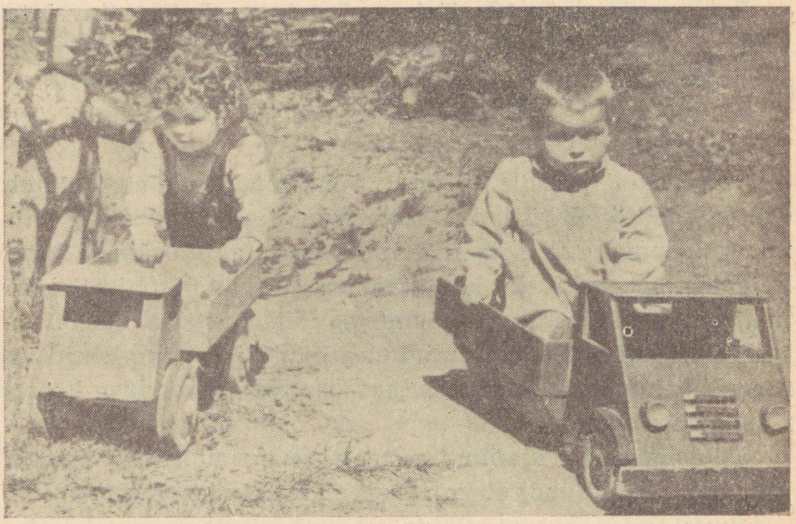

Joonis nr. 27.
Lapsed veokitega.

ja 1,5—2 m pikk) mitmesuguses kõrguses pukkidel (mitte kõrgem kui 25 sm) laste tasakaalu- ja liikumisharjutuse vahendina. Laste mänguväljakul ei tohi puududa vahendid pallimängudeks (märgiviskamislaud, võrgud, korvid, palliveeretamiseks väikesed liulaskelauad jne.).

Mänguasjade valikul peab tähele panema, et tubastest mänguasjadest ei kõlba siia tuua pehmeid riidest nukke ega karvaseid mänguloomi, vaid need tuleb asendada pestavate vahariidest, puust ja tselluloidist esemetega.

Iga mänguväljaku nurk olgu otstarbekohaselt ja teadlikult kasutatud, nii et lapsed saaksid vabalt joosta, hullata ja ka rahulikult üksteist segamata tegelda. Mänguasjad ja -vahendid ei tohi olla kõik üheskoos, mis tekitaks laste kuhjumise ühte kohta. Mugavad mitmekesised kohad mänguks olgu mänguväljaku mitmetes osades.

Laste mänguväljakul olgu liiva ja veega mängimise võimalused. Sellest lähemalt peatükis „Lapse tegelused mitmesuguste materjalidega". Lapsed on väga tundlikud kõrvetava päikese suhtes ja selle eest tuleb lapsi suvel hoida. Seepärast olgu mänguväljakul palju varju. Kui looduslikud tingimused ei anna küllalt varju, tuleb abiks võtta suured päikesevarjud, mis last hästi kaitsevad kõrvetava päikese eest.

VIII peatükk.

MÄNGUD JA LAULUD.

Väikelaste mängude ja laulude kaudu on võimalik teostada mitmekülgset kasvatust.

Nõukogude inimese moraaliks on teenindada kodumaad ja ühiskonda. Seepärast taotleb nõukogude pedagoogika kasvatada sotsiaalseid inimesi, kelles ühistunne tekib juba varases eas.

Pedagoogiliselt õieti korraldatud mängudel on suur kasvatuslik tähtsus.

Mängude olulisemaks ülesandeks on ühistunde arendamine, armastuse süvendamine töö vastu ja kollektiivse käitumise oskuse omandamine. Mängud ja laulud arendavad lastes julgust, osavust, aktiivsust ja algatusvõimet. Ka omavad mängud suure distsiplineeriva tähtsuse.

Makarenko ütleb: „Missugune on laps mängides, niisugune on ta täiskasvanuna töös[1].“ Tähelepanekud näitavadki, et lapsed, kes on lapsepõlves palju ja hästi mänginud, töötavad täiskasvanuna hästi ja innuga. Mängude ja laulude kaudu kasvatatakse lapsi tööle, mis on meie nõukogude inimese elu sisuks ja sihiks. Igas sisukas mängus on töösugemeid, samuti ei tohiks puududa heas mängus pingutusmoment.

Mängu kaudu on võimalik harjutada last kehalisele ja vaimsele pingutusele, mis on vajalik tööks.

---

[1] А. С. Макаренко. Лекции о воспитании детей.

Et mäng on tähtis tegur lapse üldises arenemises, tuleb hoolitseda, et lastel oleks küllaldaselt mänguvõimalusi. See ülesanne lasub täielikult kasvatajal. Kasvataja köidab laste huvi mängu sisule ja oma isiklikule eeskujule. Kasvataja juhib väikelaste mänge, annab lastele omasele egotsentrilisusele vastava õige suuna. Lapsed oma loovmängus (vabamängus) kujutavad elunähtusi, mida nad on tähele pannud ja jälginud. Nad lähevad elust mängu juurde ja ümberpöördult — mängult elule lähemale. Ka tööst ei vii mäng lapsi eemale, kuna nad on teineteisega tugevas seoses. Lapsele on mäng töö ja töö on mäng. Laste loovmäng soodustab kõigiti laste armastuse kasvatamist töö vastu. Laps imiteerib mängus nähtud töö protsesse (vaata lk. 122). Lapse huvi äratamist töö vastu kasutagu kasvataja mängu sisu valikul. Kavakindlalt tutvustades lastele neid ümbritseva elu nähtusi ja esitades neile mitmesuguseid tööprotsesse, süvendab kasvataja mängu kaudu laste teadmisi, kogemusi ja õigeid harjumusi. Kasvatajal lasub vastutus mängu õige ja ideoloogilise suuna suhtes. Mängude kaudu saab arendada sõprustunnet laste vahel. Algul väikelapsed ei ole suutelised koos mängima. Koosmängu vajadust kutsub välja mängu sisu.

Mänge, nii kui kõiki teisigi tegelusi lastega, peab kasutama lapse kõnelemisarengu soodustamiseks. Mängides lastega, kõneleb kasvataja nendega, kutsudes välja laste kõnelemise.

Mängudel on suur tähtsus lapse tunnetele. Mäng peab lapses esile kutsuma rõõmu, erksust, julgust ja aktiivsust. Seepärast ei tule lapsi sundida mängima. Organiseeritud mängudest võtavad osa vaid soovijad. Arglikke, häbelikke lapsi tuleb ettevaatlikult ja osavalt kaasa tõmmata mängule.

Nagu juba öeldud, on väikelapse mängudes kasvatajal

suur, aktiivne osa. Ta mitte üksnes organiseerib mänge, vaid võtab ka neist aktiivselt osa. Ta tõmbab lapsi kaasa oma tegevusega, näitab, mis lastel tuleb teha, ja on lastele eeskujuks.

Paljud mängud nõuavad mitmesuguseid vahendeid, nagu peakatteid, ohje, laudu, kivikesi, ehitusmaterjali, tööriistu jne. Kõik mänguks vajalikud esemed olgu hoolikalt kogutud ja alal hoitud kindlas ning käepärases kohas.

Lapsed kuni 3 aastani ei taipa palju individuaalsete osade ja sellega seoses olevate ülesannete täitmisest mängus. Seepärast esineb väikelaste mängudes osatäitjatena peamiselt terve laste kollektiiv. Lapsed ei oska veel püüda ega kinni võtta üksteist. Näiteks „Hanekesed koju" hundi kaastegevusel ei ole mängitav alla kolmeaastaste lastega. Hundita aga on sel mängul määratu menu.

Peab veel märkima, et organiseeritud mängust osavõtvate mudilaste arv ei tohi olla suur. See oleneb kahest tingimusest: laste vanusest ja toimuva kasvatustöö mõjust.

Mängu sisu olgu kohane lapse vanuselisele arengujärgule ja vastav tema jõududele, huvidele ning oskustele.

Mängude arv väikelastele ei tarvitse olla kuigi suur. Vanu mänge tuleb aeg-ajalt korrata. Lapsed armastavad korrata mänge, mis neile eriti meeldivad. Et soodustada lapse arenemist, on tarvilik kavakindlalt kasutada uute ja keerukamate mängude tutvustamist. Tuleb tähele panna, et väikelaste mängudes kasutataks neid mõisteid, mis on lastele juba hästi tuttavad. Enne mängimist on hea korraldada lastega lühike vestlus antud teemal. Liikumismängude korraldamisel on vajalik silmas pidada järgmisi tervishoiunõudeid:

1. On soovitav, et mängitaks väljas, värskes õhus. Kui see pole võimalik, siis hästituulutatud ruumis, mille suu-

rus peab vastama laste arvule. Põrand olgu niiske lapiga äsja pühitud.

2. Lapsed olgu riietatud kergetesse, liikumist mitte takistavaisse riietesse. Sama nõue kehtib ka jalatsite kohta.

3. Igale mängivale lapsele olgu võimaldatud istumine tema sellekohasel tarvidusel.

Alljärgnevalt mõned näited väikelaste mängudest.

Mängud $1^1/_2$- kuni 2-a. lastele.

1. Palli või kera toomine.

Kasvataja istub toa ühe seina ääres, veeretab palli vastasseina: „Veeretan palli. Too mulle pall!" Laps jookseb veerevale pallile järele ja toob selle kasvatajale.

Sellel mängul on suur menu mudilaste seas. Nad avaldavad imestamisväärset püsivust ja on valmis lõpmatuseni palli tooma.

Soovitav on palli veeretada nii, et laps, jälgides palli, põrkab vastu takistusi: veeretada laua alla, kasti taha jne. Laps püüab ületada takistust ja arendab sellega püsivust ning tahet. Sellist mängu võib mängida 2—3 lapsega, kuid sealjuures antakse igale eri ülesanne. Näiteks ühel on pall, teisel kera, kolmandal rõngas.

2. Kerade korjamine.

Rühm lapsi koguneb kasvataja ümber, kellel on korvis värvilised kerad. Ta näitab lastele kerasid ja seletab, et ta puistab kerad mööda põrandat laiali ning lapsed korjavad neid. Kasvataja teeb seda, kerad veerevad igasse suunda. Kasvataja ütleb: „Otsige, otsige kerasid!" Lapsed otsivad kerasid, toovad ja panevad korvi. Kui kõik kerad on korjatud, kordub mäng.

Mängud 2—3-a. lastele.

1. „Edasi-tagasi."

Lapsed seisavad seina ääres ja võtavad üksteise kätest kinni.

Mängu algul kasvataja asub lasterea keskele. Kasvataja käsklusele: „Lapsed, lähme edasi!" sammub terve rida vastasseina, kusjuures kasvataja kordab kõvasti ja mõjuvalt: „Edasi! edasi! edasi!"

Jõudes vastasseina, peatub rida hetkeks. Siis kasvataja teatab: „Lapsed, tagasi!" Algab tagaspidi liikumine kasvataja pideval meeldetuletusel: „Tagasi! tagasi! tagasi!", kuid juba vähem valju ja energilise häälega.

Esineb vahelduv käimine edaspidi ja tagaspidi. Kui lapsed taipavad mängu olemust, ei võta kasvataja sellest enam osa lastereas. Ta asub vastasoleva seina juurde näoga laste poole ja juhib neid käsklustega. Käsklusega „Edasi!" meelitab ta lapsi enda juurde, aga käsklusega „Tagasi!" juhib ta neid tagaspidi käimisele.

2. Jookske minu juurde!

Lapsed istuvad toolidel seina ääres reas. Kasvataja istub vastasseinas. Ta pöördub laste poole, öeldes: „Jookske minu juurde!" Sealjuures ta kutsub neid, tõmmates kätega lapsi enda poole.

Lapsed jooksevad. Kasvataja võtab nad vastu laialisirutatud kätega, korrates: „Jooksite siia, jooksite siia! Nüüd jookske tagasi!" Lapsed pöörduvad seljaga kasvataja poole, kes kordab: „Jookske ära, jookske ära, jookske ära!" Lapsed jooksevad toolide juurde ja istuvad. „Jooksite ära!" ütleb kasvataja. „Istuge ja puhake! Olete puhanud? Nüüd jookske jälle minu juurde. Jookske, jookske!"

Seda mängu lapsed mängivad tavaliselt väga elavalt ja suure vaimustusega.

3. Kanakesed.

Lapsed kujutavad endist kanu. Nad kogunevad ühte nurka. Kasvataja, kes asub vastaspoolel, kutsub: „Tip, tip, tip, tibukesed, siia, teri teile annan." Lapsed jooksevad kasvataja poole. Kasvataja viskab teri (kivikesi või muid nupukesi), kui lapsed on poolel teel tema juurde. Lapsed hakkavad neid suure õhinaga korjama, kuni terad on kõik korjatud (seda tuleb jälgida). Lapsed jooksevad tagasi neile määratud kohale ja mäng jätkub.

Enne seda mängu tuleb lapsi tutvustada elavate kanadega, näidata pilte kanast poegadega, vestelda, mida ja kuidas kanad söövad.

4. Linnud.

Lapsed on linnud. Igaüks teatab, missugune lind ta tahab olla. Iga lind ehitab endale pesa. Selleks võib olla põrandale kriidiga joonistatud sõõr, ehitusklotsidega piiratud paigake, nurgake kapi taga jne.

Iga lind istub oma pessa.

Kasvataja ütleb salmi:

Tirilii, tirilii laulavad linnud.
Sirilii, sirilii lendavad nad.

Viimaste sõnade juures linnukesed lendavad välja pesadest.

Märguande järel (vile, kell) pöörduvad lapsed tagasi pesadesse.

Linnud võivad pesades olla ka peredega. Kaks varest poegadega, kaks tuvikest poegadega jne.

Lennates liiguvad lapsed vabalt, kuidas keegi tahab.

5. Mesilased.

Mäng, nagu eelminegi. Kuid lindude asemel on mesilased. Mängitakse siis, kui lapsel on juba kujutelm mesilasest.

Kasvataja ütleb salmi:

Summ, summ, väike mesimum
lendab õielt õiele,
korjab mett ta endale.
Ja siis koju summ, summ, summ.

Kõik lapsed asuvad ühes kohas — mesipuus. Nad lendavad mesipuust välja üksikult, järjekorras; tulevad tagasi samuti. Mesipuuks võib olla toanurgake, mis toolidega piiratud. Mesipuust väljapääs on toolilaiune avaus. Mesilased lendavad sumisedes summ-summ-summ mööda tuba. Märguandel pöörduvad nad tagasi mesipuusse.

6. Peitus.

Peitust mängivad lapsed igas eas. Peitust mängitakse lastega-mudilastega, kes veel ei kõnni. Üks lastest kaetakse rätiga ja küsitakse: „Kus on Jüri?" Otsitakse Jürit. Mudilased roomavad Jüri juurde ja suurima rõõmuga tõmbavad Jürilt räti. Kordamööda peidetakse kõik lapsed.

$1^1/_2$- kuni 2-a. lapsed, kes juba kõnnivad, peidetakse nii, et mängukaaslastele otsimine raskusi ei tee. See on vajalik nii otsijale kui ka peidetule, kes üle 1—2 minuti peidupaigas ei püsi.

$2^1/_2$- kuni 3-a. lapsed peidavad endid ise või peidavad üksteist. Need lapsed leiavad sageli haruldasi peidukohti, kuid peitust mängima harjunud lapsed leiavad nad üles. Sageli lõpeb mäng jooksuga. Leitud laps jookseb eest ära, aga teised püüavad teda.

Eriti otstarbekohane on peitust mängida väljas, kus lapsed saavad endid peita põõsastesse, puude taha jne.

7. Rong.

Lapsed moodustavad rongi, seistes hanereas ja hoides kätega üksteise õlgadest. Kõik lapsed on vagunid, esimene — vedur. Rong peatub jaamas. Kasvataja annab vilet. Vedur vilistab ja rong hakkab liikuma, järjest kiirendades käiku. Lähenedes jaamale, aeglustab rong käiku ja peatub. Kasvataja vile järel vedur annab vilet ja rong alustab jälle liikumist. Lapsed häälitsevad „tšuhh-tšuhh-tšuhh".

8. Haned.

Lapsed-haned seisavad seina ääres, nad söövad murul rohtu.

Kasvataja seisab vastasoleva seina ääres. Ta hüüab: „Hanekesed, tulge koju!" Kõik lapsed jooksevad tema juurde. Kasvataja käsu peale: „Hanekesed, hanekesed, murule!" jooksevad kõik lapsed vastaspoole. Mäng jätkub, kuni lastes püsib elav huvi ja vaimustus.

9. Õunte võtmine.

Kasvataja kujutab endast õunapuud. Mõlemas käes hoiab ta õunu (või palle). Käed kujutavad oksi, mis hõljuvad tuule käes. Lastele soovitatakse võtta puult õunu. Nad sirutavad käed õunte järele, kuid ei saa kohe õuna kätte, sest oksad kiiguvad ühelt küljelt teisele, üles ja alla. Lapsed hüppavad ja sirutuvad. Lõpuks õnnestub neil kätte saada õuna. Kasvatajal on tagavaras uued õunad. Mängu lõpul loetakse, kui palju õunu keegi võttis puu küljest: üks, kaks, kõige rohkem kolm õuna.

10. Loomad.

Lapsed kujutavad endist loomi: koera, kassi, hobust jne. Nad istuvad toolidele ritta. Igal lapsel tuleb hästi meeles

pidada, keda ta kujutab. Kasvataja istub laste vastu toolile. Ta hüüab välja: „Kass!" Kass tõuseb, jookseb ümber toolide ja istub oma kohale. Kasvataja hüüab: „Koer!" Koer teeb samuti. Lõpuks kasvataja hüüab: „Kõik loomad!" Lapsed tõusevad üles ja jooksevad reas ümber toolide, püüdes mitte tõugata üksteist ega ka toole.

Sama mängu võib mängida teistel teemadel: lilled, puuvili, juurvili, linnud, mänguasjad, puud, söögiõud.

Enne mängu algust kasvataja juhib laste tähelepanu mängu nimele: „Mängime mängu „Meie mänguasjad" jne.

Organiseeritud mängud mänguasjadega.

Laste lõbustamine ja õpetamine on õieti organiseeritud mängudes tihedalt teineteisega seotud. Mäng on väikelapsele ainukeseks õppimisviisiks. Mänguasjad tutvustavad teda mängus esemetega, nende omaduste, iseärasuste ja otstarbega.

Korduvate mänguvõtetega täpsustab ja kindlustab laps oma teadmises kujutlusi ja mõisteid. Suurt tähtsust omavad laste arenemise seisukohalt organiseeritud didaktilised mängud.

Need mängud taotlevad kindlaid didaktilisi eesmärke ja omavad suurt kasvatuslikku tähtsust. Nad arendavad lapse kõnet, tähelepanelikkust, mälu ja tahet.

Alljärgnevalt mõnede didaktiliste mängude kirjeldusi:

1. Mänguasjade loetelu.

a) Esemete loetelu, mida lastele demonstreeritakse. „Lapsed, mis on meil täna kohvrikeses? Vaat, kits. Ja kes see on? See on siga. Ja mis see on? Õige, see on haamer, Tiiu ütles õieti — haamer jne."

b) Esemete omaduste nimetamine. Kasvataja: „Vaat, milline väike nukuke. Kleit on tal punane. Aga milline on

ta põll? Jah, põll on valge. Aga mis see on? Jah, see on labidas. Kui suur see on? Vaat, kui suur kass, aga hiireke (näitab milline) nii väike jne."

2. Tegevuse loetelu.

Näidates lastele nukku, ütleb kasvataja: „Vaadake, milline tütarlaps meile külla tuli. Mida ta küll teha tahab? Istub. Las istub. Tõuse üles! Tütarlaps tõuseb. Vaadake, kuidas ta jooksma hakkas. Jookseb, jookseb... patsti! kukkus maha. Hüppas üles ja jooksis edasi. Tütarlaps tahab juua, võttis tassikese ja joob, joob. Siis ta läks tööle. Vaat, kuidas ta töötab, peseb pesu. Lõpetas pesemise." Kasvataja paneb nuku toolile istuma, ja pöördudes laste poole, küsib: „Mida ta tegi? Ta pesi pesu, nüüd istub, tahab puhata. Istub, puhkas ja läks õue pesu kuivama panema jne."

3. Akende loetelu.

Dekoratsiooniks on puust majake, selle läheduses kaks kuusekest. Maja ees on kukk, kaks kana ja mõned kanapojad. Mänguasju vaadeldakse, nimetatakse laste poolt. Kasvataja: „Mitu akent on sellel majal? Õige, kolm. Üks, kaks ja kolm. Aga kui palju uksi? Jah, üks uks. Aga loeme, mitu astet on trepil?" Loevad — kolm.

„Aga mitu kukke, kana, kanapoega jne.?"

Mänguasjad ja arvud valitakse vastavalt lapse mõistete tagavarale.

4. Eseme kirjeldus (mingisuguse eseme tähtsamate tunnuste tähelepanek).

Kasvataja, näidates nukku: „Vaat, kui kena tüdrukuke. Juuksed on tal heledad. Tal on kaks väikest patsikest. Kummalegi patsikesele on seotud sinine pael. Kleit on tal

sinine. Põll on valge. Põllel on kaks taskut. Jalas kingad. Missugused?"

Lapsi tuleb võimalikult rohkem kaasa tõmmata väljendamisele, anda neile ülesandeid: tuua üht või teist eset, mille ta peab kirjelduse järgi leidma teiste sarnaste esemete hulgast.

5. Esemete võrdlus (kahe ühte liiki kuuluva eseme eraldamine iseloomustavate tunnuste erinevuse kaudu).

„Mis siin on? Kaks õuna. Üks suur (näidata), aga teine? (Väike). See on roheline, aga see? Jah, see on punane. Vaadake, sellel õunal on oks ja leheke, aga sellel? Jah, sellel ei ole oksa ega lehekest."

„Kukel on suur hari ja suur lott, aga kanal on hari ja lott väikesed. Kukel on suur saba, aga kanal väike jne."

Kui esemete kirjeldustega ja võrdlustega mänge korraldatakse vaheldusrikkalt ja lapsi köitvalt, siis laste tähelepanelikkus areneb tunduvalt.

6. Mänguasjadega illustreeritud jutustus.

Tegelastena esinevad harilikult nukud-lapsed, mänguloomad, nagu karu, kass jne.

Kasvatajal, kes tunneb hästi oma lapsi, nende arengutaset, teadmisi ja vilumust kõnelemises, pole raske kohandada jutukese sisu laste arusaamise ja huvi tasemele.

Väikelapse jutud kujutagu lapsele arusaadavat tegevust, söömist, riietamist, pesemist, magamist, laste poolt nähtud tööprotsessi jne.

Iga lühike looke lapse igapäevasest elust ja tema kogemustest on sobivaks väikelapse jutuks.

7. Mänguasjade valik laste poolt teatud situatsiooni jaoks.

Näiteks: Tüdruk-nukk heidab magama. Laste ette ilmub esialgu ainult tüdruk. Ta tuli, et heita magama, aga selleks vajalikke mänguasju pole.

Eraldi ühele lauale on asetatud mänguasjad, mille hulgas on mänguks vajalikud esemed: voodi, magamisriided (kõik esemed on asetatud üksteisest eraldi), tool kleidi jaoks, taburet pesemiseks, nõu veega, pesemislapp, käterätt. Lapsed valivad vajalikke esemeid, toovad ja asetavad lauale, korrastavad aset, asetavad voodi juurde tooli, taburetile veenõu, voodiotsale või tooliseljale riputavad käteräti. Nukk võetakse riidest lahti, pestakse ja pannakse voodisse.

Kogu tegevuse vältel toimub kõnelemine, lapsed nimetavad esemeid vastavalt oma kõnelemisoskusele. Kasvataja täiendab, mida lapsed ütlemata jätavad, parandab kõnevigu.

Teemad analoogilistele mängudele: Nukk läheb talvel jalutama (riietusesemetega tutvumine). Nuku vannitamine (kehaosadega tutvumine) jne.

8. Korralagedus.

Laual asetsevad mänguasjad on laiali pillatud. Laudlina on laualt maha libisenud. Laual istub koer, tool on kummuli, söögiõud on põrandal ja toolile laiali pillatud. Nukk on laua all. Lapsed peavad kõik korda seadma; laudlina õieti asetama, tooli laua juurde tooma, nuku toolile istuma panema, söögiõud õieti asetama lauale ja koera põrandale tõstma.

Tegevuse vältel tuleb püüda välja kutsuda rohket kõnelemist.

9. Mäng „Kes tuli juurde, kes läks ära?" või „Mis viidi, mis toodi?"

Mänguasjad asetatakse lauale, näiteks hobune, koer, kass, nukk. Algul kolm-neli. Aeg-ajalt võib lisada mõne mänguasja. Lapsed vaatlevad ja nimetavad mänguasju. Siis kaetakse nad millegagi või eraldatakse vaheseinaga. Üks mänguasjadest eemaldatakse. Mänguasjad paljastatakse ja lastele esitatakse küsimus: „Kes läks ära?" Või jällegi lisatakse mänguasjadele üks juurde ja küsitakse: „Kes tuli juurde?"

Kui seatakse üles elutud esemed, siis küsitakse: „Mis toodi, mis viidi?"

10. Ülesanded.

Algul nõutakse lapselt mänguasja toomist, mis asub vahetus läheduses. „Anna!" Siinjuures kasvataja näitab käega mänguasjale. Hiljem nõutakse teatud mänguasja toomist teiste hulgast ja mänguasjale ei näidata.

Ülesanded muutuvad keerukamaks: „Anna Piretile, pane lauale, pane põrandale, viska, näita, paki sisse! jne."

Kolmeaastased täidavad juba keerukaid ülesandeid. Mäng toimub koos liikumisega.

11. Piltide valik vastavalt mänguasjale.

Selle mängu teostamiseks on vaja pilte, mis oma sisult vastaksid mängu lülitatud mänguasjadele.

Igale lapsele antakse üks mänguasi, näiteks koer, kass, lehm, kukk, tramm, auto jne. Lauale asetatakse pildid, mis vastavad mänguasjadele. Lastelt nõutakse pildi leidmist, mis on sarnane mänguasjaga.

12. Mänguasjade valik vastavalt piltidele.

Mängu meetod on sama, mis eelmiselgi mängul. Lastele antakse pildid, mille järgi nad leiavad mänguasju.

13. Mänguasjade valik vastavalt jutustusele.

Lastele jutustatakse midagi. Mänguasju üles ei seata. Lastelt nõutakse, et nad ise otsiksid mänguasjadest jutule vastavaid tegelasi.

Kõigis mängudes võib mänguasjade kõrval kasutada ka äravisatavat materjali: niidirulle, karbikesi, pudeleid jne.

Kõik ülaltähendatud mängud teostatakse pideva kõnelemisega täiskasvanu ja laste vahel.

Mängude kõrval omab kasvatusvahendina tähtsust **laul.**

Laulu mõju väikelapsele on määratu suur. Laulu eesmärgiks on anda lastele rõõmuelamusi, arendada nende musikaalsust ning kõnelemisoskust ja rikastada lapse mänge.

Et väikelapse-eas toimub laul liigutuste kaastegevusel, siis on selle mõju soodustav ka laste liigutuste arenemisele. Väikelapse laulude valikul on tähtis silmas pidada, et laulud oleksid hästi lihtsad nii sisult kui ka viisilt. Laulu kasutatakse väikelasteasutistes mitte ainult kindlaksmääratud aegadel, vaid ka kasvataja individuaalsel suhtlemisel lapsega.

Väikelapsele on eriti meelepärane kuulata laulukest, mida lauldakse just temale.

Väikelapsel on huvitavam ja lõbusam mängida, kui kasvataja vahel põimib sinna laulukese. Kasvataja individuaalse suhtlemise momentidel ühe lapsega ilmutavad aktiivsust isegi need lapsed, kes rühma tegeluses sageli jäävad passiivseiks. Nende lastega on eriti vajalik individuaalne tegelus, kuna sellega kasvataja soodustab arglike, väheliikuvate laste osavõttu üldistest mängudest ja tegelustest.

Vanema rühma lapsi võib lühikesteks hetkedeks ühendada mängus laulu kuulamiseks või lauluks isegi jalutus-

käikudel ja laste koosmängudes. Sobival momendil alustatud laul annab lapsele suurima elamuse ning jääb seetõttu lapsele ka enam meelde.

Kuid ei tule koormata lapsi muusikalise tegevusega juhtudel, kui on vajalikud teised abinõud. Kui kasvataja näitab lastele uut pilti, ei tarvitseks esimesel näitamisel laulda sellest, mis on pildil. Sel puhul on palju sobivam, kui kasvataja kõneleb pildist.

On juhtumeid, mil laul segab last, juhib lapse kõrvale tegelusest mänguasjaga, näiteks kontsentreeritud tähelepanu nõudvate tegeluste juures (ehitamine jne.).

Kolme-neljakuine imik naudib juba kasvataja tasast laulu, kes tema poole kummardades naerataval näol liigutab laulu saateks eredavärvilist mängueset.

Selle tegevuse tagajärjeks on tavaliselt lapse naeratus, tema üldine elavnemine.

Lapsele võib laulda ka teda pestes, mähkides jne. Kasvataja võib laulda ka sõnadeta „la-la-la", sest imik laulu sõnu niikuinii ei taipa.

Kuue- kuni üheksakuistele imikutele, kes juba istuvad, saab muusikalist tegevust pakkuda tervele rühmale korraga.

Kasvataja laul äratab lastes aktiivsust. Lapsed liiguvad lauluga kaasa, vehkides kätega, naeravad ja kipuvad kasvataja juurde.

Pärast rühmaga tegelust laulab kasvataja igaühele üksikult, näiteks kõigile tuntud „Patsu-patsu kooki" ja plaksutab sealjuures lapse kätega.

Üheksakuiste kuni aasta kolmekuiste rühmas on lapsed juba õige aktiivsed. Nii näiteks plaksutavad nad eespool nimetatud laulule „Patsu-patsu kooki" kõige suurema lõbuga kaasa.

Aasta kolmekuiste kuni kaheaastaste rühm on juba enam arenenud. Nad matkivad laulu ajal kasvataja liigutusi: söödavad loomi, tantsivad nukuga, laulavad üksikuid sõnu kaasa.

Et teisel eluaastal kasvatustöös olulisem osa on kõnelemise arengul, siis tuleb püüda, et lapsed laulusõnu hääldaksid või jällegi matkiksid laulus esinevate loomade häälitsusi: miäu (kass), auh-auh (koer), kraa-kraa (vares), hopp-hopp (hobumängus) jne.

Teatud laulude juures lapsed plaksutavad käsi, koputavad jalgadega jne.

Kahe- kuni kolmeaastastel lastel on suur huvi laulu vastu. Nad tahavad juba kaasa laulda, sageli ka üksinda laulda. Kasvatajal tuleb seda soodustada ja last kiitmisega ergutada ning julgustada kaasalaulmiseks.

Last sundida laulust osa võtma pole õige, sest see annab vastupidiseid tagajärgi.

Tähtis on hea meeleolu loomine enne laulu ettekannet ja hoolitsemine selle eest, et tegelus haaraks kõiki lapsi.

Selleks on hea korraldada vestlus, näiteks linnust, kui sellele järgneb laul linnukesest. Laulu ettekandel kasvataja ühtlasi matkib ka tegevust, näiteks lendab linnuna jne. Laulu kordamisel teevad juba kõik lapsed kaasa. Laul ja tegelus olgu lihtne, vastav lapse arenemisele ja arusaamisele.

Arglikke, passiivseid lapsi püüab kasvataja arendada individuaalselt. Kontakti loomiseks on hea, kui kasvataja võtab lapse sülle ja laulab talle midagi, ise lapse käsi ja jalgu kaasa liigutades.

Lisas mõned väikelastele kohased laulukesed.

IX peatükk.

LAPSE TEGELUSED MITMESUGUSTE MATERJALIDEGA.

Lapsel on juba teisel eluaastal vajadus selliste materjalide järele, nagu liiv, vesi, paber ja savi. Laps ei oska nimetatud materjalist küll veel midagi teha. Ebateadliku pilguga vaatajale tundub lapse tegelus mõttetu askeldusena.

Tegelikult pole see aga nii. Selles askelduses on oma suur väärtus: laps on tegevuses, laps tutvub materjaliga, ta õpib seda tundma. Need tegelused soodustavad lapse igakülgset arengut, loovate võimete ja kunstilise maitse kasvatamist.

Enne materjali kasutamist on tarvilik sellega tutvumine, ta omaduste ja iseärasuste mõistmine. Seda teab iga tööline, instinktiivselt tunneb seda ka väikelaps.

Last veetleb esialgu vaid materjaliga tegelemine. Soov ja oskus materjalist midagi luua tekib lapses hiljem. Vaatame ülalnimetatud materjale üksikult.

1. Liiv.

Liiv on armastatud materjaliks lapse mängudes ja tegelustes. Alates teisest eluaastast on lapsed võimelised lõpmatuseni tegutsema liivaga: nad koguvad liiva kuhjadeks, pilluvad laiali, puistavad välja, kallavad ümber, täidavad liivaga mitmesuguseid esemeid.

Kolmandal eluaastal ilmnevad katsed kujutada midagi liivast. Avastades niiske liiva plastilisi omadusi, avanevad lapsele suured võimalused liiva kasutamisel oma loomingu huvides.

Joonis nr. 28.
Mäng liivaga.

Lapsed, kellel on juba kindel samm, kasutavad liiva vedamiseks ühest kohast teise, puistavad teid liivaga. Sellega nad arendavad oma lihaseid ja ühinevad kasulikus kollektiivses töös. Liiv on sobivaks materjaliks mitmekesiste ehituste alusena.

Tuleb jälgida, et liiva kasutamine mitmekesistuks vastavalt lapse eale ja arenemisele.

Selles on tähtis osa kasvatajal, kes, juhtides laste mängu ja sellest aktiivselt osa võttes, annab õige sisu liivamängule.

Kogenud kasvataja kiirendab momenti, mil mudilased lähevad nende arenemist pidurdavalt lõpmatult liivavormide (kookide) valmistamiselt üle enam sisukamale ja kasulikumale tegevusele.

Liiv säilitatakse selleks otstarbeks ehitatud kastis. Liivakuhjad on äärmiselt ebapraktilised, sest kuhjast liiv kantakse, pillutakse ja tambitakse jalgadega laiali.

Liivakasti parimaks asukohaks on koht, mis on kaitstud keskpäeva kõrvetava päikese eest, kuhu paistab hommikune ja pärastlõunane päike. Liivakast olgu kaitstud juhuslikkudest rüvetamise võimalustest, nagu koerte jne. eest. Liiv laste mängimiseks olgu alati puhas. Tuleb jälgida, et seda perioodiliselt värskendataks. On soovitav, et mänguväljakul oleks kaks liivakasti.

Üks väiksem liivakast noorematele lastele 1—2 aastani. Liiv olgu selles kuiv. Kuival, päikeses soojenenud liival on tervendav mõju (sooja liiva vanne soovitatakse rahhiidi puhul). Et lastel on sageli kalduvus liiva suhu pista, liivaga pilduda ja sel puhul puru silma ajada nii endale kui ka mänguseltsilistele, siis ei või lapsi jätta liivakasti hetkekski järelevalveta.

Teine liivakast 2—3-a. lastele olgu suurem, liiv selles niiske. Liiva tuleb niisutada vajaduse järgi. Kasti vahenditusse lähedusse asetatakse liivamänguks vajalikud mänguasjad ja -vahendid.

Liivamänguks vajalíku materjali loetelu.

I Mudilastele mängudeks kuiva liivaga.

Puust lühikeste vartega labidad, kühvlid, ämbrid, pudelid, lehtrid (liiva puistamiseks pudelisse).

II Mängudeks niiske liivaga.

1. Liivavormid. Puust liivavormide kõrval on soovitavad ka metallist vormid mitmesuguste kujude väljalöömiseks (inimesed, loomad jne.).
2. Töövahendid: labidad, kühvlid, kärud, kanderaamid.
3. Transport: vankrid, autod, rong, traktor jne.
4. Ehitusmaterjal: telliskivist ja puust tellised, oksad, lauad, kivid, mitmesugused puulõigud.
5. Puust mänguasjad (vineerist, millel on alused liiva sisse pistmiseks). Ehitised, inimkujud, loomad.

Selliseid mänguasju on hea koguda teemade järgi:

a) Linnatänav (majade rida, tänavliiklemine — jalakäija, tramm, omnibus jne.); b) küla; c) vabrik; d) kolhoos.

Tegevust selliste mänguasjadega korraldab kasvataja. Need on seoses kogu pedagoogilise töö sisuga.

Algul 3-a. lapsed tutvuvad tegelikult mõne elunähtusega (linna- või külatänava, vabrikuhoone ja selle ümbrusega jne.). Hiljem kasvataja juhtimisel kujutatakse kõike nähtut liival.

Mänguasjade asetamist otsustatakse, motiveeritakse koos. Selliselt läbi mõeldud mängudes arenevad laste teadmised ja kõnelemine.

Näide ühest mängust liivaga kasvataja osavõtul.

Mai lõpp. Vanem rühm (2—3-a.) lapsi mängib väljas liivakasti läheduses. Mänguasjadele ja materjalidele, mis on tavaliselt laste kasutada, on lisatud punased lipukesed.

2 a. 10 k. vana Tiit asetab lipu liiva sisse ja lausub: „1. mai pidu." Kasvataja haarab kinni sellest teemast. Kasutades hiljutise peo muljeid, valmistab koos lastega liivale aia, mis kaunistatud 1. maiks.

Kasvataja meenutab koos lastega, mis peab olema aias: puud, põõsad, lillepeenrad, teed jne. Ta paneb ette korjata oksakesi, kaevata välja rohututte, korjata kive. Lapsed toovad vajaliku materjali, tehakse lillepeenar, mis piiratakse kivikestega, istutatakse puid (oksad). Rohututid kujutavad põõsaid. Kasvataja näitab, kuidas neid istutada: pulgakesega teha auk liiva sisse, pista sinna sisse rohututt ja selle ümber suruda liiva. Kasvataja joonistab terava pulgaga liivale aiatee. Aed tuleb piirata taraga. Lapsed toovad latte ja oksakesi ning aitavad ehitada aeda. Moodustatakse väravad. Üks lastest pistab oma lillepeenrakesele lipu. „Meil on pidu, pidu!" hüüavad lapsed. Kasvataja ehib lipukestega väravad. „Ilus aed!" Ehitud peoks lipukestega. „Aga kus on inimesed?" ütleb kasvataja. Ta asetab mõned vineerist inimkujud liivale.

Laste vaimustus on sellise mängu juures võrratu.

Veel mõned teemad sellise tegeluse jaoks.

1. M e t s : Murdke mitmesuguseid oksakesi, istutage need liivasse, ehitage metsa mägi, rajage teed. Elustage seda lastekujudega, kes korjavad seeni (savist) jne.

2. A e d : Asutage sile pind aia jaoks. Moodustage sinna lillepeenrad, rajage teed, istutage siia-sinna puid, tooge aeda pingid, piirake aed taraga. Pange inimesed aeda jalutama. ,

3. J ä r v : Matke liiva sisse pesukauss. Valage sinna vett. See on järv. Järve kaldale istutage puid ja põõsaid. Järvel sõidab paat.

Selliseid teemasid on palju ja tuleb ära kasutada neid tuhandeid võimalusi laste arendamiseks.

Väga soovitav on joonistamine liivale. Liiv tambitakse lauaga kinni. Kasvataja joonistab laste juuresolekul teritatud pulgaga inimesi, loomi, ehitisi ja üksikuid esemeid. Kasvataja laseb lastel nimetada joonistatud esemeid ja nad vaatlevad koos esemete üksikasju. Liiva tuleb rohkesti anda lastele ka vabaks kasutamiseks. Loovmängu jaoks olgu liiv alati käepärast. Kasvataja jälgib laste tegevust, juhib seda. Vanematele lastele võimaldatakse kasutada ka kuiva liiva, mis on määratud noorematele.

Parim aeg liivaga tegelemiseks on muidugi suvel looduslikkudes tingimustes jõe, järve ja mere kallastel.

Kuid suvi on lühike. Kahju on lasta lastel loobuda liivamängust peaaegu kümneks kuuks meie kliimas. Aga mängu liivaga on võimalik korraldada ka tubases olukorras.

Tubane liivakast on $1^1/_2$—2 m pikk, 1 m lai ja 36 sm kõrge (kasti põhjast arvates). Kast seatakse jalgadele, nii et seda võib kergesti ümber paigutada ja mahapudenenud liiva pühkida. Teine, veel parem moodus on järgmine: valmistatakse eespoolnimetatud kasti suurune lapselaud, mille sisse on ehitatud tsingiga vooderdatud kast (tsingiga vooderdamine kaitseb puud mädanemisest, mida soodustab niiske liiv). Kastile on jäetud ääred mänguasjade jaoks. Laual käib plaat peal, mis võimaldab seda lauda kasutada ka muuks otstarbeks. Lapsed mängivad seistes laua ääres. Selline liivalaud on sobiv ainult vanematele lastele. Liiv tuleb hoida kastis niiske ja puhas. Liivakasti lähedale tuleb asetada kapp või riiul liivamängu vahendite jaoks.

Hea on, kui liivamänguks on omaette ruum, kuid mängutoas võib ka selleks võimalusi leida. Tegelus toimub samal põhimõttel kui õueski.

Soovitavad on ka väikesed individuaalsed kastikesed (50 × 30 × 10 sm) liivamänguks. Kast täidetakse liivaga ja antakse igale lapsele omaette kasutamiseks. Kastid asetatakse laste laudadele ja lapsed mängivad nendega suuremalt jaolt istudes. Mängudeks lapsed valivad ise materjali ja mänguasju. Sageli kaks last ühineb mängus sellise kasti juures.

Mängu lõppedes valavad lapsed liiva üldisesse suurde kasti, asetavad väikesed kastid määratud kohtadele ja koristavad mänguasjad.

2. Vesi.

Vesi on laste rõõmuelamuste allikaks. Lapsed on kiindunud mängusse veega, seepärast tuleb seda lastele ka võimaldada.

Viige lapsi mere, järve või jõe äärde. Andke neile võimalusi nautida vee ilu, avarust, sära ja lainete rütmilist tõusu. Andke vesi kui mängumaterjal lapse kasutada. Looduslikkude veekogude juures mängimine on väikelastele takistatud hädaohtude pärast, mis ähvardab lapsi. Kui hädaohutus (madal vesi) on kindlustatud, võib lapsi lasta seal mängida. Mänguväljaku basseinis pakub mäng veega suurimat lõbu. Kui basseini pole, võimaldab mänguväljakul hästi veega mängimist suur vann, küna või mõni muu veeanum, mis täidetud veega. On tähtis, et see nõu asetseks päikesepaistelisel kohal. Vett tuleb vahetada tingimata iga päev ja, kui vajalik, ka sagedamini. Hoolitsege selle eest, et veega tegelemiseks oleksid vajalikud mänguasjad ja -vahendid. On soovitav, et lapsed oleksid veega mängimisel alasti.

Vee kasutamiseks praktilisel otstarbel on vajalikud ämbrid, kastmiskannud, vannid ja pesukausid (asjade pesemiseks ning kastmiseks).

Mängides veega, saavad lapsed kujutluse ujuvatest ja uppuvatest kehadest, vee peegeldumisest ja omandavad tööharjumusi.

Kasvataja täiendab laste kogemusi küsimuste, nõuannete ning isikliku eeskujuga, võtab osa mängust ja juhib seda.

Tubases olukorras on muidugi raskem korraldada mängu veega.

Joonis nr. 29.
Mäng veega.

Kuid sellepärast ei tule loobuda veemängust, sest vesi on olulisemaid tegureid lapse arenemisel.

Tegelust veega saab korraldada värvitud või linoleumiga kaetud põrandaga toas. Mängu jaoks on soovitav kasutada lastel kummist põllesid, mis hoiavad laste riideid märjakssaamisest.

Nagu väljas, nii võib ka toas kasutada vanni või mingit muud nõu vee jaoks. Riiulile seatakse käepäraselt veega mängimiseks vajalikud vahendid ja mänguasjad.

Mängud ja tegelused veega toimugu vee ja õhu vastava temperatuuri juures — mitte vähem kui 18°. On soovitav anda lastele enne veega mängimisele asumist juua keedetud vett, sest mäng veega ahvatleb sageli lapsi vett jooma.

Üks näide 2—3-a. laste tegelemisest veega. Tööks on mänguasjade pesemine.

Väikeste veega täidetud pesukausside ilmumine võetakse vaimustatult vastu. Laual on iga lastepaari ette asetatud mänguasjad: paadid, nukud, ujuvad loomad, linnud jne. Kaks last hakkab pesema hanesid, lapsed lasevad nad vette, haned hakkavad ujuma. See tekitab suurt rõõmu. Kasvataja jätab lastele algul täieliku vabaduse nautida mängurõõmu. Veidi hiljem meenutab ta, et nad otsustasid ju mänguasju pesta. Lapsed hakkavad suure rõõmuga mänguasju hõõruma. Kuid mäng ei lakka hetkekski. Mõned lapsed on juba kõik neile pesta antud mänguasjad puhtaks pesnud. Kasvataja kiirustab ka teisi. Kiidab virku lapsi ja pestud mänguasjade puhtust.

Selles tegeluses põimus iga lapse töö meeldiva mänguga. See loob suurimat huvi, aitab anda lastele elementaarseid teadmisi ja võimaldab harjutada neid korralikkusele.

Veega mängimist tuleb harrastada rohkem suurepärastel tingimustel suvel.

Vesi erineb liivast ja savist selle poolest, et ta ei ole vormitav, ta vaid võtab selle kuju, kuhu ta valatakse. 3-a. lapsi on võimalik tutvustada veega külmunud olekus — jääga. Tuleb juhtida laste tähelepanu jääle loikudel ja jõel, näidata jääminekut ning jääpurikaid.

Koos lastega võib külmal päeval viia välja nõu veega ja veenduda, et vesi külmub kõvaks. Tuua tuppa jääpurikaid ja jäätükikesi ja jälgida, kuidas jää sulab.

Kange külmaga jäätab kogu vesi lapse ämbrikeses. Kui sellist jääga ämbrit kasta hetkeks keeva vette, langeb jääpank tervena ämbrist välja.

Nii võib saada mitmesuguseid vorme jäärst. Selleks otstarbeks võib kasutada metallist liivavorme.

Erilist tähelepanu tuleb pöörata lumele kui voolimismaterjalile. Lumi annab end voolida nagu savi. Nõndanimetatud „lumeskulptuur" on muidugi mõeldav juba vanematele lastele kasutamiseks, kuid paljugi annab kujutada ka kolmeaastasega või igal juhul nendele.

Laste osavõtul võib kasvataja teha lumimemme, lumest majakese, onni ja mäe, veeretada väikesi ja suuri palle. Lapsed võivad mängida lumepallidega. Sellisteks mängudeks tuleb valida sobiv, pehme ilm, mitte üle 3—5° külma ja vastava pehme, voolida andva lumega.

Mitte mingil juhul ei tohi lubada lapsi lumega mängida palja käsi, vaid ikka kinnastes.

Siledale lumisele pinnale saab joonistada nagu liivalegi. Kasvataja joonistab liivale teritatud kepiga. Lapsed vaatavad ja seletavad joonistusi.

3. Savi.

Savi ei ole mitte väiksema kasvatusliku tähtsusega kui liiv ja vesi. Savi on ideaalne materjal lapse kujutavas tegevuses. Savil on suur paremus võrreldes liivaga. Savist on lapsel kergem vormistada oma kavatsusi, ja peaasi, savi võimaldab säilitada oma loomingut.

Kuna savi väikeste laste kätes pole nii väga painduv, tuleb tähele panna, et savi oleks varakult ja hoolikalt ette

valmistatud ja et savi oleks laste kasutamiseks paras, sest liiga pehme savi liibub liialt käte külge ja kõva savi nõuab lastelt väga suurt jõukulu.

Savi tuleb hoida mingisuguses nõus jahedas ruumis ja katta märja lapiga.

Voolimiseks võib kasutada ka plastiliini. Plastiliini paremus on selles, et ta lapsi vähem määrib, sest ta ei jää käte külge kinni.

Plastiliini tuleb enne kasutamist veidi soojendada, siis ta muutub parajalt pehmeks ja elastseks.

Joonis nr. 30.
Voolimine.

Väikesed lapsed ei suuda algul midagi voolida. Nad ei sea endile ka mingisuguseid eesmärke. Nad lihtsalt naudivad materjali käsitamist, mätsivad, rullivad jne. Nii tutvuvadki nad materjali omadustega, mis on eeltingimuseks igale tööle.

Kolmandal eluaastal voolimisel juhuslikult saavutatud sarnasus mõne esemega viib lapse mõttele voolida esemeid ja nimetada neid.

Laste produktsioon selles eas on väga primitiivne: midagi palli, vorsti, rõnga, õuna jne. taolist.

Organiseeritud tegelusena korraldatakse voolimist vanemas rühmas.

Lapsed istuvad laua äärde, mis kaetakse vahariidega. Soovitav on panna laua alla ka tükk linoleumi, mis takistab põranda määrimist. Lastele pannakse ette põlled, mis on selleks tööks määratud, ja käised keeratakse üles, et lapsed oma riideid ei määriks.

Igale lapsele antakse puust või linoleumist alus (mõõt 30×40 sm), millele kasvataja paneb tükikese savi. Kasvataja jälgib, et lapsed ei paneks savi suhu, ei pilluks laiali, ei tallaks jalgadega.

Kasvataja juhib enam õnnestunud laste töödele teiste laste tähelepanu. Ta vestleb lastega, mitte unustades, et voolimist, nagu iga teist tegevust ja mängu väikelastega, kasutatakse kõnelemisoskuse arendamiseks. Kasvataja võtab ise ka osa voolimisest. Ta võtab endale savi ja laste silme all voolib mingi neile tuttava eseme. Lapsed jälgivad huviga kasvataja tegevust, esitavad küsimusi ja vestlevad valmistatud esemest. Pärast voolimist lapsed pesevad käsi. Kõik vahendid pestakse ja asetatakse neile määratud kohtadele.

Soovitav on, et voolimist korraldataks kord nädalas.

4. Paber ja pliiats (joonistamine).

Nähes täiskasvanuid kirjutamas või joonistamas, köidab pliiats lapsi juba teisel eluaastal.

Algul laps mängib pliiatsiga kui tavalise kepiga, rebib vaid paberit. Pikkamööda, jäljendades täiskasvanuid, hakkab laps tõmbama paberile vaevalt märgatavaid jooni. Hiljem kogenedes omandavad jooned juba kindlama kuju, muutudes mitmekesisteks kriipsudeks ja kritseldusteks. Jooned on peamiselt sirged, lainetaolised ja ümardatud.

Sõime-ealised lapsed jäävad joonistamises püsima kritseldamise ajajärku. Sellel joonistamist ettevalmistaval ajajärgul laps harjutab kätt, valmistudes seega hoolikalt ette kujutavale ajajärgule.

Lapsi veetleb algul vaid kritseldamine ja nad ei taotlegi millegi kujutamist. Hiljem, märgates oma kritseldustes juhuslikku sarnasust mingi esemega, hakkavad lapsed täiskasvanute ja teiste laste eeskujul nimetama oma joonistusi.

Kolmanda eluaasta lõpul lapsed sageli juba püüavad midagi kujutada. Laste joonistused selles eas on kõige primitiivsemad. Lapsed panevad sageli paberile asja osad selles järjekorras, nagu nad neile pähe tulevad. Näiteks 3-a. tütarlaps joonistas kassi: joonistas kassi pea, siis mõned jalad, siis tulid tal meelde silmad, mis ta asetas kohe jalgade juurde.

Suuremal osal lastest on esimeseks armastatud joonistamisobjektiks inimkuju. Lapsed kujutavad teda sõõrina (pea), sõõrist lähevad alla kaks joont (jalad) ja kaks kõrvaljoont (käed).

Peale inimese armastavad lapsed kujutada majakesi korrapäratute nelinurkadena, kuuski jne. Mingisuguseid ülesandeid lapsed ei täida. Nad joonistavad täiesti iseseisvalt, kujutluse järgi, mitte arvestades reaalset eeskuju.

Organiseerides joonistamist lastega, tuleb silmas pidada selle tegevuse iseärasusi väikelapse-eas.

Joonistamist tuleb alustada keskmise rühmaga (1,2—2 a.). Seda võib organiseerida terve rühmaga, kuid ei tule ka

keelduda täitmast laste individuaalseid palveid joonistada iseseisva vaba tegevuse ajal.

Esimese pliiatsina sobib must pliiats, mitte keemiline. Pliiatsit tuleb teritada väikelastele nii, et grafiit ei oleks pikalt väljas, sest pikalt teravaks teritatud pliiats murdub kergesti.

Joonis nr. 31.
Joonistamine.

Pliiatseid olgu vastavalt laste arvule ja paberit küllaldaselt. Paber olgu paksem, vihikulehe suurune.

Materjalid hoitakse kindlaksmääratud kohtades: pliiatsid karbis, paber kaante vahel.

Organiseeritud joonistamine viiakse läbi järgmiselt:

Lapsed asetatakse istuma laudade ümber. Kasvataja annab neile paberit ja pliiatseid ning laseb lapsi vabalt joonistada. Mingisuguseid ülesandeid kasvataja ei esita. Lapsed joonistavad nii palju kui tahavad. Mõned lapsed joonistavad viis, teised jälle kümme minutit.

Kasvataja harjutab järjekindlalt lapsi pliiatsit õieti käes hoidma, lauda mitte määrima, ainult paberile joonistama, pliiatsiga mitte kõvasti suruma. Kui lapsed valitsevad juba pliiatsit, võib neile anda ka värvilisi pliiatseid (puhaste toonidega põhivärve: sinine, kollane, roheline, punane).

Kasvataja jälgib hoolega lapsi, ilmutab huvi nende tegevuse vastu, julgustab neid ja kiidab nende joonistusi. Laste silme all kasvataja joonistab neile tuttavaid esemeid. Lapsed jälgivad kasvataja tegevust, vestlevad joonistatud pildist.

Väga soovitav on lastele joonistada seinatahvlil. Teise eluaasta lõpul võib lastelt küsida, mida nad joonistasid. Kui laps sellele ei vasta, tuleb jätta ta rahule.

Kolmandal eluaastal hakkavad lapsed andma seletusi oma joonistuste kohta. Kasvatajal tuleb sellist seletamist ja jutuajamist vaid süvendada. Jalutuskäikudel kasvataja võib terava kepiga joonistada mullale, niiskele liivale ja lumele. See kutsub välja mudilastes elava vestluse kasvatajaga.

Iseloomustavamad laste joonistused tuleb alal hoida, kirjutada neile lapse nimi, vanus ja lapse seletus joonistuse kohta, kui seda oli.

5. Paber ja käärid.

1—$1^1/_2$-aastased lapsed õpivad rebima paberit, algul küll rusikaga, järk-järgult rebimisvõtted täienevad, ja kaheaastasena laps ei rebi paberit rusikatega, vaid sõrmedega.

Lapsed püüavad rebida paberit nii väikesteks tükkideks, kui see vähegi võimalik. Samal ajal ilmutavad nad suurt huvi rebitud tükikeste korjamise vastu. Selleks tuleb neid ergutada. Andes lastele korvi või kasti, tuleb mõjutada lapsi, et nad kõik laialipillatud paberitükikesed korvi või kasti kokku korjaksid. Mudilased teevad seda meeleldi ja selline tegelus organiseerib hästi lapsi.

Suure eduga kasutatakse mängu „Lumi": Kasvataja koos lastega rebib valget paberit väikesteks tükkideks. Lapsed seatakse kõik põrandale istuma ja kasvataja puistab neile rebitud paberitükikesi, lausudes: „Lund sajab, lund sajab!" Pärast seda korjatakse tükikesed jälle korvi ja lapsed paluvad tavaliselt mängu korrata.

2—$2^1/_2$ aasta vanuste laste juuresolekul kasvataja vahetevahel lõikab midagi paberist ja köidab selle tegevusega laste tähelepanu.

„Lapsed, tahate ma lõikan teile midagi? Näete, nüüd ma lõikan õuna." Lõikab välja õuna, näitab lastele. Siis lõikab tütarlapse, kõneldakse tütarlapsest.

Lapsed tavaliselt sel puhul paluvad: „Mulle lõika koer, mulle maja, mulle porgand jne."

Väljalõikamine laste juuresolekul omab sedasama tähtsust, mis kasvataja joonistamine paberile, liivale ja lumele. Lapsed jälgivad nimetatud tegevust, tutvuvad selle võtetega ja möödapääsmatult tekib vestlus, mille tagajärjel areneb lapse kõneoskus.

Tuleb aeg, mil lapsed paluvad anda endale kääre. Nad tahavad ka lõigata. Huvi selle vastu ilmutavad 2—3-a. lapsed. Sel ajal tuleb neile muretseda väikesed tömbiotsalised käärid. Esimesed katsed kääride käsitamisel on väga algelised. Lapsed ei oska kääre hoida, veel vähem nendega lõigata. Lastele tuleb näidata õiget kääride hoidmist, kuid õpetamisega ei tarvitseks lapsi tüüdata. Aeg-ajalt omandavad nad õiged võtted. Kolmeaastane laps ei suuda lõigata piirjoonte järgi, aga kui tal on olnud kogemusi kääride käsitamisel, siis on ta suuteline lõikama paberit tükkideks.

Väljalõikamiseks tuleb lastele anda mitte üksnes valget, vaid ka värvilist paberit.

Ettenäidatavate tegeluste hulka, millest lapsed on väga huvitatud, kuulub ka väljalõigatud kujude liimimine paberile.

Lapsed jälgivad sellist tegevust suurima huviga. Selleks tööks on peale paberi ja kääride vajalikud pintsel, kartulijahu liim ja puhas lapike, millega väljalõigatud kujud kinni patsutatakse ja liimist kuivatatakse.

X peatükk.

VÄIKELAPSE RIIETUSEST.

Korralikult ja otstarbekalt riietatud olla omab väikelapse-eas suurt tähtsust. Sellest sõltub lapse tervis, enesetunne, teatud määral soodustab see ka lapse korralikkuse ja ilumeele arenemist ning kultuurilis-hügieeniliste harjumuste süvendamist.

Väikelapse riiete ülesandeks on kaitsta õrna organismi üleliigse soojusekaotuse ja mitmesuguste kahjustavate välismõjude eest.

Nõue last korralikult ja otstarbekalt riietada käib niihästi lapse pealisriietuse kui ka, ja isegi suuremal määral, lapse pesu kohta.

Pesu ülesandeks on ihusoojust reguleerida vastavalt pealisriietusele ja välisõhule, seetõttu sobib pesu materjaliks õhku läbi laskev riie.

Laste riided olgu pesu- ja värvikindlast materjalist ning niivõrd avarad, et nad ei takista liikumist, seejuures olgu lapse riietus kohandatud aastaajaga ning lapse vanusele ja kasvule. Sageli patustatakse just viimaste nõuete vastu. Sageli on lapsed suvel liiga soojalt riides ja külmal ajal liiga kergelt. Laste peakatted tehakse sageli nii suured, et nad kas libisevad silmile, nii et ninaotsake vaevalt välja paistab, või vajuvad jälle hoopis kuklasse. Samuti on sageli laste palitud nii pikad, et need takistavad laste edasiliikumist, ka takistab palitu käiste ülearune pikkus laste käte

tegevust, sest üle sõrmede ulatuvate käistesuudega ei saa laps asju haarata, veel vähem millegagi tegelda.

On halb ja lapse arenemist takistav, kui ei peeta kinni lapse vanusele vastavast riietumisest.

Täiesti väär on hoida roomavat last paksudes mähkmetes, sest see takistab ilmselt lapse liigutuste arenemist. Riietada kolmekuine laps kleiti on jällegi täiesti otstarbetu ja lapse arenemist pidurdav.

Niisiis tuleb lapse riietuse nõuete kohta silmas pidada lapse vanust, mis määrabki riietuseseme tüübi.

Varaease lapse riietus jaotatakse kolme ossa:

1) 0—6 kuuni — imiku riietus,
2) 6 kuust — 1 aastani — roomava lapse riietus,
3) 1—3 aastani — väikelapse riietus.

Laste riided olgu healõikelised, et nad võimaldaksid lastele mitmekülgset liikumist. Laste riided olgu tegumoelt kaunid, kuid lihtsalõikelised, et nad võimaldaksid hästi ja kergesti pesemist ja triikimist.

Materjalilt olgu nad värvi- ja pesukindlad.

Kuni 6-kuiste laste riietusesemeist.

Imikule tarvisminevad riided valmistatakse pehmetest riidesortidest, mis on soojad ja niiskust hästi sisseimevad. Lapse pesuks sobivaks materjaliks on trikoo, marli, flanell ja õhuke puuvillane. Pealisriieteks: kootud villased esemed.

Nii riie kui ka kõik paelad ning kaunistused imiku riietusele olgu pesu- ja värvikindlast materjalist.

Riided, mis puutuvad otseselt kokku lapse nahaga, ei tohi olla villasest riidest või flanellist, sest need riided on märjaks saades liiga tihedad ja niiskust halvasti läbilaskvad ning takistavad seetõttu naha tegevust ja ainevahetust.

Imiku pesul olgu võimalikult vähe palistusi, ja needki olgu võimalikult pehmed, nii et nad last ei hõõruks. Parima palistuse imikuriietusele saab muidugi käsitsi õmblemisel. Masinal valmistatud pesu juures tuleb tähele panna, et õmblused poleks liiga kanged ega kokku tõmmatud, eriti tuleb seda silmas pidada imiku särgi ja jaki juures.

Imik mähitakse sageli liiga soojalt riidesse. Sel puhul on lapsed täiesti higised nagu auruvannis. Niiviisi liiga soojalt riietatud lapsed hakkavad higistama ja selle tagajärjel külmetavad ning võivad väga kergesti haigestuda. Samuti tuleb vältida last ka liiga kergelt riietamast, eriti siis, kui teda tahetakse õue viia.

Imik peab olema mähitud nii, et mähkmed ta liikumist ei takistaks. On üldiselt teada, kuidas liikumine stimuleerib söögiisu, edendab seedimist, ainevahetust jne.

Kui aga imik mähitakse, õigemini nööritakse kinni sirgutõmmatuna, siis on selge, et selles seisundis on imiku liigutamine pidurdatud. Kui niiviisi mähitud imik mähkmetest vabastatakse, siis on näha lapse vabastatud käte ja jalgade sirutustes ning siputamistes suurt pääsemise rõõmu.

Kuni 6-kuiste laste varustusse kuuluvad:

1. Särgikesed (3—6).
2. Jakikesed (3—6).
3. Marlist mähkmed, mida kasutatakse kolmnurkadeks (12).
4. Puuvillasest riidest mähkmed (12).
5. Puuvillasest flanellist mähkmed (12).
6. Kummiriie.
7. Söögipõlled (6).
8. Pesulapid (1 näole ja kätele + 1 allkehale).
9. Vannilinad (2).
10. Magamiskott mütsiga (õues magamiseks).

11. Villane vaip.
12. Puuvillane vaip.
13. Vaibaalused linad.
14. Suurätid (6).
15. Siputuspüksid.
16. Sokid.

Lapse esimene riietusese on särk, mis valmistatakse pehmest, õhukesest riidest, näiteks pesubatistist, nansukist jne. Linane ei ole lapse särgiks kõlblik, sest see on lapse ihule külm. Soovitav on teha esimesed lapse särgid kimonolõikelised, kuna neil on vähem õmblusi ja hõõrumisekoht on seetõttu väiksem. Särgid olgu nii suured, et riietamisel lapse käsi ei väänataks. Särgi kinnitamiseks on kõige otstarbekohasem bobipael või siis võimalikult kitsas vitselpael.

Särgile järgneb jakike, mis peab olema särgist avaram. Imiku jaki materjaliks on sobiv flanell, puuvillane trikoo jne. Õmblused olgu ka võimalikult pehmed.

Lapse esimestel kuudel võib sulgeda selja tagant nii särgi kui ka jaki, kuid hiljem suletakse särk selja tagant, jakk eest.

Esimene mähe, mis kolmnurgana ja püksikujuliselt mähitakse lapse jalge vahelt, on soovitav teha marlist. Selle materjali vooruseks on pehmus, kergesti pestavus ja kiire kuivamine.

Kolmnurkse mähkme ülesanne on kaitsta teisi pesuesemeid määrdumise eest. Säärane pesuese ei tohi olla liiga suur, sest sel juhul ta juhib niiskust liiga kõrgele.

Kolmnurkse mähkme peale asetatakse nelinurkne puuvillasest materjalist mähe suurusega 75×80 sm.

Sellele järgneb kummiriie, mis ei tohi olla suurem kui 25×30 sm, vastasel korral ta moodustab kompressi lapse keha ümber.

Lõpuks veel puuvillasest flanellist mähe, koos vaiba ja vaibaaluse linaga.

Ka imikut tuleb mähkida vastavalt aastaajale, talvel soojematesse, suvel kergematesse mähkmetesse.

Imiku mähkimisel tuleb tähele panna, et teda ei mähitaks nii tugevasti, et ta end liigutada ei saa.

Imiku pesul ei tohi kasutada nõelu.

6-kuiste kuni 1-aastaste laste varustusse kuuluvad:

Samad esemed, mis kuni 6-kuisel imikul, ja lisana:

1. Pihik (4).
2. Mähkmepüksid (6).
3. Soojad jakikesed (8).
4. Soe müts (1).
5. Mantel (1).
6. Sukad, sokid (4).
7. Sussid (2).
8. Ööpesu (magamiskott) (2).
9. Rinnalapid (6).

Selles eas alustab laps roomamist, mistõttu ta vajab ka teistsugust riietust. Laps vajab mähkmepükse ning nende ülalhoidmiseks pihikut. Pihik valmistatakse paksemast riidesordist, kinnitatakse eest nööpidega. Mähkmepüksid kinnitatakse pihiku külge.

Selles eas kasutab laps ka rinnalappe, mis eriti tarvilikud on hammaste tulekul, millal laps tavaliselt rohkem ilastab.

Rinnalapiks on väike põlleke, mis katab ainult rinda. Soovitav on valmistada rinnalapp kahekordsest riidest ning selle eseme kinnitamiseks kasutada paelu. Imiku esimestel elukuudel (kuni 6—8 kuuni) ei tehta vahet päeva- ega

ööpesu vahel. Ihupesu vahetatakse mitu korda päeva jooksul. Kui laps on suurem ja ihupesu vahetamise tarvidus pole enam väga sagedane, siis tuleb mõelda ka ööpesule, tavaliselt tekib selle järele vajadus lapse 8. kuust alates.

Soovitav on valmistada lapsele ka magamiskott, mis koosneb kahest osast. Ülemisele osale, jakile, on alumine osa (kott) külgenööbitav. Kotil on ees sisselõige, mis on ka nööbitav ja mille kaudu last saab potile panna ning mähkmeid vahetada.

Üle aasta vanustele lastele kuni 3 aastani on peale eespool nimetatud esemete vajalikud:

1. Kleidid (3).
2. Ülikonnad (3).
3. Talimantel (1).
4. Talimüts (1).
5. Karupüksid (1).
6. Põlled (5).
7. Kalossid (1).
8. Saapad (1).
9. Kindad (2).
10. Vildid (1).
11. Öösärgid või ööpüksid (3).
12. Mängupüksid (suvel 4).
13. Aluspüksid (8).
14. Treeningriided (1).

Väikelapse kleidid ja ülikonnad olgu lihtsad ning lapsekohased niihästi materjalilt kui ka tegumoelt. Samuti olgu nad nagu pesugi valmistatud värvi- ja pesukindlast materjalist ning värvilt ja mustrilt lapsele sobivad. Lapse riietus olgu otstarbekohane, mängimist ja liikumist võimaldav.

Lapse ööpesu kohta on erinevaid seisukohti. Ühed eelistavad öösärke, teised ööpükse.

Soovitav on kasutada mõlemaid. Suvel on kindlasti lühikeste käistega, avarad öösärgid eelistatavamad. Talveks on jälle head ööpüksid, mis ei tohi aga mingil juhul olla lapsele liiga ümber. Otstarbekas on teha püksid jakile nööbitavad, kummipael väikelapse riietuses ei ole soovitav, kuna ta, olles vereringvoolu takistava mõjuga, kahjustab tervist. Kummipaelast tuleks ka aluspükstel hoiduda ja selle asemel teha pihiku külge nööbitavad püksid.

Suvel on lahedad, kirjud traksidega mängupüksid väikelapsele asendamatuks riietusesemeks.

Õues mängimiseks on väikelapsele otstarbekohane tänapäeval väga levinud treeningriietus.

Kõik väikelapse välised riietusesemed, nagu kleit, püksid, põll jne., olgu varustatud taskuga, et lapsel oleks koht taskuräti hoidmiseks.

Riided olgu võimalikult eest nööbitavad ja nööbid ning nööpaugud küllalt suured, et lapsel oleks võimalik riietumisel juba varakult harjuda end iseseisvalt riietama.

Jalanõud.

Lapse jalanõud olgu vastavad lapse jala mõõtudele. Lapse varbad vajavad küllaldaselt liikumisruumi. Esimeste jalatsitena muretsetagu väikelapsele pehmest materjalist (nii pealsed kui ka tald) saapad.

Hiljem, kui laps juba vabalt kõnnib ja jookseb, võivad tallad juba paksemad olla.

Suvel olgu lapsed võimalikult palju palja jalu, see tugevdab laste jalgu ja karastab üldiselt lapse tervist.

Linnatänavail on aga palja jalu käimine võimatu, sel juhul on lapsele suveks kohased jalanõud sandaalid.

Laste jalatsite valmistamiseks kõlbmatu materjal on lakknahk ja kummi, sest nad ei lase õhku läbi.

XI peatükk.

HAIGE LAPSE KASVATAMINE.

Arstlik ravi ja kasvatustöö toimugu käsikäes, sest õieti korraldatud kasvatustöö mõjub arendavalt lapse meeleelunditele ja parandavalt tema tervisele.

Kasvatustöö puudumisel võib parimagi ravi juures märgata haige lapse psüühilise ja füüsilise arengu mahajäämist samavanuste tervete laste omast. Seevastu jällegi õieti suunatud pedagoogiline kohtlemine aitab tõhusalt kaasa lapse jõudsale paranemisele.

Kogu haiget last ümbritsev kasvatav ja põetav personaal peab olema hästi teadlik kasvatuse põhimõtteist ja neist kinni pidama kogu oma tegevusaja vältel, kusjuures ta peab oma meditsiinilisi toiminguid tihedalt siduma kasvatuslikkude võtetega. Eriti suur ja vastutusrikas osa langeb siin palati õele, kes on kõige tihedamini seotud haige lapsega, kes muutub lapse otseseks kasvatajaks kogu tema haiguse vältel.

Kui õde on suuteline nägema haige lapse psüühilisi muudatusi haiguse ajal, siis on ta kindlasti võimeline tänuväärselt kergendama ka lapse olukorda. Haige lapse juures on väga suure tähtsusega lapse hingeline seisund. Katsed näitavad, et elurõõmsatel lastel, kes on alati heas tujus ja rahulikud, mööduvad isegi raskemad haigused kergemini kui pahuratel, tujututel lastel. Inimesed, kellel puudub see emotsionaalne toonus, on vastuvõtlikud haigustele ja nende paranemine on aeglane. Sõjapäevist on

teada, kuivõrd tähtis on hea meeleolu rasketel momentidel. Võime mõista siis ka laste emotsioonide mõju tervisele. Õde-kasvataja on lastele lähedasem kui arst, sest ta seisab lapsega vahetus ühenduses. Õe-kasvataja ülesanne on jälgida ja osata vaadelda lapse käitumist, tähele panna, kas tal on mingisuguseid halbu harjumusi (päka imemine, küünte närimine, allategemine jne.). Nii mõnegi lapse juures ilmnenud nähtus omab suurt tähtsust lapse üldise tervisliku seisundi määramisel.

Kui kasvataja on teadlik ja oskab tähele panna laste iseloomustavaid haiguslikke väljendusi, siis saab ta suuresti abistada arsti.

Haigele lapsele on haiglasse minek tavaliselt raskeks elamuseks. Juba tervele väikelapsele on lahkumine omastest ja sattumine võõraste inimeste hulka ning teise ümbrusse sageli häirivaks elamuseks. Seda raskem on see talutav haigele, ülitundlikule lapsele.

Õe-kasvataja ülesandeks on püüda kõigiti aidata last üle saada lahkumisvalust ja aidata tal kiiremini kohaneda uue olukorraga. Sageli on kojuigatsuse peamiseks põhjuseks tegevusetu olek, seepärast peab õde-kasvataja katsuma uustulnukat lülitada mänguprotsessi, et eemaldada kojuigatsust.

Haigele lapsele peab katsuma luua võimalikult meeldiv kodune ümbrus ja hea olukord. Olles isoleeritud mänguseltsilistest või omastest ja eemaldatud temale armsatest mänguasjadest, tunneb laps end muidugi esialgu mahajäetuna, õnnetuna võõras ümbruses. Neist kurbadest elamustest aitab aga kergesti üle kasvataja oma lohutuste, jutustuste ja naljadustega, laulukeste ettelaulmisega jne. Lapsed toovad haiglasse sageli oma lemmikesemeid, millega nad kodus on harjunud uinuma. Muidugi peab haiglas hoiduma mittehügieenilistest mänguasjadest, nagu kar-

vane karu jne. Selle asemele tuleb leida pestavast materjalist mänguasi, mis asendaks lapse mänguasja ja vastaks tervishoiunõuetele. Õe-kasvataja kaasabil harjuvad lapsed õige ruttu haigla režiimiga. Sageli parandatakse raviasutistes koos arstimisega ka palju kodunt kaasatoodud kasvatusvigu.

Õde-kasvataja peab omama nii meditsiinilisi kui ka pedagoogilisi teadmisi, et õieti täita oma ülesandeid haiglas.

Õde-kasvataja peab kinni pidama järgmistest nõuetest:

1. Harjutada haiget asutise korrast ja režiimist kinni pidama.
2. Õpetada lastele käitumis- ja viisakuskombeid.
3. Õpetada neile eneseteenindamist, kus see vähegi võimalik (iseseisev söömine, potil käimine jne.).
4. Arendada lastes sõprustunnet üksteise vastu. Kasvatada lastes juba maast madalast alates nõukogude patriotismi ja armastust tema juhtide vastu. (Näidata lastele pilte, kõnelda mõni lühike looke Stalinist ja Leninist.)
5. Õpetada lastekohaselt sanitaar-hügieenilisi nõudeid ja kombeid, puhtuse ja korra eest hoolitsemist.

Haigla vaikne ja rahulik õhkkond mõjub õige varsti rahustavalt uustulnukasse ja õe-kasvataja kaasabil harjub laps õige pea olukorraga. Nii harjub laps ka haigla režiimiga, kuhu kuulub hommikune ärkamine, potitamine, pesemine, korrastused, söögiajad, puhketunnid jne. Hügieeniliste harjumuste kasvatamisel võib kasvataja jutustada mõne väikese loo puhtuse tähtsusest. Lapsed hoidku oma isiklikud asjad, näit. taskurätt, pesulapp, mänguasjad jne., selleks ettenähtud kohtadel. Lapsi tuleb õpetada ka hooli-

kalt suhtuma haigla varasse — seega sisendame neisse algeid õigest suhtumisest ühiskondlikku varasse.

Haige lapse juures omab toitumine suurimat tähtsust. Peab tegema kõik, et haige laps kosuks. Kui lapsel on huviküllane tegevus, kui ta on huviga mänginud, vaadanud pilte, kuulanud jutukesi ja laule, siis on ta aeg möödunud heas meeleolus. Sellises heas meeleolus maitseb ka toit tavaliselt hästi.

Lapsele aga, kes on tegevusetusest ja igavusest pahuraks muutunud, ei maitse kindlasti ka kõige parem toit. Seepärast on suure tähtsusega hea meeleolu loomine. Niisama tähtis on toitmisel kindlatest kellaaegadest kinnipidamine ja rahuliku, käratu õhkkonna loomine.

On vajalik lasta lapsi enne sööki lühikest aega puhata, et nad liiga väsinuna ei asu sööma. Lapsi, kes kergesti väsivad, võib lasta kahe toidu vahel mõni minut puhata. Mõnel lapsel on kombeks toitu järele jätta. Tuleb püüda selliseid lapsi nii kasvatada, et nad selle harjumuse unustaksid. Selleks on kõige parem esialgu anda väikesed annused toitu.

Dieedile määratud lastega esineb sageli ka raskusi, kuid et dieet on määratud vastavalt ravile, tuleb sellest kindlalt ja rangelt kinni pidada. On vajalik, et lapsed asetataks sööma nii, et dieedil olevale lapsele ei paistaks nii väga silma teistele antud paremad toidud.

Suuremale lapsele saab juba seletada, miks tema peab tummi sööma, kuna teised lapsed saavad midagi muud. Õige puhkuse korraldamine omab haigele lapsele ka suurt tähtsust. Puhkeajal valitsegu ruumis täielik vaikus. Enne puhketundi tuleb ruum kindlasti õhutada. Väiksematele, alla 3-a. lastele, kes on väga nõrgad, tuleb sisse seada tegevuse ja puhkeaja jaotus, kus 2—3 puhkeperioodi

vaheldub sobiva tegevusega. Haigetele lastele on pidev 5—6-tunnine tegevusaeg liiga väsitav.

Muidugi oleneb pedagoogiline töö haigete laste juures haiguse iseloomust ja staadiumist. Sellest olenevalt tuleb korraldada ka laste tegevust. Näiteks mõni haigus nõuab, et laps kuidagi ei erutuks, teise haiguse puhul on jällegi soovitav lapse ergutamine tegutsemiseks.

Haige laps erineb teistest, tervetest lastest. Hea, rõõmus laps muutub haiguse puhul sageli jonnakaks, rahutuks või jällegi täiesti apaatseks ka kõige ahvatlevamate mänguasjade suhtes. Haige lapse paljude funktsioonide ergutamiseks on sageli vajalikud suuremad välised ergutused.

Haige lapse eest hoolitsejal peab olema suur armastus oma hoolealuse vastu ja palju kannatlikkust, püüdes muuta haige rasket olukorda võimalikult kergeks ja talutavaks.

Haige lapse kasvatus omab suurt tähtsust, kuid see erineb tunduvalt terve lapse kasvatusest, sest haige lapse võimed on tema nõrgenenud organismi tõttu hoopis väiksemad, võrreldes terve lapsega. Et haige lapse närvikava on haiguse tõttu kergemini väsiv, siis ei saa ta kontsentreerida oma tähelepanu pikemaks ajaks ühele tegevusele ja tüdib väga ruttu. Haige laps on sageli kannatamatu, kergesti ärrituv ja jonnakas. Haige lapse kapriise püüame vältida rahuliku käitumisega ja lapsekohaste seletustega. Eriti pahuraks muutub laps, kui ta märkab, et teda hellitatakse üleliia. Jonni ja ärrituse peame haigest lapsest võimalikult eemal hoidma. Selleks on tarvilik reeglipärane päevakava ja kasvataja rahulik hoiak suhtlemises väikese haigega. Hoolitsemisviisid haige lapse eest peavad olema hästi ette valmistatud, teostatud kindlate võtete ja rahu-

liku otsustuskindlusega. Siis esineb ka lapses vähem protestivaimu, hirmu ja rahutust.

Ei ole õige vaade, et haigele lapsele on kõik lubatav. Nii paneksime aluse isekusele, millest hiljem on väga raske vabaneda. Me lubame ka haigele lapsele vaid seda, mis ei käi tervishoiu- ja kasvatusnõuete vastu.

Suurt tähtsust omab ka kasvatustöös võitlus laste nakkushaiguste vastu.

Uurides Moskva rajoonides nakkushaiguste leviku põhjuseid, leidis prof. Štšelovanov, et neis asutistes, kus puudus pedagoogiline töö lastega, oli massiline nakatumine tunduvalt suurem kui neis, kus pedagoogiline töö oli läbi viidud õieti. Kasvatustöö seisab siin selles, et kasvataja, tundes ja teades hästi oma lapsi, märkab kohe nende käitumises ja olekus muudatusi ning teisi iseloomustavaid nähtusi, mis on signaaliks haiguse tekkimise puhul.

Kui nakkusjuhtum on avastatud, tuleb laps viivitamata teistest eraldada, ootamata haigusele iseloomulikkude hilisemate nähtude avaldumist ja nakkusohu suurenemist. Suurt tähtsust omab kasvataja tähelepanelikkus ja õigeaegne informatsioon arstile, mistõttu isoleerimine toimub kiiremini.

Nakkushaiguse juhtum nii väikelasteasutises kui ka perekonnas on lapsele väga raskeks elamuseks, sest ta isoleeritakse mänguseltsilistest, pannakse voodisse, talt võetakse ära mänguasjad. Sageli muutuvad lapsed sel puhul pahuraiks. Kasvataja ülesandeks on aidata vähendada lapses tekkinud halba enesetunnet, eemale peletada pahurus, jonn ja igavus. Uustulnukat haiglas märkamatult kaasa tõmmata uue ümbrusega, aidata tal üle saada kojuigatsusest, lahkumisvalust, püüda leevendada haiguse mõju ja pakkuda lapsele sobivat meelelahutust — see on kindlasti suur ja raske ülesanne. Et kasvatajal see hästi õnnes-

tuks, on vajalik suur huvi ja armastus oma töö vastu. Kasvatustöö head mõju on märgata eriti mõne haiguse juures, näiteks läkaköha puhul, mil köhahood muutuvad lapsele piinavaiks, sest nad esinevad ikka tugevamini ja sagedamini ning lõpevad sageli oksendamisega. Haige lapse erilise närvilise seisundi ja tundlikkuse tõttu hingamiskeskuses on tähtis, et laste huvi koondataks mõnele huvitavale tegevusele. Siis võib märgata, et lapsed köhivad vähem ja haigus möödub kergemini.

Režiimi tuleb haigete juures alati kohandada vastavalt haigusega. Näiteks haiguste puhul, mis kutsuvad välja oksendamise, ei saa kinni pidada kindlatest söögiaegadest. Nii kutsuvad läkaköhahood esile oksendamise, mille tagajärjel lapse organism nõrgeneb. Soovitav on kasutada toiduandmiseks köhahoogude vaheaega, mil laps on üsna rahulik. Samuti on väikelapsele kergenduseks, kui teda köhahoo puhul aidatakse, toetades ühe käega lapse pead, teisega kõhtu, kallutades keha ettepoole, et suhuvalguv lima ja ila saaks välja voolata. Lapse köhahoo puhul abiandmine on talle ka suureks moraalseks toeks.

Haigetele lastele, eriti aga haigusest paranevatele lastele, on vajalik eriline hool, mis soodustaks lapse vaimset arenemist. Eriti vajalikuks osutub sellele tähelepanu pöörata nakkushaiguste ja muude haiguste puhul, mil laps viibib pikemat aega haiglas.

Pikaldased haigused jätavad lapsele ka tugevaid iseloomu muudatusi, millele tuleb pöörata suurt tähelepanu. Pärast paranemist on tarvilik viia laps tema endisesse seisundisse. Siin on jällegi õe-kasvataja ülesandeks abiks olla paranejale. Sageli lapsed, tundes endid tervetena, kuid kuna neid keelatakse tegelemast nii nagu see oli neile omane tervena, muutuvad pahuraks, lõhuvad mänguasju jne. Need lapsed vajavad eriti tegevust, vaheldust ja liiku-

mist, mis on vastav laste vanusele ja tervislikule seisundile. Neid lapsi, kellel on valusaid psüühilisi muljeid liikumisest tingitud haigustest, vigastusest või haavast, tuleb aidata seda unustada ja paranenult õpetada neid jälle liikumisest rõõmu tundma. Siin on tähtis lapse julgustamine ja ergutamine liikumisele.

Arstilt saab kasvataja vajalikke juhiseid, mida tuleb tähele panna järelravi ajajärgul. Näiteks, kui lapse süda on nõrk, ei tohi ta end üleliia pingutada jne. Lapsele tuleb luua soodsad võimalused erksaks eneseväljenduseks. Olles pikemat aega haige, unustab väikelaps sageli haiguse vältel kõndimise ja kõnelemise. Siin peab tingimata last ergutama liikumist arendavaile harjutusile ja teda tuleb vestlusega kaasa tõmmata kõnelemisoskuse arendamisele. Lapse kõnelemisoskus areneb kahe esimese eluaasta vältel. Kui laps on sel ajal pikemat aega haige ja puudub vastav hoolitsus, siis ei õpi laps õigeaegselt kõnelema. Hilinenud kõnelemise areng aga mõjub häirivalt kogu intellektuaalsele arengule. Seepärast on väga tähtis, et haigetega tegelev personaal palju vestleks lastega, kordaks sageli sõnu, nimetaks esemete nimesid ja kutsuks välja väiksematel vastuhäälitsust, suurematel aga juba kõnelemist. Kasvataja kõnelus peab olema selge, rõõmus, rahulik, lohutav ja ta peab laitmatult valitsema keelt. Nii ei jää väike haige kõnelemise arengus palju maha omavanustest tervetest lastest ja õpib õieti ning õigeaegselt kõnelema.

Tegevuse ja mänguasjade valikul peab kasvataja hoolega jälgima, et need lapsele üle jõu ei käiks, et laps suudaks neid hästi käsitada. Muidu tunneb laps saamatust ja kannatab seetõttu alaväärsustunde all. Kui ilmneb, et laps on väsinud, tuleb temaga tegelemine lõpetada. Muidugi ei tule seda teha järsult, vaid tuleb püüda tegevus lõpetada lapsele võimalikult märkamatult.

Laste tegevusena võivad kõne alla tulla laste laulukesed, jutustused, piltide vaatamine, väikesed esinemised käpiknukkudega, mänguasjadega jne. Lamavatele haigetele võib anda kandikul mänguasju mängimiseks ja pliiatsi ning paberi joonistamiseks.

Mitmesuguse tegevusega: mänguasjadega, jutukeste ja laulukestega kergendab kasvataja haige lapse olukorda ja arendab last kehaliselt ning vaimselt. Tegelused haigete lastega ei tohi olla lastele pingutavad ega liiga ärritavad.

Mänguasjade kasutamisel tuleb silmas pidada, et need oleksid individuaalsed, mitte ühest haigetoast teise kantavad. Nad olgu eranditult kõik pestavad.

Püüdes haigetele lastele luua lastepärast, kodust ja meeldivat õhkkonda, leevendatakse varsti kojuigatsus ja kaotatakse püsivalt hirm raviasutise vastu.

Kergemate haiguste puhul jääb laps tavaliselt kodusele ravile, kus ta vajab samuti erilist hoolitsust. Ka kodus tuleb rangelt kinni pidada arsti korraldustest ja kindlatest söögiaegadest. Kõrge palaviku puhul ei ole tarvis sundida last sööma. Laps vajab siin peamiselt juua. Haiguse paranemisega kaasub ka söögiisu ja laps kosub hea toitmise juures kiiresti. Arstimeid tuleb lapsele anda endastmõistetavalt ja rahulikult, mitte aga nii, et kõik perekonnaliikmed häirivalt ümber haige kogunevad ja igaüks õpetusi ning seletusi jagab, mille tagajärjel rohu andmine muutub äärmiselt tülikaks ja hirmutekitavaks toiminguks.

Kindlalt tuleb kinni pidada nõudest, et haige laps jäägu rahulikult voodisse. Laste kätel kandmine ja süles hoidmine, kui selleks ei ole erilist meditsiinilist nõudlust, ei muuda lapse tervislikku seisukorda paremaks, vaid ümberpöördult — teeb lapse rahutumaks ja väsitab asjatult vanemaid. Lapse haiguse ajal peavad vanemad olema rahu-

likud ja püüdma luua lapsele rõõmsama meeleolu. Väikelaps harjub peagi nõutava olukorraga ja jääb voodisse kuni paranemiseni. Haige lapse juures tuleb püüda vältida jonnide ja kapriiside tekkimist. Nagu juba eespool öeldud, tuleb haigele lapsele lubada vaid seda, mis on õige kasvatuse ja tervishoiu seisukohalt. Tuleb alati kindlaks jääda lubadustele ja keeldudele. Haiguste ajal tuleb hoiduda igasugustest halbade harjumuste tekkimise võimalustest, sest neist hiljem võõrutada osutub väga raskeks. Mõni laps näiteks nõuab, et ema istugu tema voodiäärel ja hoidku uinudes tema kätt pihus. Kui ema seda soovi täidab mõned korrad, siis hiljem muutub see juba harjumuseks ja laps ei taha üksinda uinuda ka terveks saades. Sellised harjumused tekitavad asjatult pahandusi, sest on ju võimatu, et igal õhtul saab ema lapse magama uinudes ta juures istuda.

Iga haigus ei möödu kiiresti. Pikaldase haiguse puhul tuleb vanematel eriti püüda kergendada ja meeldivamaks muuta lapse haigusaega. Kergemate haiguste puhul võib panna lapse istuma voodisse ja lasta tal seal mängida. Siinjuures tuleb tähele panna, et voodi oleks hästi korrastatud, et padjad toetaksid lapse selga, et tal oleks hästi mugav istuda. Ka peab tähele panema, et laps oleks riietatud vastavalt tubasele soojusele, et ta istudes ei külmetaks ega ka üleliigsete riiete tõttu ei higistaks. Haigele lapsele sobivad pestavad mänguasjad. Raskeid ja teravate nurkadega mänguasju, millega laps võib endale haiget teha, voodisse mängimiseks ei anta. Tuleb tähele panna ka seda, et pisikesed esemed, nagu nööbid, pärlid jne., lapsele voodis mängimiseks ei sobi, sest need võivad kergesti kaduda ja laps võib neid mänguhoos alla neelata, ninasse või kõrva toppida jne.

Erilist tähelepanu tuleb pöörata haigetele lastele, kes

pikemat aega peavad lamama (näit. luumurretega, kipsivoodis lamajad). Need lapsed vajavad eriti kasvatuslikku teenindamist, et lapse areng ei kannataks liiga rängalt haiguse pikalduse tõttu. Siin peab kõik võimalused tarvitusele võtma, et lapse rasket seisundit kergendada, otsida talle sobivat tegevust ja muuta lapse lähim ümbrus võimalikult lapsepärasemaks. Vahelduseks on soovitav, et ema talle jutustaks, loeks, näitaks pilte, laulaks.

Vanemad olgu rõõmsad, vähemalt lapse juuresolekul, sest ka nende meeleolu kandub lapsele. Rõõmus meel ja huumor mõjuvad alati tervendavalt. Lapse kuuldes ei tarvitseks kõnelda lapse haiguse käigust. Haige lapse rohke külastamine ei saa olla soovitav, sest külalised põhjustavad rahutust ja erutusi.

Kui last ümbritseb rahulik, lapsepärane õhkkond, siis paraneb laps kergemini haigusest ja muutub varsti jälle elurõõmsaks ning terveks.

XII peatükk.

MÕNEDEST VÄÄRNÄHTUSTEST HOIDUMISEST VÄIKELAPSE KASVATAMISES.

Väikelapse kasvatusest kirjutab N. Krupskaja: „See, kes mäletab oma varajast lapsepõlve, teab, kui tugevad on lapsepõlve muljed ja millise kustumatu jälje nad jätavad eluks ajaks.[1]" Edasi ütleb ta: „Lapse esimesed muljed jätavad jäljed kogu eluks, mispärast on väga tähtis, eriti lapse esimesil eluaastail, läheneda kasvatusele väga järelemõtlikult. Kui me tahame tõsiselt, mitte ainult sõnadega, kasvatada leninlaste-stalinlaste generatsiooni, kes iga aastaga tõstab elu ikka kõrgemale ja kõrgemale astmele — on selleks tarvis erilist tähelepanu omistada lastele, peamiselt aga nende koolieelsele kasvatusele." Laste kasvatus on sotsialistliku ülesehitustöö tähtis ala. Ja kasvatusel on eriti suur tähtsus just lapse esimestel eluaastatel. Seega rajatakse nagu elu vundament. Kõik, mis laps õpib hiljem, on vaid pealisehitis esimestele muljetele ja kogemustele. Et rajada kasvatus õigetele alustele ja lahendada õieti kasvatusprobleeme, on kõigepealt vajalik last tunda. Last tuleb suure huviga tähele panna kõikjal ning igas tema tegevuses, eriti aga mängu ajal, sest sellal avaldab laps oma üldist arenemist: mõtlemist, iseloomu, individuaalseid iseärasusi, kujutlusi, suhtumist ümbritsevasse ellu.

[1] Н. К. Крупская. Воспитание коммунистической семьи.

Paljudki kasvatusraskused, millega tuleb võidelda terve väikelapse juures, on sageli tingitud sellest, et ei panda küllaldaselt tähele lapse õigustatud tarvidusi.

Iga väärnähtus kõneleb mingist eitava mõjuga põhjuse olemasolust, mis tuleb kindlaks teha.

Ja nagu arst taotleb haigust väljakutsuva põhjuse kõrvaldamisega vältida temperatuuri tõusu, nii peab ka kasvataja omistama suurimat tähelepanu just lapse käitumises esinevate väärnähtuste tekkimise põhjuse selgitamisele ja kõrvaldamisele. Seejuures tuleb meeles pidada, et kasvataja, püüdes mõjutada lapse käitumist: katkestada lapse nuttu või kaklust või kiirendada uinumist, peab suunama oma mõjutust nii, et ta kasvatustöö saavutaks tagajärgi alatiseks. Ei ole mitte üksnes tähtis täna lõpetada nuttu või lahutada kaklejaid lapsi, vaid taotella, et nutt ja riid enam ei korduks. See on võimalik vaid siis, kui on kõrvaldatud nende tekkimise põhjus.

Lapse käitumises esinevate väärnähtuste põhjused on väga mitmesugused, seepärast peavad olema nende kaotamise meetodid ka erinevad.

Näiteks laps võib nutta sellepärast, et tema virge- ja uneaeg pole õieti jaotatud, laps on üleväsinud või jällegi ümberpöördult — ta on täis energiat ja teda sunnitakse magama. Selle asemel, et last hirmutada „kollidega" või lubada kompvekke, kui ta kohe uinub, on tarvilik muuta lapse režiimi. See on antud juhul ainus õige meetod.

Teine näide: Esimesed päevad sõimes laps nutab magama jäädes. Selle põhjuseks on uus ümbrus, uued inimesed, harjumata režiim. Režiimi vahetusel vajab laps rohkem tähelepanu ja õrnust.

Kasvatajal tuleb olla ettevaatlik kasvatusvahendite valikul ka sellepärast, et lapsed on väga erinevad ja iga laps vajab individuaalset kohtlemist.

Näiteks arglik laps, kel pole enesekindlust, teeb aralt esimesi katseid, et pöörata sõidukit. See laps vajab oma ürituseks kindlasti julgustamist ja kiitmist sel puhul, kui ta oma taotlusega on toime tulnud. Mõni laps on jällegi väga enesekindel. Säärast last ei tule palju kiita. Kui ta näiteks ehitab klotsidest torni ja kutsub seda siis imetlema, olles väga uhke oma saavutusele, siis tema suhtes on kasulikum olla tagasihoidlik kiitusega ja selle asemel juhtida lapse tähelepanu mõnele soovitavale või vajalikule parandusele jne. Aga ühel ja samal lapsel võivad olla mitmesugused hingelised seisundid, mis on tingitud sellest, kas laps on väsinud või mitte, on ta meiega harjunud või mitte, on tal külm või soe, kas ta tahab süüa või mitte jne. Kõiki neid momente peab kasvataja arvestama. Ei saa nõuda väsinud, nälga tundvalt lapselt, et ta mänguasju koristaks või ennast ise lahti riietaks. Samuti väär on normaalses seisundis olevat last abistada selles, mida ta on täiesti suuteline ise tegema.

Kui lapse ebasoovitava käitumise põhjused on juurdunud koduse väärkasvatuse tagajärjel, siis on peamiseks nõudeks koduse olukorra muutmine, milleks on vajalik selgitustöö lastevanematega.

Laps, kes pole harjunud korra ja rahuga, on äärmiselt rahutu, tujukas ning raskesti koheldav.

Laps, kellega on liiga palju tegeldud, ei saa ega taha üldse enam üksinda mängida.

Laps, kellega pole üldse tegeldud või kelle liikumisvabadust on takistatud, jääb sageli kehaliselt saamatuks ja vaimselt arenematuks.

Erilist tähelepanu peab osutama väga rahulikele, passiivsetele lastele, kes väga aeglaselt reageerivad ja suurema osa ajast tegevusetult veedavad. Sageli peab neile

mänguasju mitu korda pakkuma, enne kui nad nende vastu lõpuks huvi tunnevad, ja kui mänguasi käest maha kukub, siis tuleb seda neile kas või korduvalt kätte anda, sest nad ise ei nõua seda taga ega tee sellest väljagi.

Sääraste lastega tuleb muidugi rohkem tegelda kui elavaloomuliste lastega, keda sageli peab pidurdama nende liiga intensiivses tegevuses.

Tuleb tähele panna, et neil lastel, kes liiga kaua vaid täiskasvanutega on suhelnud, on lahkumine täiskasvanust väga raske, ühtlasi on neil kontaktiloomine teiste lastega suuresti raskendatud. Teiste laste hulgas näivad säärased lapsed erakute taolistena, kahetsemisväärsete olevustena.

$2^1/_2$—3-a. laps vajab juba mänguseltsilist. Täiskasvanu ei saa kõige paremagi hoole juures asendada lapsele mänguseltsilist.

Alljärgnevalt mõned näited sagedamini esinevatest väärnähtustest lastekasvatuses.

1. Miks laps ei söö?

Halb sööja on sageli murelapseks ja emal ongi tõsine põhjus muretsemiseks, kui tavaliselt hästi sööv laps muutub korraga isutuks. Sageli on sel puhul tegemist mõne haiglase nähtusega ja seda suudab kindlaks teha vaid arst.

Kuid enamail juhtudel on lapse halb söögiisu tingitud väärkasvatusest.

Paljud lapsed on saanud halbadeks sööjateks just selle tõttu, et emad ülehindavad laste toiduvajadust ja kipuvad neid üle toitma. Lastele tuleb anda tervet ja lihtsat toitu ning rangelt kinni pidada kindlatest söögiaegadest. Söögi vaheaegadel ei tohi laps midagi saada, ka mitte maiustusi. Söögiajal olgu rahulik, vaikne õhkkond. Laps ei tohi väsinult lauda tulla, parem kui ta enne söömist puhkab. Söögi-

ajal ei tule lapsele erilist tähelepanu pöörata. Mitte küsida, kas ta tahab ühte või teist, see kasvataks valijat, kes kõike süüa ei taha.

Lapsele anda uusi toite võimalikult vara ja väikestes kogustes, et laps harjuks tõrkumata nende maitsega. Lastel lubada võimalikult vara ise süüa. Süües peab laps mugavalt istuma, jalad toetugu alusele, laud ei tohi ulatuda kõrgemale küünarnukkidest.

Kui laps tõesti midagi ei söö, siis lasta tal rahulikult kord nälgida, see ei tee talle kahju. Kui ta vahepeal midagi muud ei saa, siis on järgmiseks söögikorraks hea isu kindlustatud.

Tühi kõht — see on peaasi. Lapse kuuldes mitte kõnelda murest lapse söögiisu pärast. Hoolitseda hea seedimise eest.

Sageli on halvad sööjad üksiklapsed, keda on üleliia hellitatud ja kes kannatavad igavuse all. Nii mõnigi laps on söögiisu puudusest ravitud omavanuste mänguseltsiliste kaudu. Sageli mõjub ka ümbruse muutus soodustavalt. Lapsi sõime tuues kurdavad emad sageli, et lapsed söövad halvasti. Kuid tähelepanekud näitavad, et need „halvad sööjad" omandavad õige ruttu parima isu, mis tuleb kindlasti panna sõime õige režiimi, otstarbeka toitmise, hea kasvatuse ja mänguseltsiliste mõju arvele. Sundimine, ähvardamine ja karistamine mittesöömise puhul teeb lapsele söömise hoopis vastumeelseks.

Huvitavate jutukeste kõnelemine lapse toitmisel pole ka loomulik. Kui laps on tubli ja laseb enesele toitu suhu panna, siis vaid räägitakse talle juttu. Varsti ongi laps harjunud nõudma jutte, milleta ta üldse sööma ei hakka. Samuti lubamatu on mänguasjade kasutamine söögiajal.

Lapse mittesöömine kaoks kindlasti kiiremini, kui sellele ei osutataks nii suurt tähelepanu. Suurepärase isu

tagab sööma mittesundimine, sest nälg sunnib kõige paremini toitu paluma ja mitte valima.

$2^1/_2$-aastane Vello sõi ise väga hästi ja hea isuga. Äkki ema märkab, et Vello on pillanud toitu lauale ja söögipõllele. „Las ma söödan sind. Miks sa küll ei oska ise süüa? Miks sa oled nii lohakas? Mina ei aja toitu maha, kui söödan sind."

Vello oli solvunud. Ta katsus ise süüa ja tegi oma parima. Ema oli aga pahane. Ta ei mõistnud, et Vello on alles väikelaps, kel pole veel oskust süüa väga ettevaatlikult. Selle asemel, et last tema püüdmise pärast kiita, laitis ema teda selle eest, et ta ei söönud nii hästi kui vajalik.

Kui ema annaks Vellole toitu väiksemates kogustes, oleks lapsel kergem süüa ja ta paluks teist korda veel. Ema on suuteline muutma söögiajad lapsele meeldivaks ja oodatud toiminguks. Selle asemel, et lapsega kogu söögiaja vältel pahandada ja riielda, tuleb anda talle rahulikult ja kärata juhendeid korralikuks söömiseks.

Mida kauem Vello ema ise söödab last, seda kauemini jääb Vello söömisel saamatuks.

Lapsed õpivad järk-järgult. Vello õpiks ka lühikese ajaga korralikult sööma, kui talle antaks selleks vaid harjutamise võimalusi.

Ta omandaks korralikult söömise oskuse kiiremini siis, kui teda kiidetaks tema püüdlikkuse puhul ega laidetaks, kui ta mõnikord kogemata toitu maha pillab.

2. Miks laps jonnib?

Väikelapsele tuleb anda algusest peale kogemus, et jonniga ta ei saavuta midagi. Näiteks ei reageerita kohe lapse nutule süllevõtmisega ning muude hellitustega. Laps jonnib sellepärast, et tal on kogemus, et jonnimisega ta

saavutab soovitud eesmärgi. Aga ta taipab ka kohe, kui ta jonniga midagi ei saavuta, et see on asjatu ja jätab varsti jonni kasutamata. Jonni põhjused võivad olla mitmesugused: laps on kas unine, väsinud või haige, ka väärkasvatuse mõju. Laps jonnib vahel ka sellepärast, et ta protesteerib liigse nõudlikkuse vastu. Tähelepanekud näitavad, et niihästi karmidel kui ka liiga järeleandlikel vanematel on sageli jonnakad lapsed.

Jonn tekib juba imiku-eas, kui last koheldakse nii, et ta oma soovitud eesmärke saavutab jonnimisega, s. o. nutuga. Kui laps on kogenud, et kui tema karjub, siis ema tuleb ja hakkab temaga mängima, siis hakkab ta seda võtet järjekindlalt kasutama.

Üldiselt on lapsed kuni kahe aastani painduvad ja alluvad hästi täiskasvanu korraldustele.

Isekaks muutub laps sageli kolmandal-neljandal eluaastal. Sellal armastab laps sageli vastata korraldustele kindla „ei-ga". Oma tahte läbiviimisel raskustega kokku põrgates esinevad sageli inetud stseenid. Laps viskub karjudes põrandale, trambib, lööb, sülitab ja kratsib.

Jonni puhul tuleb käituda rahulikult ja tasakaalukalt. Parim vahend on jätta laps jonni puhul üksi, ja kui jonn on möödunud, käituda lapsega sõbralikult. Hea on, kui lapsel võimaldatakse teostada oma tahet nii, et see ei satuks vastuollu täiskasvanu tahtega ega põhjusta jonnimist. Kasvataja peab oma õiglaste nõuete juurde kindlaks jääma. Esimene jonnile järeleandmine kõvendab jonni, sellepärast tuleb järeleandmises olla väga ettevaatlik. Seal oli väike Tiina maiustuste poe akna taga, trampis jalgu ja kisendas: „Tahan komput, komput!" Ema oli ahastuses, sest inimesed tänaval peatusid, vaatasid ja kuulatasid. Ta tõmbas lapse endaga kaasa poodi ja ostis talle kompvekke. „See on sel-

leks, et sa vait jääksid," ütles ema, „kuid oota, kuni jõuame koju, siis sa alles saad mu käest!"

Tiina sõi komput, nagu poleks midagi juhtunud. Miks küll Tiina käitus sääraselt tänaval?

Me kõik teame lapsi, kes ägestuvad, kui nad pole võimelised saama, mida tahavad. Sageli kasvatajad satuvad sel puhul ahastusse ja on valmis tegema kõike, et aga muuta ebameeldivat situatsiooni. Tiina puhul ostis ema maiustusi, et vaigistada last.

Väikelaps õpib ruttu, kuidas end maksma panna.

Tiina teadis, et jalgade trampimise ja karjumisega ta saavutab oma sihi. Seda oli ta juba varem kogenud. Sageli muutuvad jonnipuhangud harjumuseks. Kui lapsed avastavad, et jonn aitab, siis kasutavad nad seda ka igal võimalikul juhul.

Seepärast peab algusest peale vältima jonni tekkimise võimalusi. Kui kasvatajad on järjekindlad oma nõudmistes ja keeldudes, siis mõistavad lapsed varsti, et jonniga pole neil midagi saavutada.

Kui Mallel oli jonnipuhang, siis kasvataja lahkus ta juurest ja jättis ta üksi. Kasvataja ei pööranud Malle jonnimisele mingit tähelepanu. Kui laps oli rahunenud, seletas kasvataja talle sõbralikult, miks laps ei võinud seda saada, mida ta tahtis, ja Malle jonnihood lakkasid varsti.

3. Miks lapsele ei tohi valetada?

Sageli kasutatakse pettust: lubatakse maiustusi, uut nukku, veenatakse last, et ema ei lähe ära, olgugi et ta kohe kaob ukse taha.

Sääraste pettustega kaob lapsel usaldus täiskasvanu vastu. Asta ema ütles lapsele, et nad lähevad tädile külla,

kuid tõeliselt nad läksid haiglasse operatsioonile. Ema rääkis Astale, et seal on teisi väikesi lapsi ja seal on Astal tore mängida. Asta lõbustas end ooteruumis, mängides hästi teiste lastega, kuni õde tuli talle järele ja teatas emale, et ta ei saa lapsega kaasa minna. Asta oli hirmunud ja vihane. Ta nuttis lakkamatult.

Asta hirm ja viha olid põhjendatud. Teda oli petetud. Äkki mõistis ta, et tädi juurde küllaminek oli ettekääne, et teda haiglasse minema meelitada. Lapsele on see suureks löögiks, kui ta avastab, et tõde on hoopis erinev sellest, mis temale öeldakse. Eriti valus on lapsele see, kui teda valmistatakse ette mingi väga meeldiva, huvitava elamuse vastu, aga tegelikult pakutakse hoopis vastupidist.

On täiesti vale viia laps ebameeldivale toimingule vastu sootuks ettevalmistamatult. Seepärast on ka täiesti loomulik, et laps tunneb sel puhul hirmu, viha ja muret.

Asta ema oleks kindlasti pidanud last ette valmistama haiglasse minekuks. Ta oleks pidanud seletama nii lihtsalt kui võimalik, mis on haigla ja mis seal temaga tehakse. Ema oleks võinud kirjeldada seda päris huvitavalt, ilma et ta oleks seejuures Astat hirmutanud, ja laps oleks end haiglas kindlasti paremini tundnud.

Kui laps õpib kõndima, lööb ta oma jala vastu tooli. Kui vanem ütleb: „Paha tool, teeb lapsele haiget," siis laps mõtlebki, et tool on süüdi tema valus. Laps ei õpi nii tõde. Aga kui vanem ütleb: „See on valus, kui sa jooksed vastu tooli, ole ettevaatlik," siis laps kogeb, et tool teeb talle haiget, kui ta ei kõnni sellest mööda.

Lastele tuleb rääkida tõtt. Lapsed õpivad järk-järgult usaldama. Kui lapsele ei valetata, ei hakka ka laps valetama.

4. Miks laps tunneb hirmu?

Hirm on lapse juures sagedane nähtus. Laps kardab kõike, mis on talle tundmatu, võõras.

Imik tunneb hirmu järskude häälte ja paukude puhul.

Piia oli rahulik ja julge seitsmekuine imik. Kord nagu nalja pärast hüüdis ema moonutatud peenikese häälega „Piia", ja kohe hakkas laps nutma. Ema kordas lapse hüüdmist sellise tooniga hiljem mitu korda ja ikka nuttis laps sel puhul. See kestis kuni laps sai $1^1/_2$ aastaseks, siis ta ei reageerinud enam hirmunult kriiskavale häälele. Mõni laps ei kannata jälle norskamise häält, olgugi et ta näeb, et seda häält teeb ta oma isa. Lapsed võpatavad sageli koera haukumise, uksekella helistamise või telefoni äkilise helisemise puhul, kuid pikapeale harjuvad nad neid helisid mitte kartma.

Sageli sisendatakse lapsele hirmu eeskuju kaudu. Näiteks, kui ema ämblikku nähes valjusti kiljatab, siis võime varsti märgata, et laps hakkab samuti ämblikku kartma.

Hirmutunde tekkimist püütagu kõigiti vältida. Lapsest tuleb eemale hoida igasugused nähtused ja sündmused, mis võiksid temas tekitada hirmu. Lubamatu on laste hirmutamine vanast ajast säilinud „Kolu-Matside", „nõiamooride", „kollide", „huntidega" jne.

Lapsed armastavad loomi, kuid kardavad neid ka. Ema või isa juuresolekul on laps palju julgem loomadega. Nii on kass ema põlvel istudes palju ihaldatavam kui äsja toolil istudes. Koer, keda isa silitab, muutub kohe hoopis vähem kardetavaks ja palju huvitavamaks.

Kasvatajal tuleb arvestada lapse kaitset-otsivat omadust ja talle ka kaitset pakkuda.

Samuti tuleb püüda lapsest eemal hoida kõik järsud hääled. Lastele ärgu näidatagu hirmu ega kartlikkust, et

neist saaksid kasvada julged ja kartuseta inimesed. On lubamatu lapsi hirmutada arstimi andmisega või arstiga, miilitsaga, korstnapühkijaga ja muude ametimeestega, kelle vastu lapsel peaks olema usaldus.

Hädaohu vältimiseks tuleb hädaohtlikud esemed lapse lähedusest kõrvaldada, et vähendada lapse hirmutundmise võimalusi.

5. Kasvatusvahendite valesti kasutamisest.

a) Töö.

„Ema, mu pall veeres voodi alla, anna mulle kätte," hõikab väike Anu. Ema askeldas parajasti kibedasti toidu valmistamisel. „Kohe, Anu, ma tulen." Ema tuligi, tõi voodi alt palli ja ulatas lapsele.

Miks Anu ise ei toonud palli? Paljud vanemad teevad lastele kõike, ka seda, mida laps on suuteline ise tegema.

Harjudes sellega, et neile kõik ette ja taha valmis tehakse, hakkavad lapsed loomulikult seda hiljem ka nõudma. Pole siis ime, kui lastes sel puhul areneb laiskus, isekus ja vastutustundetus. Neid pole juhitud teisiti käituma. Ümbruse mõju lapsesse on ääretult suur. Sageli ei juhita last mitte mingisugusele tööle, sest vanemad tahavad anda talle muretut lapsepõlve.

Mängu juurest tuleb laps pikkamööda juhtida tööle. Lapses tuleb varakult kasvatada õiget suhtumist töösse, s. o. töötada rõõmu ja andumusega.

Kuidas äratada lapses vastutustunnet?

Vastutustundele tuleb juhtida last juba varases lapseeas. Laps olgu vastutav oma mänguasjade eest. Laske lapsi koristada oma mänguasju iga kord, kui mäng on lõppenud. Lapsed võivad mängides aidata ema köögis või

aidata isa mõne asja parandamise juures. Näiteks laps annab naelu kätte, toob haamri jne.

Kasvades suuremaks, õpib laps ise potil käima, ise riietuma ja pesema. Lapsele teeb suurt rõõmu olla sõltumata täiskasvanust. Lapsed olgu vastutavad oma mängunurga korra eest. Andes lastele mingisuguseid jõukohaseid ülesandeid, tuleb ka jälgida, et need viidaks lõpuni. Kuid peab tähele panema, et last ei koormataks üle, et töö ja vastutus ei muutuks lapsele vastumeelseks, vaid peab taotlema seda, et laps suhtuks töösse positiivselt.

Juba L. N. Tolstoi kirjutas: „Laske lastel enda jaoks kõik ise teha, mida nad suudavad." Eriti on A. S. Makarenko rõhutanud vajadust lapsi varakult tööle kasvatada. Seepärast tuleb kõigiti soodustada laste aktiivsust riietumisel, iseseisval söömisel, väikeste ülesannete täitmisel jne., mis on kõik heaks eelharjutuseks tööle.

Väärtuslikke töökogemusi omandavad lapsed loomade eest hoolitsemisel. Lapsed võivad anda kanadele teri, kassile piima jne.

Nii peab võimaldatama lapsele tööst osavõtmist võimalikult noorelt: siis, kui laps osutab töö vastu huvi.

„Lapsed on sotsialistliku ühiskonna tulevased kodanikud. Nende väärtus selles ühiskonnas määratakse sellega, kuivõrd nad on võimelised võtma osa kasulikust, ühiskondlikust tööst, kuivõrd nad on selleks tööks ette valmistatud." Nii kirjutab töökasvatuse tähtsusest A. S. Makarenko.

b) T a s u.

„Ants, kraami oma mänguasjad kokku," ütleb ema. „Ei taha, anna kompu, siis kraamin."

Kuidas võis küll Ants tulla sellisele vastusele? Juba varases eas on lapsel arusaamine sellest, millega ja kuidas ta võib saavutada vanematelt midagi.

Sageli vanemad ei mõistagi, et nad „ostavad üles" lapsi tasudega. Kui imik keeldub putru söömast, annab ema talle mänguasja mängimiseks. Õige varsti on ema juba meeleheitel, otsides mänguasju imiku lõbustamiseks söögiajal.

Laps on juba teadlik, et kui ta ei söö, siis ema annab talle midagi.

Ema lubab lapsele tasuks mitmesuguseid asju, kui ta sööb, riietub, näitab arstile kurku jne.

Need tasud ja „altkäemaksud" harjutavad last järkjärgult lootma ja nõudma vanematelt tasu.

Selle asemel, et teha midagi rõõmu pärast või sellepärast, et see tuleb teha, ootavad lapsed tasu. Paljud vanemad lubavad lastele maiustusi, kui nad on head ja kuulekad. Paraku aga lapsed teavad, et kui maiustusi pole, siis pole neil põhjustki olla hea ja kuulekas.

Tasudes lapsele selle eest, et ta on kuulekas, et ta koristab oma asju, et ta sööb, kujundab see lapses väära arusaamise väärtustest.

Ta kaotab uhkuse-, rõõmu- ja rahuldustunde, mis peaks järgnema hästi täidetud ülesandele.

Tasud iseendast ei lahenda probleemi. Nad aitavad vaid ajutiselt, kuid nende mõju pole püsiv.

Kuidas hinnata lapse teeneid mõistlikult?

Mitte kunagi lasta last tunda, et temale on tasutud millegi eest, mida ta oleks pidanud endastmõistetavalt niikuinii tegema.

Kui laps lõpetab lõuna, siis sellele järgneb magustoit iseendast mõistetavalt, mitte aga kui „altkäemaks" eeltoitude söömise eest. Kui laps on koristanud oma mänguasjad, saab ta kohe aeda mängima minna. Kui laps toob isale teisest toast toakingad, piisab vaid ütlusest: „Tänan,

oled tubli poiss!" Rahuldustunne ja rõõm oma saavutusest peaks olema küllaldaselt suur tasu.

Vahetevahel poetada mõni kiitev ja tunnustav sõna, mis on lapsele suureks ergutuseks, kuid liiga ohtralt jagatud kiitus kaotab oma mõju ja väärtuse.

c) Eeskuju.

Jüri põrutas rusikaga lauale ja karjus „Ma ei taha suppi." — „Jüri, see on rumal taguda rusikaga lauale ja karjuda," ütles ema. „Isa teeb nii," vastas Jüri.

Kõik lapsed matkivad täiskasvanuid. Millisena vanemad soovivad näha oma lapse käitumist, sääraselt käitugu nad ise. Palumine, tänamine, täpsus ja kord ei pea olema ainult väikeste päralt.

Kui lapse isa vihastades taob rusikaid vastu lauda, siis ei tarvitseks olla üllatatud, kui sedasama teeb varsti ka väikelaps, nagu seda tegi Jüri.

Lapsed matkivad kõiki täiskasvanu häid ja halbu harjumusi. Kui ema käratab lapsele: „Kasi minema mu töö juurest!", siis pole imestada, kui laps varsti samuti teeb.

Hea on, kui vanem küsib vahel endalt: „Kas ma toimin nii, kuidas ma sooviksin näha oma last toimimas?"

d) Käsud ja keelud.

Käsud ja keelud on esimesel eluaastal täiesti mõjutud. Laps võõrdub millestki ainult sagedase ebaõnnestumise tõttu.

Alles $1^1/_2$-aastane laps mõistab keelu tähendust, mida väljendatakse, kui laps näiteks haarab laual oleva koogi järele. Keelu mõju on sel ajal lühikese kestusega, kuna laps unustab kiiresti.

Järjekindlatest keeldudest kinni pidades saavutatakse,

et laps pikapeale hiljem mõistab kindlalt, et seda ta ei tee, sest see pole lubatav.

Ka käske saab laps $1^1/_2$-aastasena täita väikeste ülesannetena, näiteks kutsuda kedagi teisest toast, tuua mõnd asja jne. Muidu on ka siin käsu mõju momentaanne. Kasvatajal tuleb arvestada lapse lühikest meelespidamise võimet selles eas.

Kolmandal eluaastal on käsul ja keelul juba kestvam mõju. Kuigi täiskasvanu on ruumist lahkunud, toimib laps vastavalt antud käsule ($1^1/_2$-a. laps kuulab keeldu vaid seni, kuni keeluandja teda jälgib).

Nüüd võib last harjutada teatavate, iga päev rakendatavate ülesannete täitmisele. Laps õpib oma mänguasju koristama, oma riideid selleks määratud kohale asetama jne.

See kõik peaks toimuma nii, et need tegelused oleksid lapsele väga meeldivad ja oodatud, sest kahe-kolmeaastane laps tahab teha peamiselt seda, mis talle meeldivust ja naudingut pakub.

Laps peab alluma päeva režiimile ja ühiskondliku elu nõuetele. Näiteks: laps mängigu vaikselt, kuni isa ärkab või ema töötab, trammis istugu rahulikult, et ei määriks jalgadega kaassõitjaid jne.

Lapsele peab alati meelde tuletama neid nõudeid. Juhul, kui pärast ühe või teise nõude mitmekordset kordamist laps seda ometi ei täida, tuleb kasvatusvahendid abiks võtta, s. t. laps peab ise tundma sõnakuulmatuse tagajärgi. Nii jääb pall, mille laps korduvalt aknast välja viskas, lihtsalt kadunuks.

Väikelaps peab õppima, et on asju, mida ta ei saa teha, ja asju, mida saab teha. Teda tuleb kasvatada häbenemata lasta ennast aidata seal, kus ta üksi toime ei tule,

kuid ka ümberpöördult — häbenema abi paluda seal, kus ta üksi küllalt hästi toime tuleb.

Keeld ja käsk peavad tahes-tahtmatult eksisteerima, kuid tuleb tähele panna, et neid kurjasti ei tarvitataks. Kui laps kuuleb lõpmata palju keelde ja käske, siis lakkab ta neile reageerimast ja hakkab sõnakuulmatusega protesteerima. Keeldude vähendamiseks tuleb kõrvaldada lapse lähedusest hädaohtlikud ja keelatud esemed. Sageli eksitakse küsimuse otsustamisel, mis on lubatud ja mis on keelatud. Mõnikord keelatakse traditsiooni kohaselt, mitte mõeldes sellele, kas tuleb üldse keelata, nõudes lastelt „vana-vanaemade ideaalide" järgi, et lapsed ei liiguks, ei jookseks, ei määriks oma käsi ega oma põllekesi. Keeldude ja käskude jagamine ei tohi sõltuda kasvatajate tujudest, vaid nõuete õigsusest. Keelu juures arvestatakse sageli väga vähe seda, kui raske on lapsel katkestada alustatud tegevust ja sellest loobuda.

Sõime-ealist last oleme kohustatud aitama sellega, et keelates ühte, juhime last sellele, mis on lubatud. „Ei tohi ronida lauale," kuid „võib ronida diivanile, toolile, trepile."

Väikelapse huvi ümbruse vastu on väga suur. Teades seda, võib tavaliselt juba esimese eluaasta teisel poolel eduga kasutada lapse tähelepanu hajuvust. Laps nutab: ta ei taha, et ema ära läheb. Juhime lapse tähelepanu mujale, öeldes näiteks: „Kuule, vaata, kuidas jänku hüppab!" Laps asub jänkuga mängima ja unustab, mille pärast ta nuttis.

Sageli vanemad kasutavad lubamatuid kasvatusvahendeid, mis soodustavad lapse eitavate tundmuste tekkimst, nagu ahnus, kadedus, armukadedus, auahnus jne. Näiteid: „Söö, aga muidu anname vanaemale." — „Pane jakk selga, muidu paneb Sirje selle endale selga." — „Ei armasta sind,

armastan Mallet, tema kuulab sõna." — „Sina oled kõige targem, kõige ilusam." Sääraste meetodite kasutamine on väga ahvatlev, kuna nad annavad soovitud tagajärgi, s. t. laps sööb kohe kõik ära, paneb kohe jaki selga, või läheb sõnakuulelikult sinna, kuhu varem keeldus minemast, ning nõustub kõigega, kuna tema on kõigist parim ja tohib kõike endale haarata. Paljudele tundub see tühisena. Aga tegelikult needsamad „tühised elamused" loovad esimesi sotsiaalseid eesmärke, mis on põhiliselt vastuolus nende nõuetega, mida eeldab inimeste uus nõukogulik suhtumine üksteisesse. Nendesamade võtetega rikutakse lapsi ja luuakse neile suuri takistusi nende õigel arenemisteel ega sisendata nendesse õiget suhtumist kaasinimestesse.

Nii lihtne on toimida teisiti: „Kutsume ka Tooma ja sööme koos putru." — „Kaiel on kena kleit, sinul ka." — „Sina oskad ja Peeter oskab ka." See tähendab, et tuleb luua olukordi heaks suhtlemiseks üksteisega, aga mitte soodustada eraldumist ja üksikute esiletõstmist teistest.

Võimata on anda valmis juhendeid, mis oleksid sobivad kõigile juhtudele, sest on tegemist üksteisest väga erinevate inimlastega.

Seepärast peab iga kasvataja hästi tundma lapse arenemist ning olema väga tähelepanelik ja peenetundeline, ta peab hästi tundma oma kasvandikke ja oskama neile läheneda teadlikult.

Mitte asjatult ei ütle seltsimees Stalin:

„Inimesi tuleks kasvatada hoolikalt ja tähelepanelikult, nii nagu aednik kasvatab oma armastatud viljapuud."

Lisa.

Kus on meie käekesed?

Ainetel M. Tui.

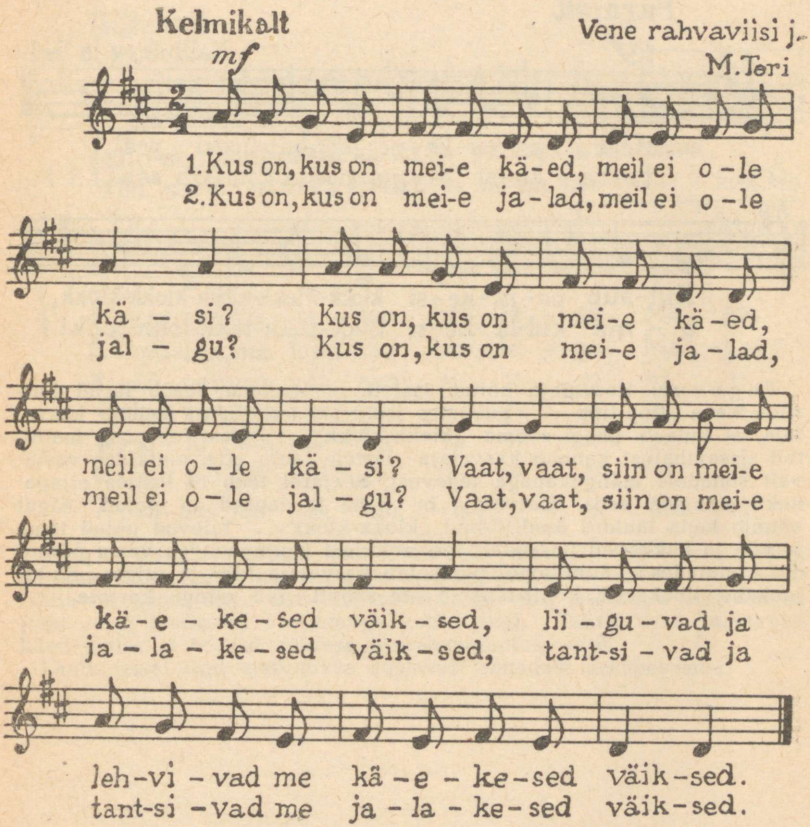

Tegevus: I salm, taktid 1—8: Lapsed laulavad käsi selja taga hoides. Taktid 8—16: Lehvitavad laulu rütmis käsi, neid pea kohal hoides.

II salm, taktid 1—8: Lapsed peidavad jalad põlvili laskudes. Taktid 8—12: Näitavad algul üht jalga, seda ette asetades, ja teisel taktil teist jalga. Sama kordub kahel järgmisel taktil. Taktid 12—16: Lapsed keerlevad kohal väikeste jooksusammudega, tüdrukud hoiavad kätega kleidist kinni, poistel käed puusas.

Kanapere.

Ainetel M. Tui.

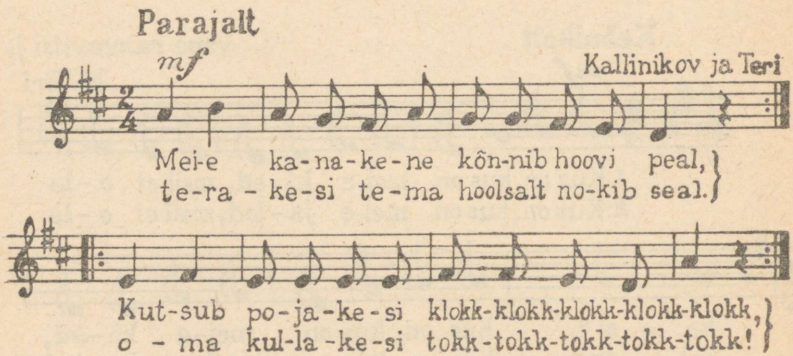

Tegevus: Kasvataja näitab lastele mängukana, laseb lastel kutsuda kana „tipp-tipp...", puistates ise talle teri. Edasi seletab kasvataja, et kutsub poegi sööma „klokk-klokk..." Pärast eespool mainitud sissejuhatust kannab kasvataja lastele laulu ette, matkides vastavalt sõnadele mängukanaga tegevust. Seejärel teeb ta lastele ettepaneku mängida seda. Kasvataja on kana ja lapsed on pojad. Algul kõnnib kana lauldes õuel. Sõnul „klokk-klokk..." tulevad pojad tema juurde ja hakkavad põrandalt teri nokkima (sõrmeotstega vastu põrandat koputades.) Laulu lõpul plaksutab kasvataja käsi ja ütleb: „Kš-kš, jookske, tibukesed, kohtadele." Laste soovil võib mängu korrata.

Pesupesijad.

Laste suust.

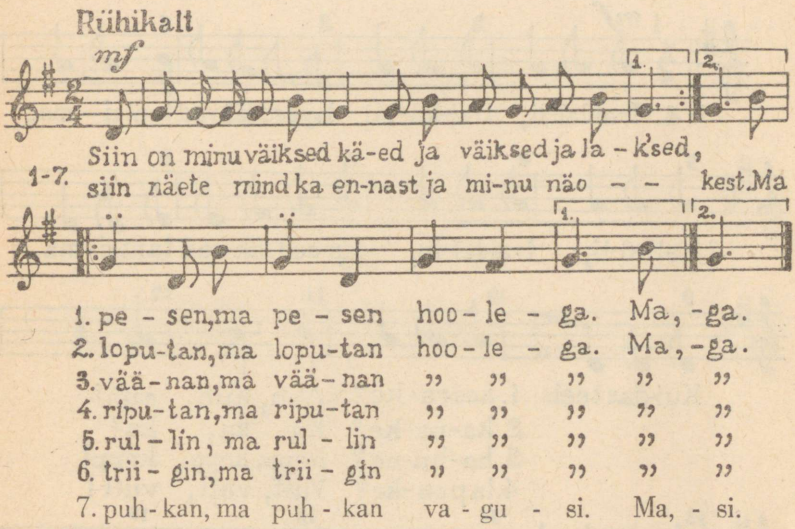

Tegevus: Lähteasend, kas sõõris või reas. Taktid 1—2: Lapsed näitavad käsi, tehes käerandmetest painutuse väljapoole. Taktid 3—4: Näitavad jalgu, algul üht, siis teist jalga ette asetades. Kordamisel (takt 1—2) keeravad 4 sammuga kohal ringi. Taktid 3—4: Asetavad käed puusa ja teevad väikese ülakehapainutuse ette.

Laulu teisel osal matkitakse vastavalt sõnadele pesupesemist.

Laste tants.

Laste suust.

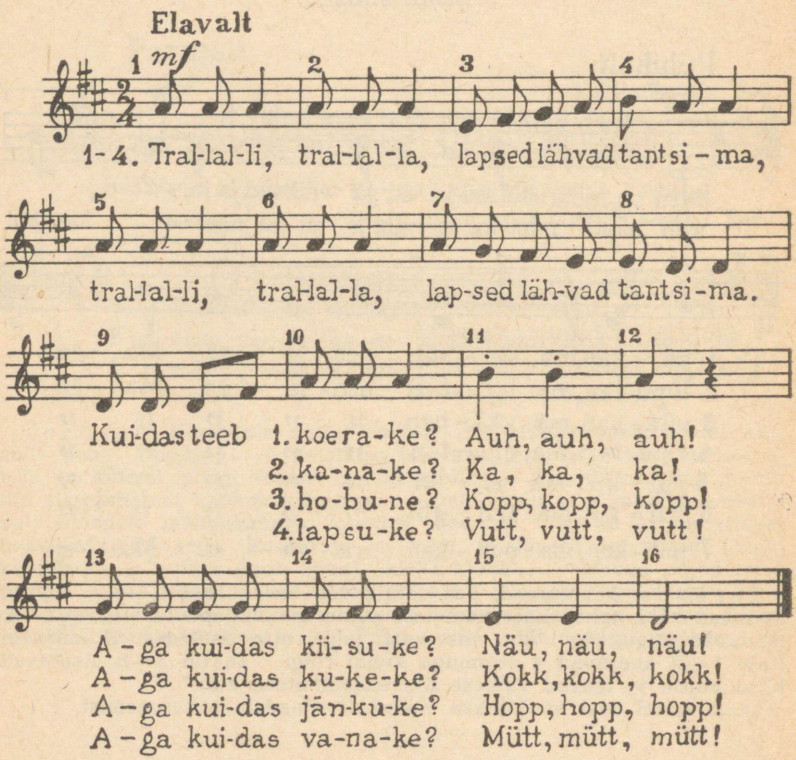

Tegevus: Lapsed moodustavad kätest kinni hoides sõõri.

I salm, taktid 1—8: Lapsed jooksevad väikeste sammudega vastupäeva. Taktid 9—10: Sõõr jääb seisma näoga ringi keskuse poole, vallandatakse käed ja lapsed liigutavad parema käega laulule rütmis kaasa. Taktid 11—12: Lapsed matkivad neljakäpakil koera haukumist. Taktid 13—14: Laulavad püsti seistes. Taktid 15—16: Matkivad kassi näugumist kummardades sirgete käte puudutusega ette maha.

II—IV salm, taktid 1—10: Sama, mis esimesel salmil. Taktid 11—12: Kükkasendis kõverdatud käte vibutused. Taktid 15—16: Ühel jalal seistes matkivad lapsed kätega kukenoka liigutusi.

III salm, taktid 11—12: Lapsed matkivad parema jalaga hobusekabjaga kaapimist; taktid 15—16: Jänese hüppeid.

IV salm, taktid 11—12: Kiired jooksusammud, igal veerandnoodil kaks sammu. Taktid 15—16: Aeglaselt ülakeha veidi ettepoole kallutades matkida vanainimese kõndi.

Kirjandus.

1. Под общей редакцией проф. Н. М. Щелованова и Н. М. Аксариной: Кистяковская, М. Ю. Развитие поведения и воспитание детей до 9—10 месяцев в яслях и домах ребенка. 1947.
   Фридман, Р. Я. Развитие поведения и воспитание детей в возрасте от 8—10 месяцев до 1 года 6 месяцев. 1947.
   Розенгарт-Пупко, Г. Л. Развитие речи ребенка раннего возраста. 1947.
   Каверина-Банщикова, Е. К. Методика развития речи детей первых двух лет жизни. 1948.
2. Н. М. Щелованов и Н. М. Аксарина. О воспитании детей раннего возраста.
3. Тихеева Е. И. Игры и занятия малых детей. Москва. 1935.
4. Руководство по воспитанию детей в яслях и домах ребенка, под редакцией М. Д. Ковригиной, Н. М. Щелованова и Н. М. Аксариной — 1948.
5. Указания по обслуживанию детей в домах ребенка — под редакцией Л. В. Гречишниковой, Госиздат Медгиз 1949.
6. Болдырев, Н. И. — О роли примера в воспитании детей — Учпедгиз 1949.
7. Флерина З. А. Дошкольная педагогика.

SISU.

		Lk.
Eessõna		3
Sissejuhatus		4
I peatükk.	0—9 kuu vanuste laste areng ja selle iseärasused (E. Kirsipuu)	7
II peatükk.	3—5 nädala kuni 9—10 kuu vanuste laste kasvatamine (E. Kirsipuu)	25
III peatükk.	9—10 kuu kuni 1 aasta 6 kuu vanuste laste areng, selle iseärasused ja kasvatamine (E. Kirsipuu)	44
IV peatükk.	1½ kuni 3 aasta vanuste laste kasvatamine (E. Kirsipuu)	67
V peatükk.	Kõne areng (E. Kirsipuu)	78
VI peatükk.	Mänguasjad kuni 3 aasta vanustele lastele (E. Lootsar)	90
VII peatükk.	Loodus väikelapse elus (E. Lootsar)	113
VIII peatükk.	Mängud ja laulud (E. Lootsar)	132
IX peatükk.	Lapse tegelused mitmesuguste materjalidega (E. Lootsar)	148
X peatükk.	Väikelapse riietusest (E. Lootsar)	165
XI peatükk.	Haige lapse kasvatamine (E. Lootsar)	172
XII peatükk.	Mõnedest väärnähtustest hoidumisest väikelapse kasvatamises (E. Lootsar)	183
Lisa		201

Vastutav toimetaja dr. S. Saar.

Keeleline toimetaja A. Vanasööt.

Ladumisele antud 30. VI 1949. Trükkimisele antud 27. VIII 1949. Trükiarv 2000. Paber 56×79, 1/16. Trükipoognaid 13. Arvutuspoognaid 11. Trükitähti trükipoognas 33600. MB-06721. Tellimise nr. 1272. Graafikatööstus „Oktoober", Tallinn, Tartu mnt. 49.

На эстонском языке,

Э. Кирсипуу и Э. Лоотсаар. Воспитание ребёнка раннего возраста.

Rbl. 4.—

A-18033

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00497559 7

49 904